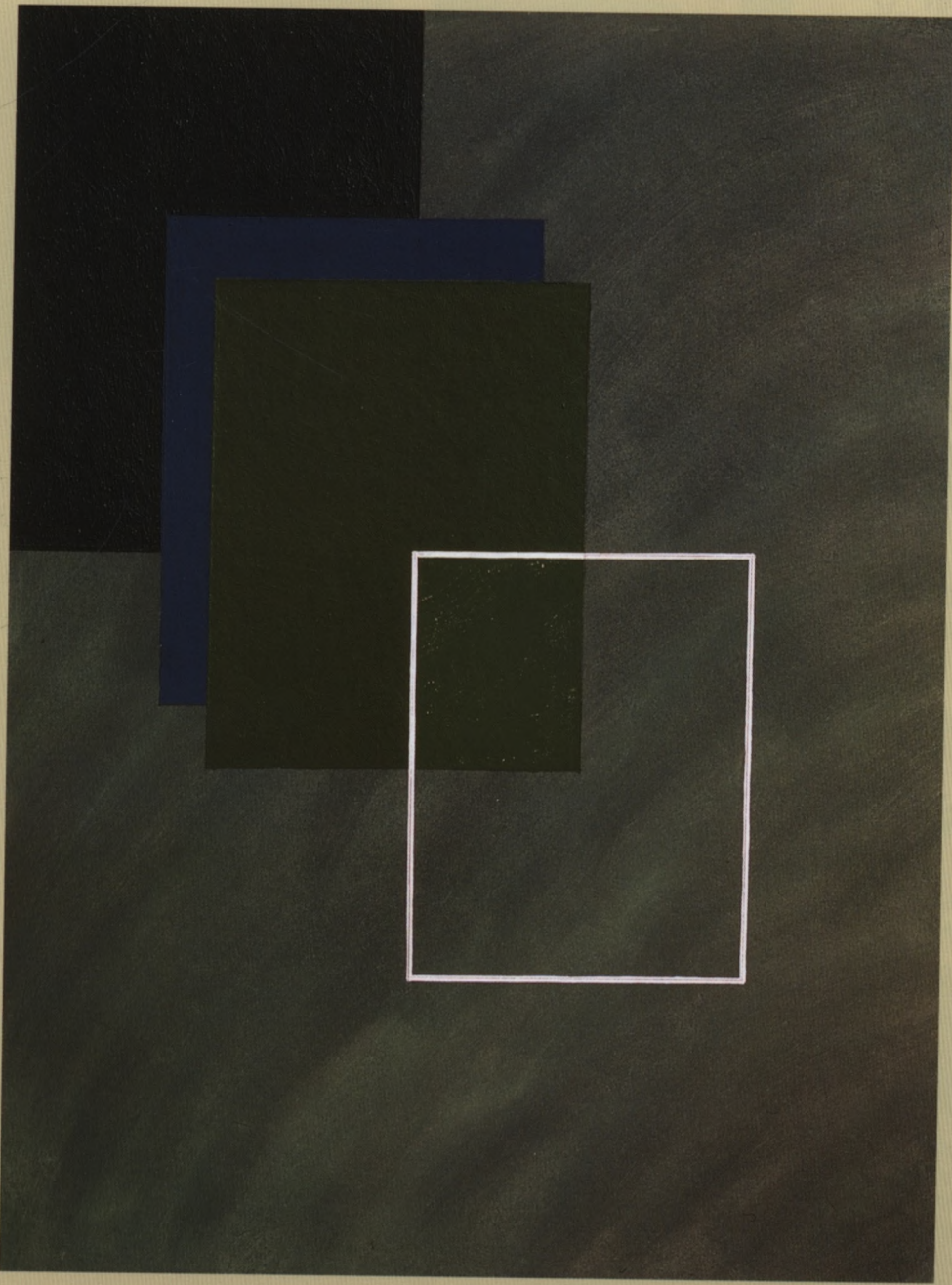

H8
19.565

2 0 1 2

MEDI *art*

ORVOSI SZAKMAI
ÉS KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

Főszerkesztő
Dr. Gömör Béla

3

AKADÉMIAI KIADÓ

MediArt

Orvosi szakmai és kulturális folyóirat

Főszerkesztő: DR. GÖMÖR BÉLA

2012/3. szám

TARTALOM

ORVOSTÖRTÉNELEM

- Kórházépítészlet – már harmadik évezrede – DR. KISS ZSOLT ISTVÁN ■ 3
Fürdőügyi tanácskozás 82 évvel ezelőtt – DR. HONTI JÓZSEF ■ 8
75 éve ugrott az első magyar női ejtőernyős – ERKY-NAGY TIBOR ■ 10
A gyógyszerész álma, avagy a magyarországi Wander-gyár
és az Ovomaltine története – DR. GÖRGÉNYI FRIGYES ■ 12

BESZÁMOLÓ

- Kultúrest az ORFI Közösségi Központjában – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 19

ORVOSTUDOMÁNY

- Tudásmorzsák 3. Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből ■ 20
Ars medica – egy eltűnt fogalom nyomában – DR. BUDA BÉLA ■ 22

BESZÁMOLÓ

- Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből – DR. JAKÓ JÁNOS ■ 28
Regenerálódás Indiában – DR. DOMJÁN LÁSZLÓ ■ 30

KÖNYVISMERTETÉS

- Szent Kozma és Damján – DR. PROKOPP MÁRIA ■ 32

IRODALOM

- A kolozsvári *Hitel* folyóiratról – DR. SZÁSZ ISTVÁN TAS ■ 34
Írókról, művekről – bizalmasan – DR. POLNER ZOLTÁN ■ 42

KÖNYVEK SORSA

- Thermographia Budensis – DR. BÁLINT PÉTER ■ 44

- TUDTA-E ÖN, HOGY...? ■ 48

Szerkesztőbizottság

DR. BUDA BÉLA – PSZICHIÁTER
FEJÉR ZOLTÁN – FOTÓTÖRTÉNÉSZ
DR. GRABARITS ISTVÁN – GYÓGYSZERÉSZ
DR. LAKATOS PÉTER – BELGYÓGYÁSZ
DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS – ORVOSTÖRTÉNÉSZ
DR. MATITS FERENC – MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ
DR. NAGY GYÖRGY – REUMATOLÓGUS

Kéziratok beküldése, szerkesztőségi levelezés

Dr. Gömör Béla főszerkesztő
info@gmrbt.hu

Kiadja az Akadémiai Kiadó
(1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 21–35.)
évi négy füzetben

Előfizethető és megvásárolható a kiadónál:

Akadémiai Kiadó, Tudományos,
Műszaki és Orvosi Szerkesztőség
1519 Budapest, Pf. 245
Telefon: (06 1) 464 8222; fax: (06 1) 464 8221
E-mail: journals@akkr.hu

Éves előfizetési díj (2012) 5196 Ft áfával

Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlapüzletági Igazgatósága
és az Akadémiai Kiadó Zrt.

ISSN 1789-6894

© Akadémiai Kiadó, 2012

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Lapmenedzser: Pók Andrea
Kiadói szerkesztő: Bazsánt Nóra
Termékmenedzser: Egri Róbert
Tipográfia, nyomdai előkészítés: Erky-Nagy Tibor
Nyomás és kötés: NestPress Kft.,
1116 Budapest, Vegyész u. 17–25.
Felelős vezető: Fekete Iván

Megjelent 6,18 (A/5) ív terjedelemben
MediArt 2012/3

A borítón Matzon Ákos festőművész *J. A. emlékére* (1992) című alkotása látható.

A borítót Erky-Nagy Tibor tervezte.

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottságának támogatásával.

A folyóiratot szemlézi a:

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A közlés céljából beküldött elektronikus kéziratokat szövegszerkesztővel (MS Word) elkészítve (doc kiterjesztésben), e-mailben kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe az info@gmrbt.hu címre.

A szövegszerkesztés egyféle betűtípussal (Times New Roman, 14-es betűméret) történjen. A terjedeleme lehetőleg ne haladja meg a 20 000 karaktert szóközökkel. A cikkekben a mondanivaló tagolása érdekében javasoljuk a bekezdéseket, illetve kérjük elkerülni a nagy-, vastagított és dőlt betűs, valamint az aláhúzott szövegrészek használatát.

A képeket, ábrákat, fotókat és táblázatokat külön (JPG vagy TIF) fájlokban, legalább 300 dpi-s felbontásban kérjük mellékelni. Az ábrákhoz, táblázatokhoz a címet és a magyarázó szöveget külön fájlban kérjük mellékelni.

Kórházépítészet – már harmadik évezrede

A kórházépítészet történetének kutatása összetett feladat. Építészettörténeti leírások, a gyógyítás, gyógyászat múltjával foglalkozó tanulmányok és nagy múltú, e témakörben érintett uralkodókkal vagy tudósokkal kapcsolatos leírások segítenek benne. A betegek gyógyulását szolgáló építmények létrehozásánál az építészet törvényeit a gyógyítás emberi, technikai és társadalmi tényezőivel kell összhangba hozni. Az építészet ötezer éves története mellett a gyógyító házak építésének is vannak több mint háromezer éves emlékei. Éppen ezért jelen írásomban a kórházépítészet fejlődéséről adok rövid keresztmetszetet a teljesség igénye nélkül az ókori és középkori kórházak szubjektíven kiemelt példáinak segítségével.

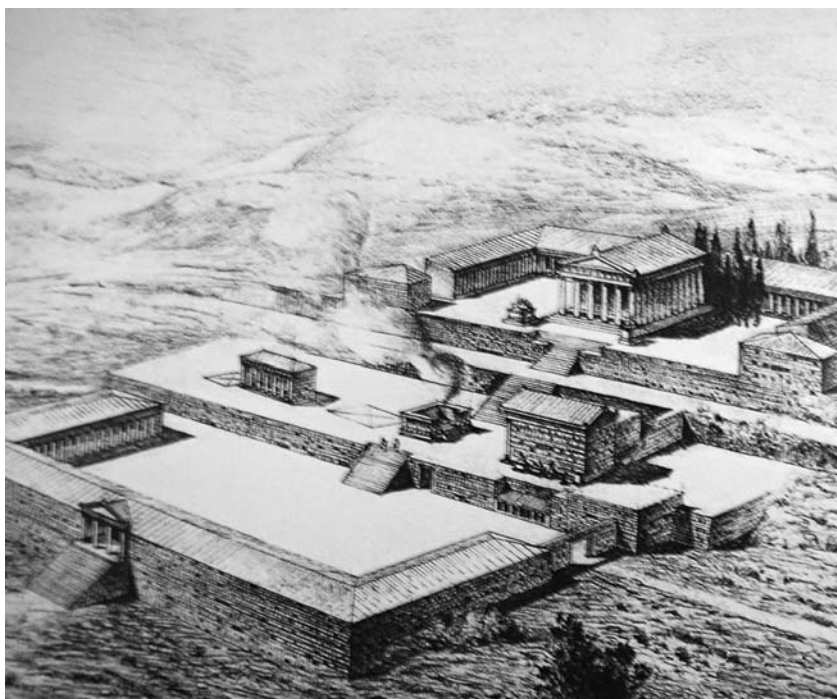
Az ókori törvénykönyvekben Mózes, az indiai Manu vagy az Óbabiloni Birodalom létrehozójának, Hammurápi királynak a 282 cikkelyt és epilógust tartalmazó, egy 2,25 m magas diorit kőoszlopra felvésett törvénykönyvében is találunk több olyan utalást, miszerint uralkodása idején, melynek időpontját a történészek a Kr. e. 1850–1690 közötti évekre teszik, betegek gyógyításával is foglalkoztak. Ezek a törvények említik többször az orvosok tevékenységét. A Hammurápi törvénykönyvét tartalmazó sztélé egyébként a párizsi Louvre-ban található, de másolatát a berlini Pergamon Múzeumban is láthatjuk.

A mai kórházaink elődeit az ókori keleti népek történetével foglalkozó tanulmányok alapján a Távol-Keleten kell keresnünk. Időszámításunk előtt mintegy félezer évvel Ceylon szigetén már voltak kórházak, amelyeknek azonban csak létezéséről van tudomásunk, elrendezésüket nem ismerjük.

A görög mondák szerint Epidaurosz városában született Aszklépiosz, a gyógyító isten, Apollón és Korónisz fia, aki sokszor az epidaurouszi templomában háló betegek álmában nyilatkozott meg. Aszklépiosz és Épióné leánya az egészség és a tisztaság istennője Hügieia, elsősorban a betegségek megelőzésének és az egészség megőrzésének alakja, akit a megújuló életerő szimbólumát jelképező, csészéből ivó, teste köré tekeredő kígyóval a művészek is sokszor ábrázoltak. Az Aszklépiosz tiszteletére emelt templomokban alakult ki az Aszklépiosz-kultusz, mellettük gyógyítással foglalkozó iskolák létesültek.

A török partok mellett, Rhodosztól északra terül el Kósz szigete, amelyen az Aszklépiosz-szentélyt, a híres gyógyászati központot három, egymás felett kialakított teraszon helyezték el. Gyönyörű kilátás tárul északra a tengerpart és a közeli város felé. A dór stílusú templomot két oszlopsor fogta közre, lentől pedig monumentális lépcsősor vezetett az épülethez.

Ezen a szigeten volt az egyik leghíresebb ilyen iskola, melyben Hippokratész, a híres görög

Aszklépiosz-templom

rög orvos tanult és tanított, őt feltehetően édesapja vezette be az orvostudományba. Életrajzírójától, az epheszoszi Szóranosztól tudjuk, hogy Hippokratész a 80. olimpiasz első évében, feltehetőn Kr. e. 460-ban született, és ismereteink szerint Larisszában Kr. e. 375-ben halt meg. Legismertebb tőle a Kósz szigetén működő Aszklépiosz orvos-papok fogadalmi szövege, melynek csak elejét idézem:

„Esküszöm Apollónra, az orvosra és Aszklépioszra és Hügieiára és Panakeiára [Hügieia testvére, a növényi eredetű orvosságok istennője] és az összes istenekre és istennőkre ... hogy ... ahány házba csak belépek, a betegek hasznára fogok belépni, távol tartva magamat minden egyéb szándékos és kárt okozó jogtalanságtól ...”

Számos általános tartalmú műve maradt fenn: propedeutikus, egyetemes orvostudományi, orvosebölcséleti művek és népszerű felolvasások, illetve monográfiái: anatómiai, embriológiai, fiziológiai, általános és speciális patológiai, szemészeti, nőgyógyászati művek, kórtörténet, prognosztikus, a krízisek tanaival foglalkozó, dietetikus művek és a sebészeti művek között is számos területet bemutató könyv.

A görög iatriék, a római valetudináriusok és az első keresztény xenodocheionok elsősorban csak a környezeti hatások ellen nyújtottak védelmet, minimális fűtési követelményeket, ivóvíztárolást, ellátást és a járványok idején a betegek elhelyezését szolgálták. A hospicium, illetve hospital elnevezés a IV. század környékén alakult ki. A különböző korszakok orvostudományának fejlettsége, a rendelkezésre álló anyagok és építési módok, illetve az adott tár-

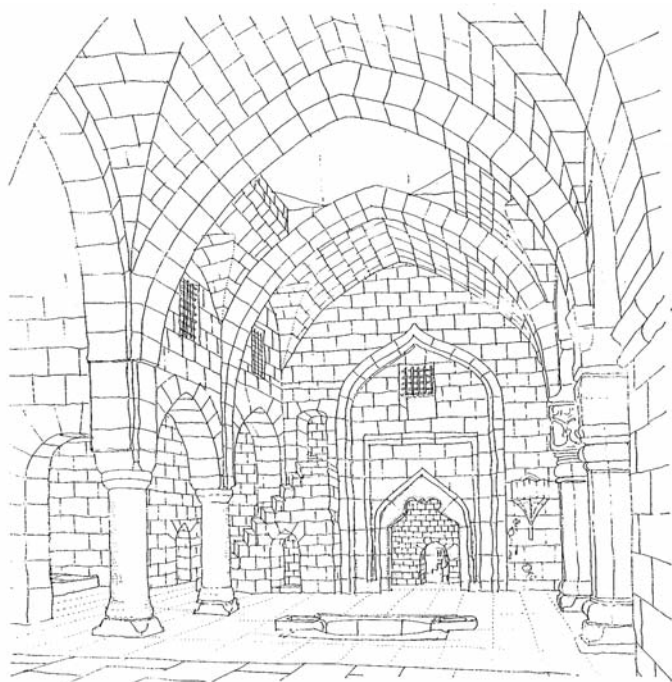
sadalmi berendezkedés elvárásai, ha különböző irányokba hatottak is, folyamatosan elősegítették, fejlesztették a kórházak kialakulását.

A középkori muszlim világ területén különös figyelmet fordítottak a betegek gyógyítására, illetve az egészségügyi ellátás megszervezésére. Az iszlám oktatási funkciókat is ellátó gyógyító intézményeinek középkori arab neve (marisztán) a perzsa bimarisztán szóból ered, melynek jelentése: „a betegség helye”. Létesítettek kórházakat a városok területén, de mobil kórházakat is, melyeket teveháton mozgatva juttattak el a birodalom különböző területeire. Voltak muszlim katonai kórházak és hadifogolykórházak is. A kórházak bárki előtt nyitva álltak, minden rászoruló kérhetett segítséget. Az intézményekben volt vizsgálószoba, ahol az ott lévő orvos eldöntötte, hogy a beteget kórházban kell-e kezelni, vagy megfelelő gyógyszerekkel ellátni és hazaengedni. A kórházak szigorú rendben dolgoztak. A különböző termekben különböző típusú betegeket gyógyítottak, melyeknek külön szakorvosaik voltak. A termekben nagy gondot fordítottak a tisztaságra, és szőnyegekkel díszítették őket. Ibn Dzsubair, a híres andalúziai utazó számolt be például a bagdadi Adúdi Kórházról, melyet Adúd al-Davla emír építtetett, és amelyben több mint 20 orvos dolgozott. Ennek a kórháznak az igazgatója is kiváló szakember volt, ismerte a perzsa, a görög és az arab nyelveket is. A kórházban kórtermek, irodák, gyógyszerárak és diétás konyha is helyet kapott.

A bizánci keresztény, a bagdadi iszlám és csaknem egész Kis-Ázsia területét, kultúráját, művészetét felhasználva, a helyi hagyományok újraformálásával készült a szeldzsuk-török építészet egyik remekműve: 1228–1229 között a Divriğiben alapított épületegyüttes, melyben imaház és kórház is található. A Divriği Nagymecset és Kórház komplexumát a Mengücek Bejség uralkodójának, Ahmed sahnak a parancsára Ahlati Hürremsah építette. 1985 óta az UNESCO világörökségi listáján áll. A nagymecset északi homlokzati főbejárata feletti felirat szerint: „Ennek a nagymecset-

Divriği Nagymecset és Kórház

Divriği Nagymecset és Kórház – belső

nek az épületét Allah iránti szeretetből a használóinak szánjuk, akik rászorulnak Allah irgalmasságára. Ahmed sah, Szulejmán sah fia. Allah örökkévaló.” Az épület 63×32 m-es, téglalap alapú, észak–déli tájolású. A déli oldalon alapterületének mintegy egyharmadát foglalja el a kórház, amelynek egyetlen bejárata a nyugati oldalon található. Az öthajós, bazilikális kialakítású imateremmel épített nagymecset és kórház gyönyörűen díszített és faragott sárgásbarna, mintegy 40–100 cm hosszú kváderkövekből épült. A stílusjegyei alapján építésénél feltehetően több műhely is dolgozott. Építőmesterei valószínűleg a Tbiliszből származó Ahmed ibn Ibrahim és az Ahlaból származó Churramsah ibn Mullit voltak. A középkori Tbiliszi különösen híres volt finom faornamentikáiról. Ugyancsak befolyást gyakorolt az épületgyűttes kialakítására az ahladi középkori építőművészet. Bár a város nagy részét az 1275–76-os földrengés megsemmisítette, gyönyörű ornamentikájú sírok százai maradtak meg, amelyet itt láthatunk viszont. Az együttes 3 kapuja nyugatra, keletre és északra néz. Az északi kapu talán a legmonumentálisabb, díszítése egész Anatóliában páratlan. Minden falfelületet virágos, mértani díszes faragások borítanak. Hasonlóan gazdag faragású, de kisebb méretű a két oldalsó kapu is. A mecset öthajós belső terében 16 sokszögletű kőpillér támasztja alá a mennyezet boltíveit. Mindegyik oszlopfő

más kiképzésű, eltérő díszítésű. A kőből faragott imafülke jobb oldalán álló, ébenfából faragott szószék lenyűgöző mester munka, káprázatos finomságú motívumai között egy 12 ágú csillagba foglalva felfedezhetjük az évszázadokkal ezelőtt élt mester nevét: Tiflisé Ibrahim fia Ahmed. A nyugati oldalon van a kórház bejárati ajtaja, mely egy előtérrel át vezet a ca. 13×14,5 m nagyságú csarnokba, amit, mint a mecsetet is, egy magas tambur ablakai világítanak meg. Az épületgyűttest, eredeti arculatának megőrzésére nagy gondot fordítva, 1967-ben restaurálták.

Miközben az iszlám országok kórházaiiban többnyire a mecsetek mellett alakultak ki az új egészségügyi létesítmények, Európában a kórház a középkori monostorokhoz kapcsolódott, azok területén, de funkciójában elkülönítve már a 800-as évek elején megjelent. Látható ez például a Sankt Gallen-i monostor tervén is, amely

820 körül épült. A bencések betegápoló tevékenysége a Karoling-korban, elsősorban a 700-as években bontakozott ki. A fegyelem fenntartását a közösségi élet reformjában látták biztosítva, és ennek szellemében került sor a kolostori élet és a kolostori műveltség revíziójára is. A bencéseknél kialakult Sankt Gallen-i monostor tervrajza később prototípusként rögzült. A monostor a kötött-zárt életformát folytató monasztikus szerzetesrendek templommal egybeépített szállásháza. Monasztikusok a Szent Benedek-féle regula szerint élő szerzetesek, a bencések, a bencés reformrendek, a ciszterciek. Bizonyos szempontok szerint a kanonikusokat is idesorolják, akiknek épületgyűtteseire a konvent elnevezést szokás használni. A kolostor az egyszerűbb szállásház, a városi szerzetesrendeknél csak bizonyos funkciók kielégítésére szolgált (pl. étkezés és szállás), s nem volt feltétlen tartozéka az egybeépített templom, csak a belső imaház és oratórium. A Sankt Gallen-i monostor tervében már megjelenik az érvágóház, az orvoslakás, a gyógynövénykert, a fürdő, az ispotály és az ispotálykápolna is. Az ispotály részénél már láthatjuk a betegek elkülönítését a követelmények, illetve a betegápolás- és kezelés szempontjai szerint. A bencések a megfelelő képzéssel is törődtek.

Alcuin (vagy, ahogy Nagy Károly udvarában hívták, Albinus Flaccus) a yorki katedrális is-

kolájában tanult, Pármában találkozott Nagy Károly császárral, aki kinevezte Ferriéres és Saint Loup apátjának. Az uralkodó fiait és a kispapokat tanította. Ő alakította meg az iskola tanterületét, és alapította meg a könyvtárát is. Később a császár neki adományozta a tours-i Szent Márton-apátságot, ahol egészen haláláig élt. Ez alatt az idő alatt az apátság Európa legjobb iskolájává vált. Időközben részben arab hatásra megnyíltak Európa egyetemei az orvostudomány előtt, elsőként a dél-itáliai, bencés eredetű salernói orvosi iskola jött létre. Míg az európai orvosi iskolák a középkorban valójában a kolostori káptalaniskolák tanulóinak szánt olvasmányokból, egyéni tanulási szövegekből álltak, a salernói orvosi iskola sokkal magasabb szintre emelte ezt a tudást. Az egyetem tananyagát az arab közvetítéssel érkezett orvosok világosabb latinosságú munkái, valamint a kor felismeréseit és kommentárjait is tartalmazó jelentős arab szerzők kórleírásai, diagnosztikus és a terápiás eljárást leíró művei képezték. Ennek az irodalomnak kiemelkedő szerzője Maurus, illetve Ursois. Ugyancsak Salernóban vált a medicina szövegorientált akadémiai tudományá. A késő középkor görög-arab koncepciójú gyógyításának másik nyugat-európai központja Toledo volt.

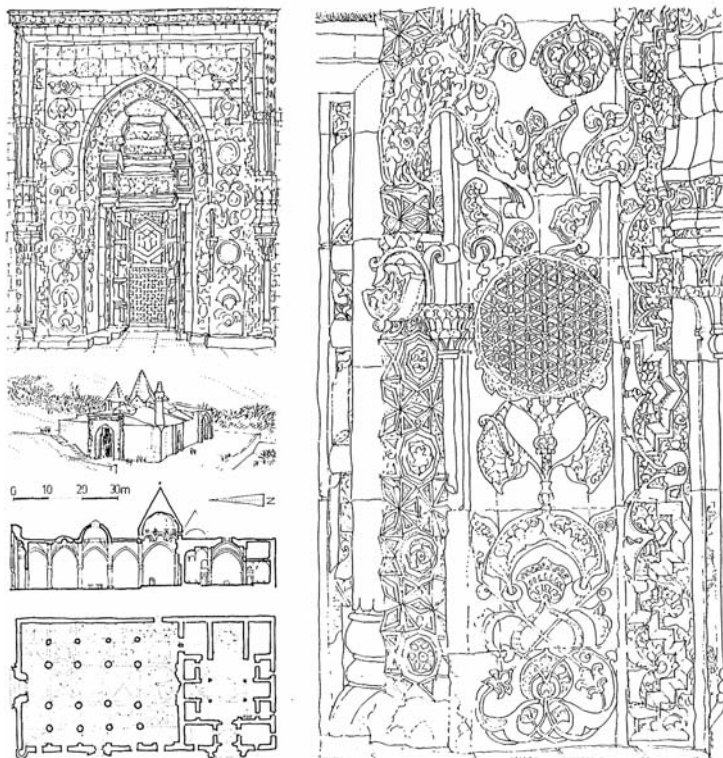
Az antoniták betegápoló társaságát Gaston

frank nemes alapította, mert fia remete Szent Antal közbenjárására meggyógyult az orbáncból. Első épületüket Saint Didier de la Mothe helységben építették, ahol Szent Antal ereklyéit őrizték. A rend élén a nagymester vagy generális apát állt, és virágkorukban 369 ispotályt tartottak fenn Európában.

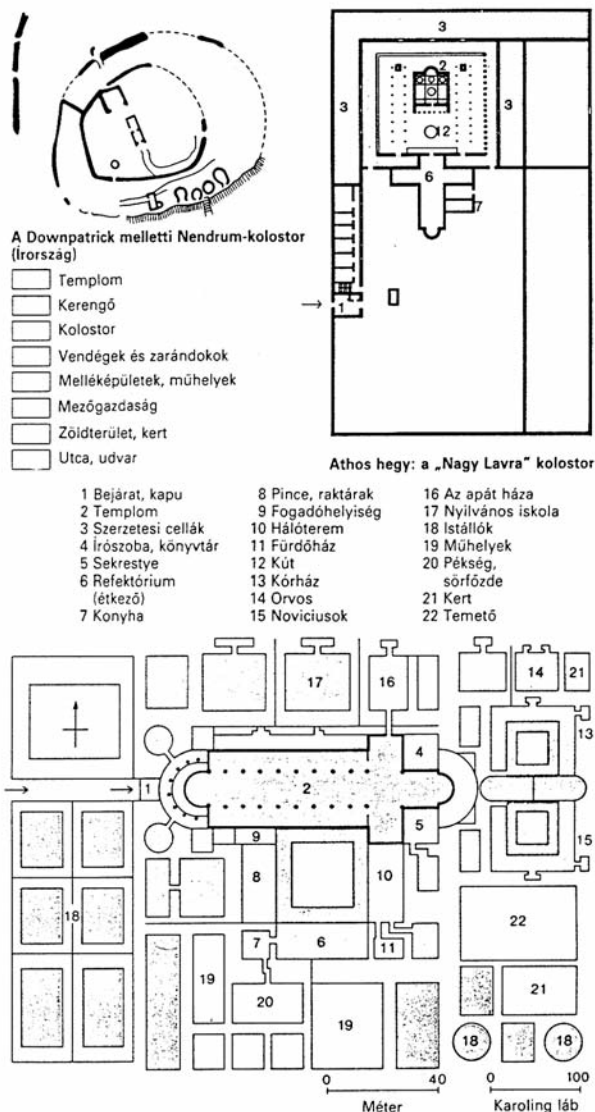
A lübecki Koberg Kórház esetében, amely 1286 körül épült, még inkább láthatjuk azt a törekvést, hogy a betegeket a templommal szoros kapcsolatban ápolják. A betegek valójában a templomhajóban feküdtek, azaz az istentisztelet terében. Ez is egyértelműen mutatja, hogy ezeknél az épületeknél a betegápolásnál egyértelműen a lelki-vallási gondozást tartották elsődlegesnek. Későbbiekben aztán az egyéni igényeknek megfelelően kerültek – különösen súlyosabb betegségek esetén – a betegágyak közé elválasztófalak.

További érdekes példa a tonnerre-i kórház, amelyet Burgundi Margit (1290–1315) alapított, és amelynek csarnokában 40 beteget tudtak elhelyezni. A terem 77 m hosszú, 18 m széles, a körbefutó erkélyfolyosót is magába foglaló magassága 16,5 m volt, Viollet-le-Duc szerint csatornázva.

Általánosságban elmondhatjuk tehát, hogy a középkori kórházak elhelyezésénél alapvető szempont volt a vízellátás biztosítása, illetve a járványkórház városfalon kívülre történő telepítése. A kórtermek nagyméretű, osztatlan, többnyire téglalap alaprajzú, egy- vagy kéthajós, dongaboltozatos, nyitott fedélszékes teretek voltak. A betegágyak a hosszanti falak mentén, többnyire deszkával elválasztott rekeszekben álltak, ezek a rekeszek egy- vagy kétágyasak voltak. Az épület egyik hosszanti oldalán többnyire a férfiakat, a másik oldalon a nőket helyezték el. A terem ablakai kétoldalt magasan a cellák felett nyíltak, itt galéria futott végig, ami a lábadozó betegek tartózkodására, illetve a rekeszekben fekvő betegek megfigyelésére is szolgált. Az istentisztelet céljára vagy a kórterem végéből választottak le teret az oltárnak, vagy kápolnát építettek a

Divriği Nagymecset és Kórház – ornamentika

Sankt Gallen – monostor és kórház

terem felé nyitott előcsarnokként vagy a kórteremre merőlegesen úgy, hogy az oltár a teremből jól látható legyen. Az orvosok szobái, a patika, az ápolószemélyzet és az előkelő betegek lakószobái, a konyha és az egyéb gazdasági helyiségek külön szárnyakban kaptak helyet.

A kolostorkórháznaknál nagy szerepet játszott a természet közelsége, a gyógyfüvek kertje is, ezeket a szerzetesek művelték, és a gyógynövényeket eredményesen alkalmazták.

Magyarországon is gyógyítottak szerzetes orvosok. IV. Bélát (1206–1270, magyar király 1230–1270) és V. Istvánt Muther, a szepeshelyi káptalan prépostja gyógyította. IV. László udvarában pedig egy Tivadar nevű, ferences orvorról tudunk. A szepességi Darócon az antonitáknak volt először kórházuk, később építettek hozzá templomot. A karthauziak a

Hernád folyóhoz közeli Menedékszirten, illetve Lehnichen építettek kolostort.

2009-ben Bernert Zsolt, a Magyar Természettudományi Múzeum antropológusa természet-tudományos bizonyítékot talált rá, hogy a középkorban a budai karmelita templom mellett ispotály működött. A kolostor temetőjét egy irodaház építését megelőző régészeti feltárás során fedezték fel a Kapás utcában. A rendház alapítását IX. Gergely pápa rendelte el 1372-ben. Az építkezés az 1400-as évek első felében történt, a kolostort német szerzetesek működtették, akik feltehetően az 1526-os mohácsi csatavesztés után hagyták el az országot. Az antropológusok szifilisz csontvázakat is találtak. Bár a sírok zöme Kolumbusz utáni, a temető már korábban is működött, így fennáll a lehetőség, hogy a szifiliszesek valamelyike az Újvilág felfedezése előtt halt meg.

Irodalomjegyzék

- Fekete István: *Kórháztervezés*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Spawforth, Tony: *Az ókori Görögország templomai*. Alexandra, Pécs, 2006.
- Békési B. István: *Törökország útikönyv*. Panoráma, Budapest, 1983.
- Eid, Volker: *Ost-Türkei: Völker und Kulturen zwischen Taurus und Ararat*. DuMont, Köln, 1990.
- Hell, Vera – Hell, Helmut: *Türkei II. Nordtürkei, Osttürkei, Südstürkei*. 3. Aufl. Kolhammer, Stuttgart, 1988.
- Tompos Erzsébet: *Az építészet története. Középkor. A bizánci és iszlám építészet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- Ambrus Attiláné Dr. Kéri Katalin: *Muszlim kórházak és népegészségügy a középkorban. Egészségnevelés 2002, 3.*
- Dr. Guzsik Tamás: *Keresztény liturgiák építésze. II. rész, Középkori liturgiák és építészetük*. <http://www.eptort-bme.hu/doc/szakral/szakral2.html>
- Prof. Schultheisz Emil: *A középkori orvosi fakultás curriculumja és tankönyvei*. http://mek.oszk.hu/05400/05425/pdf/schultheisz_orvosifakultas.pdf
- Haas, Albrecht: *Krankenhäuser, Verlagsanstalt*. Alexander Koch GmbH, Stuttgart, 1965.
- Pevsner, Nikolaus: *A history of building types*. Thames and Hudson, London, 1976.
- Kolostor melletti ispotály működhetett – kórházi körkép a középkori Magyarországról*. <http://www.netambulancia.hu/kolostor-melletti-ispotaly-mukodhetett-korhazi-korkep-a-kozezkori-magyarorszagrol>. Letöltés ideje: 2012. május 15.
- Müller, Werner – Vogel, Günther: *SH Atlasz. Építőművészet*. Springer, Budapest, 1994.

DR. KISS ZSOLT ISTVÁN
építész, Budapest

Fürdőügyi tanácskozás 82 évvel ezelőtt

Az Országos Balneológiai Egyesület és a Balatoni Szövetség Budapesten a Gellért Szállóban 1930. február 28.-án együttes ülést tartott, amelyen Budapest fürdőinek fejlesztésével, a magyar fürdők és üdülőtételepek ügyével foglalkoztak. Erről a korabeli *Zalai Közlöny* részletesen beszámolt (1).

Vámosy Zoltán egyetemi tanár a magyar fürdők és gyógyforrások elhanyagolt voltára mutatott rá. Mint mondta, fürdőink a fejlesztésre szükséges hitel és megfelelő közlekedés nélkül állanak, elhanyagolt állapotban, nyereségre alapított magánvállalkozások kezében. Milliós bevételekről és tízezrek munkaalkalmáról lehetne itt szó.

Weszelszky Gyula, az egyetemi rádiumintézet igazgatója előadásában Budapest fürdőinek fejlesztéséről tartott előadást. Több hozzászólás

Vámosy Zoltán

után Reischl Richárd a balatoni közlekedés eszközeiről és az útépitési programról beszélt. Idegenforgalmi adót javasolt a külföldre utazó magyaroknak. Előterjesztette, hogy aki külföldre utazik, és nyolc napnál hosszabb időt tölt idegenben, az mérsékelt idegenforgalmi adót fizessen. Ezután Bánó Dezső előadása főleg a magyar fürdők hitelügyével és beruházási reformjaival foglalkozott.

Prihradny Kálmán MÁV-igazgató bejelentette, hogy a balatoni vasutat nem lehet

most megépíteni, mert óriási összegbe kerülne, de a menetidőt Budapest és Balatonfüred között 35 perccel megrövidítik.

Sümei József azt kérte, hogy a kormány 20 millió pengőt hasítson ki a külföldi kölcsönből, és bocsásson ki olcsó kamatozású fürdőkötvényeket. Pávai Vajna Ferenc a lillafüredi és az újonnan tervezett balatonakarattyai fúrásokat ismertette.

Tábori Kornél indítványozta, hogy kérjék a vízumkényszer megszüntetését.

A Magyar Szent Korona Országai Balneológiai Egyesülete 1890-ben alakult meg. 1920-ban új elnevezése lett: Országos Balneológiai Egyesület. A Balatoni Szövetség 1904-ben alakult meg Siófokon. Feladata a Balaton megismerése és felvirágoztatása volt. A második világháború végéig működött, 1949-ben az új politikai hatalom megszüntette (2). 1989-ben alakult újjá.

Vámosy Zoltán (1868–1953), az MTA tagja a gyógyszer-tan egyetemi tanára volt a budapesti orvosegyetemen (3). A balneológia kiemelkedő tudora, a Balneológiai Egyesület elnöke. Hosszú ideig szerkesztette az *Orvosi Hetilapot* is. Nevéhez fűződik többek között a balatonfüredi orvoskongresszusok megindítása.

Reischl Richárd (1876–1944) ismert közéleti személyiség volt Keszthelyen, amiként családja és rokonai is (4). Mezőgazdász, 1925–31 között a *Keszthelyi Hírek* főszerkesztője, országgyűlési

Reischl Richárd családjával

képviselő (5). Többször felszólalt a Balaton és vidéke érdekében. Szót emelt a Kis-Balaton lecsapolása és a Keszthelyi-öböl eliszaposodása ellen, az adóterhek arányosabbá tétele érdekében, a mezőgazdasági termelés, a Balaton-felvidéki szőlőültetvények érdekében. Égenföld község díszpolgára volt. A Balatoni Szövetségben vezető tisztséget viselt. A hévízi fürdőt is üzemeltette.

Bánó András

Sümei József (1861–1945) fürdőorvos volt Balatonfüreden. Sokat tett azért, hogy köztudottá váljon: Fürdőnek gyógyvize is van, nemcsak balatoni fürdője (6).

Pávai Vajna Ferenc (1886–1964) geológus volt, a magyar hévízkutatás úttörője. A hévizes barlangkeletkezési elmélet megalapozója. Neki köszönhetjük több jelentős gyógy- és hévízünk feltárását.

Tábori Kornél (1879–1944) író, újságíró, műfordító, szerkesztő és riporter volt, erősen kötődött a Balatonhoz.

Bánó Dezső kormányfőtanácsos, a Balatonfüred Gyógyfürdő vezérigazgatója volt (7). Nevéhez fűződik, hogy Balatonfüreden az Erzsébet Szanatóriumban vendégül látták Rabindranath Tagore hindu költőt (8). A füredi orvosok rendezésében is kiemelkedő szerepet vállalt. A kormányzó 1930-ban a közegészségügy terén kifejtett tevékenységéért a Magyar Vöröskereszt Díszjelvény érdemkeresztjével tüntette ki (9).

A történelem a tanácskozás résztvevőinek életét sem kímélte: többekre tragikus sors várt. Még korábban, 1921-ben Vámosy Zoltán fia elesett a soproni csatában (10). Vámosy Tibor egyetemi hallgató hősi halálát regény is megörökítette (11). Tábori Kornél Auschwitzban halt meg, Bánó Dezsőt és családját pedig a nyilasok lőtték le (12).

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondok Kocsondiné Eisenkorb Györgyi könyvtárosnak, a Fejér György Városi Könyvtár, Keszthely munkatársának, dr. Molnár Lászlónak, a Semmelweis Egyetem Központi Levéltár igazgatójának és dr. Vértes Lászlónak önzetlen segítségéért, adatok közléséért.

Hivatkozások

1. Reischl Richárd idegenforgalmi adót javasolt a külföldre utazó magyaroknak. A Balaton ügyei a Balneológiai Egyesület és a Balatoni Szövetség ülésén. *Zalai Közlöny* 1930. március 1.: 4.
2. *A Balatoni Szövetség 95 éves története*. Balatonfüred, 1999.
3. Fehér János – Vértes László: Vámosy Zoltán, az Orvosi Hetilap egykori felelős szerkesztője. *Orv. Hetil.* 2002, 143: 31–40.
4. Tar Ferenc: *A Reischl-család és Keszthely*. 2003, 13–16.
5. Reischl Marcel: *Egy unoka visszanéz*. 1990.
6. Frivaldszky János: Sümei József füredi fürdőorvos (1861–1945). *Füredi História* 2008, 8(3): 9–13.
7. Dr. Honti József: Ki volt Bánó Dezső? *Balatonfüredi Napló* 2012, 12(3): 6.
8. Rabindranath Tagore ma a füredi partról gyönyörködött a Balatonban. *Esti Kurír* 1926. november 3.: 15.
9. Kormányzói kitüntetés. *Zalai Közlöny* 1930. október 1., 70(222): 3.
10. *Soproni Hírlap* 1921. október.
11. Somogyváry Gyula: *És mégis élünk*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1943.
12. Turcsányi Gyula: *Kivel mi történt? Riportlexikon a sorsforduló szereplőiről és vértanúiról. Első összefoglaló jelentés: a német megszállástól a felszabadulásig*. Légrády Testvérek R.T., Budapest, 1945. április 27.

Könyvborító

DR. HONTI JÓZSEF
patológus, Budapest

75 éve ugrott az első magyar női ejtőernyős

Folyóiratunk szellemisége hathatott akkor, amikor kiváló tördelőszerkesztőnk felajánlotta közlésre alábbi írását a fényképfelvételekkel együtt. A lokálpatrióta jellegű közlés egyben alkalmat ad arra, hogy felhívassuk olvasóközönségünk figyelmét egy köreinkben kevésbé ismert, de jelentős egyéni teljesítményt nyújtó személyre. A főszerk.

Medveczky (Szabó) Gabriella 1911. június 17-én született Dombóváron. Édesapja, Szabó Ferenc kereskedő végigharcolta az első világháborút. Négyen voltak testvérek. Édesanyjuk 1922-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt, az édesapa nehéz és szomorú körülmények között iskoláztatta őket. Gabriella a fiúk elhelyezkedése után a Vöröskereszt hivatásos ápolónői tanfolyamára jelentkezett. A tanfolyam ideje alatt gyermektelen nagynénje és férje, dr. Medveczky György örökbe fogadta. 1935-ben kapta meg oklevelét, s 1937-ig a 9. honvédkórházban dolgozott. 1937 tavaszán a Vöröskereszt egy kiemelt fontosságú légi elsősegélynyújtó tanfolyamot szervezett és indított, melynek témája a légi úton

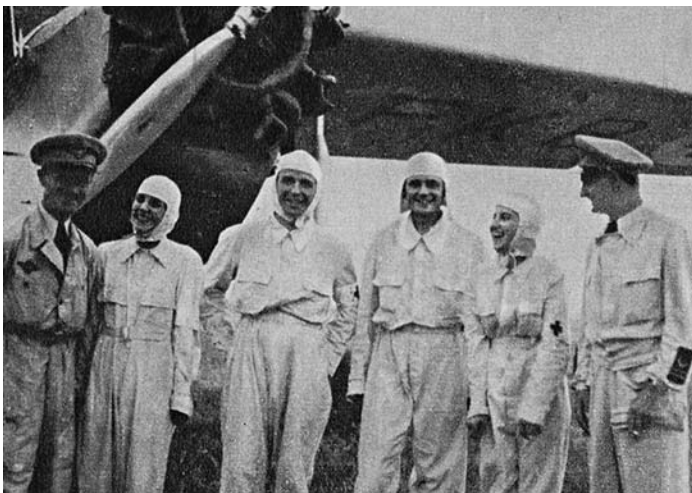
Medveczky Gabriella 1936-ban

szállított tábori segélyhely anyagának és személyzetének az adott helyszínre juttatása volt, bármilyen körülmények között. Az ejtőernyőkkel célba jutott segélyhely felállítása és berendezése, később a sebesültellátás a szintén ejtőernyővel ugrott kezelőszemélyzet feladata lett volna. A tanfolyamra húsz ápolónővért iskoláztak be. A tanfolyamon végzetek szigorú orvosi vizsgálaton vettek részt, amelyen csupán Medveczky Gabriella és Tatár Margit ápolónők feleltek meg.

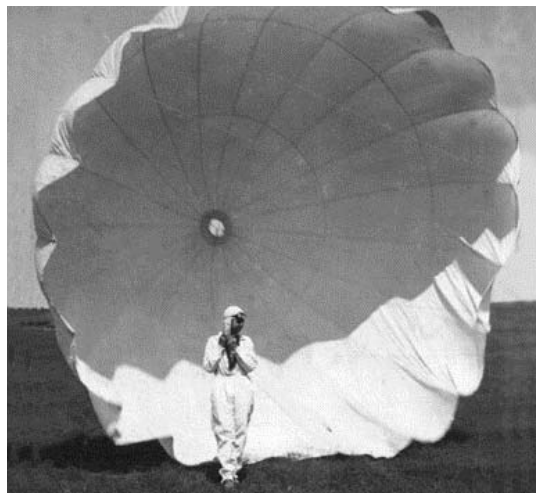
A bátor hölgyeket Czékus Ferenc százados, a 2/1 bombázószázad parancsnoka készítette fel az ejtőernyőzésre. A kiképzés részeként először kis sportgéppel, majd – ejtőernyővel a hátukon – csapatszállító repülőgéppel

Az átalakított Fokker VIIIB repülőgép Mátýásföldön az indulás reggelén, előtte fehér ruhában az ugró csoport

Indulás előtt: balról a második Medveczky Gabriella

Beállított kép a földet érés után

pel végeztek szoktató repüléseket, de ugrás ekkor még nem történt.

1937. június 11–14. között a Magyar Vöröskereszt Egylet nemzetközi légimentő-konferenciát szervezett, melynek során a mátyásföldi repülőtérén sebesültszállítórepülő-bemutatót tartottak. Itt külföldi gépek is szerepeltek, de ejtőernyős ugrást csak a magyar csapat hajtott végre. Az ugráshoz fűzőt, ugrócipőt, fehér kezeslábast, valamint fejdédőt kaptak. Június 12-én a MALERT HAFKB lajstromjelű Fokker VIIIB típusú gépéből először ejtőernyővel kidobták az orvosi felszerelést, majd ezt követően hajtott végre 800 méter magasból sikeres ugrást dr. Lehoczky Béla honvéd főorvos, Medveczky Gabriella és Tatár Margit ápolónő, valamint Hídvégi Géza mentőorvos asszisztens. A gép pilótája Mititczky Béla légügyi főellenőr (fhdgy) volt. A sikeres földet érés után felállították és berendezték az orvosi sátrat valamint a műtőt.

Medveczky Gabriella a nevezetes esemény alkalmából megkapta a Légrády Ottó által felajánlott emlékszerleget, amely ma a budapesti Petőfi Csarnokban, a repülési és űrhajózási állandó kiállításon látható. (Több nőt, illetve ápolónőt már nem képeztek ki, így 1945 előtt ez volt az egyetlen ismert női ejtőernyős ugrás Magyarországon.)

1940-ben a nagyváradai hadikórház felállításánál kapott megbízást, később hasonló meg-

bízással Marosvásárhelyre került. Itt ismerkedett meg férjével, Majoros László főhadnaggyal, akivel 1944-ben házasságot kötöttek. Két gyermekük született: Majoros Gábor építész és Majoros Éva orvos, aki ma Amerikában él. (Majoros László testvére Majoros János keramikus-szobrász, kétszeres Munkácsy-díjas, érdemes művész.) Medveczky Gabriella kiemelkedő szervezőképességét dicséri, hogy a háborús visszavonulás során két nap alatt ezerágyas tábort kórházat állított fel. Nagyon sok sebesült ennek köszönhetően élte túl. A háború végén Németországba került, a háború után pedig fogolytáborokban a Vöröskereszt aktuális feladatait látta el. A túlélő sebesültek valamint az egykori hadifoglyok kezdeményezésére a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága Florence Nightingale Emlékéremmel tüntette ki Medveczky Gabriellát.

A Magyar Veterán Repülők Szövetsége és az ejtőernyősök több ízben jártak tisztelgő látogatáson dombóvári otthonában, ahol mindig szíves fogadtatásra találtak. Szülővárosában 1993-ban a rendszerváltozás után alapított Pro Oppido Dombóvár díszpolgári címmel elsőként őt tüntették ki.

Medveczky Gabriella 2001. október 8-án hunyt el, sírja a dombóvári temetőben van.

ERKY-NAGY TIBOR
Dombóvár

A díszpolgári cím átvételekor 1993-ban

A gyógyszerész álma, avagy a magyarországi Wander-gyár és az Ovomaltine története

Ugye mindenki tudja, hogy a 100. évét ünneplő Egis jogelődjéről lesz szó?

Találóak Schulek Elemér professzor megállapításai: „Minden nagyipari tevékenység kezdetét a kézműipari, helyesebben a kisipari tevékenységben kell keresni – vaskohó és hámor például az acélgyártás elődje, varrónők a textiliparé, stb. ... Gyógyszervegyészeti iparunk csírát a gyógyszerek elkészítésével foglalkozó kisipari tevékenységet folytató gyógyszertárakban kereshetjük.”

„A gyógyszerész álma”: gyógyszer gyártani, gyógyszergyártóvá lenni. A gondolat a 19. század második felére vezethető vissza, a világ legnagyobb gyógyszergyárai (Merck 1827, Schering 1871, Ely Lily, Roche stb.) keletkezésében is fellelhető ez a mozzanat. Kémia és orvostudomány egymásra talált – a gyógyszerész segítségével, állapítja meg az ipartörténet. Magyar példával Wagner Dávid szolgál, ő az 1840-es években a Nádor gyógyszertárban létesített laboratóriumában készített gyógyszereket, majd részvénytársaságot alapított „vegyipari anyagok gyártására” (az „anyagok” gyógyszerek alapanyagait jelentette). Ez a „Pesti Technikai Vegyészeti Gyár Rt.”, az első magyar gyógyszergyár, már 1847-ben működni kezdett (sajnálatos módon végül nem tudott igazán kibontakozni). 1884-ben Kochmeister Frigyes „droguista” Óbudán galenusi laboratóriumot és gyógyszervegyészeti gyárat létesített. 1875-ben 28, 1887-ben 52 gyógyszergyártó laboratórium működött a fővárosban (javarészt importált gyógyszereket adtak el, maguk galenusi készítményeket gyártottak). Richter Gedeon az ő Úllői úti Sas patikájának laboratóriumában 1901-ben rakta le az ipari gyógyszertermelés magyarországi alapjait.

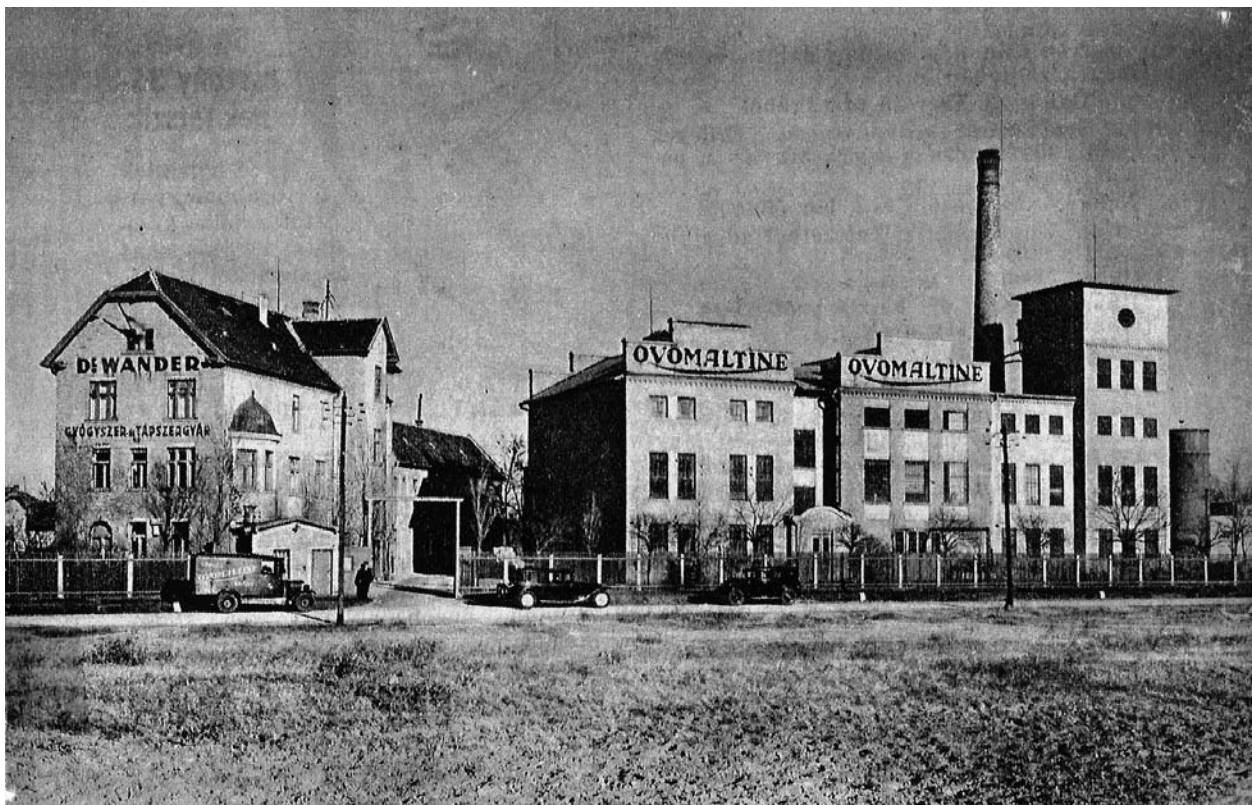
A Wander AG-t dr. Georg Wander alapította 1865-ben Bernben, sikeres, szinte legendás terméke a század elején a cégalapító/tulajdonos felfedezése, az „Ovomaltine” nevű készítmény

volt. Onnantól kezdve a termék és a gyár neve összeforrt. A termelés és eladás 1904-től évről évre növekedett. Az Ovomaltine üzleti sikerén felbuzdulva a Wander cég 1910-ben Angliában (Wander Ltd, 45 Cowcross Street, London), majd a következő évben Németországban (Dr. A. Wander GmbH in Osthofen, Rheinhessen) leányvállalatot alapított.

Csupán Ausztria–Magyarországra irányuló évi egymillió koronás exportja tekintélyes összeget tett ki, a helyi gyártással ez növelhetőnek látszott, sőt a Balkán felé történő terjeszkedést is elősegítette volna. Wanderék ezért kezdtek el egy magyarországi üzem beindításán gondolkodni.

Az 1881. október 7-én Lugoson született Balla Sándor is gyógyszergyártásról ábrándozott. Budapesti gyógyszerészi tanulmányai után külföldön képezte tovább magát. Hazatérése után Hódmezővásárhelyen működött a Hunnia gyógyszertárt. Gyógyszergyártással kapcsolatos elképzelései megvalósítására eleinte nem volt lehetősége. Álmát azonban nem adta fel. Budapesten az Erzsébet krt. 56 alatt „Balla Sándor vegyi- gyógyszerészi laboratóriumot” létesített, *Therapeutikus közlemények* címmel havonta megjelenő újságot adott ki. Tervét végül úttörő módon valósította meg, amikor tudomására jutott, hogy a svájci Wander cég kelet felé történő terjeszkedése során megcélozta az ígéretes osztrák–magyar piacot, és helyi gyártási törekvései vannak. Balla kapcsolatot keresett a Wander céggel, és kidolgozta egy budapesti leányvállalat koncepcióját. A svájci féllel történt egyeztetés után nyélbe ütötték az üzletet, és 1912 őszén megalakították az új részvénytársaságot. Természetesen nem gyógyszer-, hanem tápszergyártásról volt szó, de nyitva hagyták tevékenységük gyógyszergyártás irányába történő bővítésének a lehetőségét.

A részvénytársaság alapszabályának kidolgozásakor Balla a magyar vállalat számára szel-

lemi szabadságot, valamint kedvező exportlehetőségeket alakított ki. Mint az alapszabály egy későbbi kiadásában megerősíti: „A társaság üzletköre az Ovomaltine-t és a berni Dr. Wander által a budapesti társaságnak átadandó egyéb cikkekkel illetőleg Magyarországra, az Osztrák Császárságra, Romániára, Bulgáriára, Szerbiára, az európai és ázsiai Törökországra s Montenegróra terjed ki. Egyéb cikkekre és vállalatokra vonatkozólag üzletköre az egész világforgalomra kiterjed.”

A berni, londoni és német Wander cégek forgalmát alapul véve a koncepció kidolgozója a remélt bevételt 4-5 év múlva 500-600 ezer koronára becsülte. (A berni gyár 11 éves működés után 1 470 millió koronás, a londoni 3 év után 460 ezer koronás, a német 380 ezer koronás bevételt hozott ebben az időben.)

Az Ovomaltine terméktörténete a 19. században elterjedt „alultápláltság” gyógyítására vezethető vissza. E gyógyításra alkalmas roboráló készítmények egy részének alapanyaga a maláta, a gabonafélék (búza, árpa, rozs) csírázása során képződő, jelentős tonizáns hatású anyag. Georg Wander vegyész-mérnök egy ilyen anyag előállításának technológiáját dolgozta ki, s erre alapozva hozta létre berni üzemét. Az alapító halála után fia, Albert Wander, apjának

munkásságát folytatva, tökélyre fejlesztette az Ovomaltine gyártását, és a készítményt 1904-ben vezette be a piacra. A maláta a Wander-készítményben porított állapotban található (e porítás technikájának tökéletesítője volt Albert Wander), emellett tojást, tejet és kakaóport tartalmaz. (Az „Ovomaltine” név a tojás és a maláta összetevőre utal.) Albert Wander gondolata volt az is, hogy a malátakivonathoz adjanak egyéb, magas tápértékű összetevőket. „Már piacra kerülése pillanatában úgy készült, hogy tartalmazza mindazokat a nélkülözhetetlen életanyagokat, melyeket a tudomány ma vitaminnak nevez” – szól egy későbbi tudományos beszámoló.

Az Ovomaltine port langyos tejbe kellett tölteni, a folyadékot nem volt szabad előzetesen felforrósítani. A termék sikeresnek, majd hogyan telitalálatnak bizonyult. Kitűnő reklámkampánnyal vezették be, hamarosan egyre nagyobb mennyiségben árusították. Karrierje során több mint 100 országba exportálták.

A magyar részvénytársaság alaptőkéje 310 000 korona volt, melyet hamarosan félmillió koronára emeltek. A társaság többségi tulajdona (a részvények 51%-a) a berni céget is tulajdonló és a magyar leányvállalatban elnök Albert Wanderé volt (az igazgatótanácsban is a

részvények arányában kaptak képviselést a svájciak, három taggal, a két magyarral szemben. A svájci fél kikötötte, hogy a mindenkori igazgatótanácsi értekezletekre időben érkezék német nyelven meghívó Bernbe!). A magyar Wander-részvények további 40%-ával Balla Sándor rendelkezett, aki a részvénytársaság elnöke lett (később emellett vezérigazgatói címet is kapott).

Gondot okoz az alapítás évszáma: 1912 vagy 1913? A rendelkezésre álló dokumentumok segítenek rendet tenni az ügyben. A részvénytársaság első, alakuló közgyűlését 1912. szeptember 8-án tartották, a cégjegyzékbe 1913. február 19-i dátummal jegyezték be az új rt-t. A 30 éves évfordulót 1942-ben ülték meg ünnepélyes keretek között Bernben. A Wander Rt. azonban „önmagát” a későbbiekben 1913-as keletkezésűnek tekintette, később ennek megfelelően emlékeztek meg a cég évfordulójáról.

1913-ban kezdődtek és néhány hónap alatt befejeződtek az üzem építkezési munkálatai, a termelés azonban csak az 1914-es év legelső hónapjaiban indult meg. Indulásakor ötven munkást és tizenkét alkalmazottat foglalkoztatott. A gyártelep a Keresztúri úti épületsor 2. és 3. sz. épületében (máig is állnak) működött, négy munkateremből, gépházból és kazánházból állt. Munkatársi beszámolóik, emlékezések szólnak a folyamatról, ahol a malátakeverék bepárlása, szárítása – tehát az Ovomaltine készítése – folyt. Az őrölt malátát vízben megázatták, digerálták, kipréselték és vákuumban lepárolták, majd szárítódobokon megszáritották. (Így más gyógyszerek, pl. kinin, jód, vas vívőanyaga lehetett.) A „főzőházban” hatalmas üstökben keverték, tejport, tojást és kakaóport adtak a masszához (a tejport Berettyóújfaluból szállították Budapestre, ahol előzetesen igen szigorú minőségi kontrollnak vetették alá. Gondolom, fertőzöttségét vizsgálták). A csomagoló részleg jóval később az Egis jelenlegi telephelyének orvosi rendelője és öltözője területén kapott helyet.

A Wander gyár igazgatósága a cég indulásakor Budapest IV. kerület, Múzeum körút 35. alatt székel. (1925-ben költözött ki a belvárosból Kőbányára.)

A berni anyacégtól az induló magyar Wander jelentős segítséget kapott: gyártási technológiákat, tapasztalatokat vehetett át. És természetesen a fő terméket: a magyar készítmény is

„Ovomaltine” néven futott. Viszonzásul – fizetni kellett érte: „A gyártási eljárás és a védjegyek kiszolgáltatásáért engedélyilletéket igényelünk – jelezte Wander Bern – éspedig 4 fillért minden 250 g-os és 8 fillért minden 500 g-os szelence után... Ezen engedélyilleték az előállítási költségekbe már be van számítva.” (Később a magyar fél 3, illetve 6 fillérre alkudta le az árat.) Ez bizony nem volt szép gesztus. Nagyvonalúnak viszonyult azonban az „anyaház” az export ügyében. Láttuk, hogy már az rt. alapításának alapkoncepciójába belefoglalták: „A berni anyagyár által előállított és bevezetett cikkeket Ausztria–Magyarország, a Balkán államai és Oroszország részére kívánja a budapesti gyár által ellátni, sőt piacát szerződésileg a budapesti gyárnak adja át.” Balla Sándor élt is vele.

A korabeli magyar sajtó híreiből kitűnik, hogy a kitűnő reklámkampánnyal bevezetett termék hazánkban is hamar népszerű lett. A „Wander” és az „Ovomaltine” név együttesen vált fogalommal. Az Egis Rt. Vállalattörténeti Gyűjteményében lévő korabeli Budapest-térkép „Ovomaltine gyár” néven tünteti fel a gyártelepet.

Az 1915-ös részvénytársasági közgyűlés (a továbbiakban: Közgyűlés) beszámol róla, hogy a tárgyévben az üzemben (még) kizárólag Ovomaltine-t termeltek. A magyar Wander Rt. működésének első évtizedében még nem foglalkozott gyógyszerek gyártásával. Balla Sándor érdeme a gyógyszerkutatás és természetesen a gyártás és értékesítés kifejlesztése – ebben a svájci anyavállalat szabad kezét adott a magyar rt-nek! Ballának nagyra törő álmait – mint látni fogjuk – sikerült nagyszerűen megvalósítania. A „magyar Wander” egy évtizeden belül „kinőtte” a tápszergyár nevet és fogalmat, és kitűnő gyógyszergyárrá fejlődött. Az első világháború nem tett jót a fiatal gyár fejlődésének. „A háború furiája a Vállalat tevékenységét már működésének első hónapjában megbénította” – szól az 1915-ös Közgyűlés jegyzőkönyve. A zárszámadás beszámol róla, hogy nem volt a tervezettnek megfelelő a forgalom, és elmaradt a várt haszon. Elbocsátások, bizonytalanság jellemzték a helyzetet, a szerbiai képviselést leírták. Egy jegyzőkönyvi mondatból kiderül, hogy sokszor még a dolgozók fizetésének kiadása is nehézségekbe ütközött.

1916-ban és 1917-ben a jelentős veszteségek (221 195, illetve 157 260 korona) mellett lassan

javulnak az eladások, és tiszta nyereséggént 85 391 koronát könyvelnek el.

A cég irányításában meghatározó szerepe volt az igazgatótanácsnak és a részvényesek közgyűlésének. Az 1918-as közgyűlésig (majd később 1946-ig!) Albert Wander mindenkor eljött elnökölni a részvényesek találkozójára, ekkor azonban – egyetlen alkalommal 30 év során! – utazási nehézségekre hivatkozva távol maradt. A vállalat irányítása azonban kétségtelenül egyetlen jelentős egyéniség, Balla Sándor kezében volt.

A tiszta nyereség 1918-ban 59 284, 1919-ben pedig 70 614 korona. Az 1918/19-es időszakot „gazdasági összeomlás”-ként jellemző 1920-as Közgyűlési jelentés már 86 515 korona tiszta nyereséget mutat be, jöllehet az előző év november–decemberében még az üzemeltetéséhez szükséges szén is alig tudta beszerezni a vállalat!

És elkövetkeznek a növekedés évei. 1921-ben a tiszta nyereség 84 924 korona, „az üzem és az üzletkör kibővítése érdekében” az alaptőkét a Közgyűlés 1-ről 5 millió koronára emeli. Az 1920-as években nagyszerű szakasz következik a vállalat életében. Kitűnő „orvosi marketing” munkával széles körben adták el az Ovomaltine-t, a tápszer keresett és népszerű terméké vált. A Budapesten 1926. május–augusztus között tartó Embervédelmi Kiállításon a Wander, „az ipari méretű tápszergyártás hazai megteremtője” önálló pavilonnal vett részt. Az „energijait” sportolók körében éppúgy népszerű volt, mint a polgári háztartásokban. Egy későbbi reklámban szerepel, hogy „Petschauer Attila az olimpiászon csak Ovomaltine-nal táplálkozott, mert egyedül ez képesítette fokozott teljesítményekre”.

Karinthy Frigyes találmánya volt az „óvomaltin” elnevezés a „gondoskodó” Wander-termékre. Nagy humoristánkat megreptették Kőbánya fölött, és a pilóta hívta fel figyelmét a gyár homlokzatán díszelgő terméknev feliratra: „OVOMALTINE”. (A *Nyugat* 1932. januári ma-

tinéján Karinthy elmesélte, hogy a repülésről szóló beszámolójának megjelenése után másnap egy láda Ovomaltine konzervet kapott ajándékba a Wander vezetőségétől a reklám fejében...)

Az Ovomaltine mellett a „csecsemők táplálásában korszakos jelentőségű” Hordenzym és még számos tápszer szerepel a gyár termékpalettáján. A termékskála szélesedését jelzi, hogy az élelmiszer- és gyógyszeripari termékek mellett megjelentek kozmetikai és tisztítószerek is.

A gyógyszerész Balla Sándor álma a tápszergyártás mellett eredendően a gyógyszergyártás és -forgalmazás volt. Nem fedkezett meg róla, és sokat tett megvalósítása érdekében. Az álma 1920 után megvalósulóban, 1924-ben pedig már teljesülően volt. 1921-ben közgyűlési, illetve igazgatótanácsi határozat szól az ágazatbővítésről (üzembővítésről):

- galenikus készítmények előállítására a gyógyszeripari gyártás közvetlen ellátásának céljaira
- organikus készítmények előállítására
- a bécsi Zum Heiligen Geist Apotheke készítményeinek magyarországi forgalomba hozatala – későbbi időpontban magyarországi gyártása.

Ebben az évben kibővítik a budapesti vállalat bécsi telepét. Az eddigi eladási irodából gyári szervezetté fejlesztik, a gyártást a bécsi Hause und Sobotka AG-vel megállapodva ott folytatják. A Keresztúri úton pedig import nyersanyagokból készgyógyszer-gyártás indul, mely évről évre jelentősen fejlődik. Több mint 50 készítményt gyártottak és adtak el ebben az időben. Az igazi áttörés a gyógyszergyártás területén 1924-ben következett be: a „theosan készítmények” – alapvetően theobromint és papaverint tartalmazó, a keringési betegségekben hatékony gyógyszerek – kifejlesztésével és forgalomba hozatalával. Kitűnő orvosi kutatói kapcsolata volt a gyárnak! A Wander gyár tu-

dományos értesítője így tekint vissza: „Különösen hangsúlyozni kívánjuk, hogy az orvosi praxis két nagy standard készítménye, az Agatheosan és Jódpapaverintheosan magyar szellemi termék. Mindkét készítmény receptje a Korányi-klinikán született és a későbbi években forgalomba hozott, hasonló rendeltetésű külföldi készítmények, ezen két készítmény elméleti és gyakorlati alapjaira épültek.”

1924. január 16-án a M. Kir. Népjóléti és Munkaügyi Miniszter – az országos Közegészségügyi Tanács javaslata alapján – engedélyezte, hogy „a Dr. Wander Gyógyszer- és Tápszergyár Részvénytársaság a Digitheosan, Jódtheosan és Papaverintheosan elnevezésű gyógyszer-különlegességeket, a mindenkori gyógyszerárszabás ártételeinek megfelelő áron, a nyilvános gyógyszertárak vagy gyógyszerárú kereskedések útján, de kizárólag orvosi rendeletre, a fennálló szabályok és törvényes rendeletek pontos betartása mellett forgalomba hozhassa”.

Az erkölcsi értéken túl jelentős anyagi hasznot is hoztak az új, hatékony készítmények. A fejlesztés során új válfajaik is megjelentek, s a vállalat termékkatalógusában 1930-ban már nyolc, 1933-ban tizenkét „theobromin-combinatum” készítmény szerepelt. A hazai siker mellett egyre bővült a termékcsalád exportja is.

A Wander gyár dolgozóinak létszáma az első világháború utáni években 200-ra emelkedett, 1925 után 300, egy 1935-ös feljegyzés szerint 400 fő volt. A termelés fokozódásával a nyereség növekedése sem maradt el.

Az 1927-es évi közgyűlés jegyzőkönyve megállapítja, hogy „az exporttevékenység igen számottevő”, valamint „a budapesti gyár érdekkörébe tartozó külföldi üzemek a volt Monarchia területén hasonlóan kedvező üzleteredményeket tüntetnek fel, és teljes egészében követik a budapesti Wander telep üzletpolitikáját”. Úgy tűnik, hogy a balkáni cégeket nem Bernből, hanem egyenesen Budapestről irányították. Ez arra enged következtetni, hogy a berni anyaház továbbra is elégedett magyar „leánykájának” működésével, és meglehetősen szabad tevékenységet engedélyez neki. 1927: 62 318 pengő a nyereség, 1928-ban 78 993 pengő. Az 1928-s évben folytatódnak az építkezések. Bővül a gyár, fokozódik a termelés és az eladás. Az 1929-es világgazdasági válság viszont visszavetette a céget.

A szorgalmas munka és a kitűnő cégirányítás

tehát meghozza gyümölcseit. A Wander gyár munkásjóléti törekvései kitűnőek. A fizetések-ről ekképp rendelkezik az alapszabály: „a dolgozó elmúlt évi jövedelmének annyi %-át kapja nyereségrészesedés gyanánt, ahány %-ot a részvényesek kapnak részvényeik után”. A dolgozók 1912 óta fizetési szabadságrendszerrel élveznek. Házasság, baleset, halál esetén segélyben részesülnek. A munkások gyerekeinek és tanoncoknak nyaralásáról a cég gondoskodik. Az 1936-ban alapított Dr. Wander Sportkör jelentős támogatásban részesül.

1932-től a „magyar Wander” jelentős saját kutatást alakít ki, egyre jelesebb szakembereket vonz, aminek természetesen pozitív gazdasági hozadéka van. A vinca-alkaloidák kutatója, a Devincan és Cavinton későbbi felfedezője, Szász Kálmán (1910–1978) dolgozik itt, valamint Beke Dénes (1911–1962), a Wander főmérnök után Zemplén Géza tanszékét 1951-ben átvevő vegyész-mérnök, 1949-es Kossuth-díjas, továbbá Vándor József (1897–1955), aki később az első magyar nejlonszál felfedezője lett, s 1928-ban *Die Maltextrakte* címen ír könyvet. A kutatás tagja 1937–1945 között Láng Béla (1913–1984) is. 1931-ben tiszta kénsavat és sósavat, 1932-ben cink-szulfátot, 1936-ban ricinusolajat gyártanak. A tudományos kutatómunka eredménye – sok egyéb között – 1932-ben a tiszta chelidonin-alkaloid (a vérehulló fecskefű hatóanyaga!) izolálása (a belőle készült termék epebetegségben volt hatásos, a Nigellin nevű gyógyszerben germiciddel kombinálták), 1937-ben az első heterociklusos szulfonamid-készítmény (Ronin) kifejlesztése és forgalmazása volt.

Albert Wander cégének megindításakor s a leányvállalatok megalapításakor világsikerre számított – nem is alaptalanul. Az első világháború idején az USA-ban (Chicago), később a már felsoroltakon kívül Lengyelországban és Csehszlovákiában is alakult Wander-leányvállalat. 1933-ban Kanadában is létesült kirendeltség, a tervekben Zágráb, Milánó és Párizs is szerepelt. E létesítmények egy része leányvállalat, testvérvállalat, illetve kirendeltség néven működött, volt azonban köztük gyártóegységgel rendelkező tag is. Sok érdekesség bújik meg az egyes tagvállalatok közötti együttműködés apró rejtelmeiben, pl. licencek közös vásárlásában, illetve egymásnak történő átadásában. Általánosságban megállapítható, hogy „bajtár-

Rendezvény a gyár dolgozói számára 1930 körül

sias” hangnem uralkodik mind a levelezésben, mind a személyes kapcsolatok dokumentációjában.

A magyar Wander vállalat úgy a hazai gyógyszerpiacon, mint a nemzetközi exportban sikerrel szerepelt – késztermékeivel is. A fő felvevőpiac az 1930-as évek második felétől általában Románia és Szerbia, de vannak franciaországi, angliai és tengerentúli eladások is. A kivitelen nagyon hullámzó a tápszer és a gyógyszer aránya.

A budapesti gyár tovább fejlődik. 1940-ben újabb területeket vásárol, újabb üzemszerveket épít. A gyártás körülményeinek javítása egyre több hasznot hoz.

A cég 150 készítménnyel van jelen a hazai gyógyszerpiacon.

A vállalat irányításához visszatérve: Balla Sándor 1910-ben született Imre fia hamarosan apja nyomdokaiba lép. 1934-ben gyógyszerészi diplomát szerez, nyugati tanulmányútra indul, és két év múlva már igazgatóként csatlakozik a Wander gyárhoz. Hamarosan ő felügyeli a gyártás teljes folyamatát, újításaival és szabdalmaival viszi előre a céget. 1936-tól a hazai

politikai élet gondjával, 1939 után a második világháború nehézségeivel, majd származásuk miatti gondokkal kell Balla Sándornak, Balla Imrének és egyes munkatársaiknak megküzdeni. Már 1936-ban támadásoknak vannak kitéve. 1938-ban Balla Sándor lemond igazgatósági tagságáról, ez azonban nem érinti vezérigazgatói funkcióját és hatáskörét. 1938-tól bleybachi lovag Bolberitz Károly lesz a főmérnök.

Balla Sándort folyamatosan támadja a jobboldali sajtó, szemére vetve fényűzését (például a vállalat költségén üzemeltetett Lancia gépkocsiját) és hatalmas jövedelmét. (Tény, hogy a saját részére megállapított évi 60 000 pengős fizetés összehasonlítva a Wander gyár tisztviselőinek évi 1200–1400 pengős átlagfizetésével nagyon magas.) Az Ipari Minisztérium 1942-ben határozatot hoz, mellyel megszünteti vezérigazgatói jogkörét és címét. Az igazgatóság egyértelműen kiáll Balla mellett, fáradozásai azonban eredménytelenek maradnak, 1943. január 1-től a Wander gyár vezérigazgatói ügyköre megszűnt. Az 1944. április 11-i igazgatótanácsi ülésen Balla Sándor lemond tagságáról. Az üzem

irányítása eddig Balla Imre kezében volt – most ezt is megszüntetik.

A második világháború során, úgy tűnik, sokszor a vállalat fennmaradása is veszélyben van. Szállítási, nyersanyag-beszerzési gondok, katonai behívások teszik súlyossá a vezetők és a gyár életét. Az üzleti tevékenység mégis sikeresnek mondható – a vállalat túléli a nehézségeket! A második világháború átvészelésében a nagyszerű vezető és kitűnő személyiség, Bolberitz Károly főmérnök szerzett elvülhetetlen érdemeket. 1939. februárban igazgatói címet és cégjegyzői jogosultságot kap, 1941-től ügyvezető igazgató. 1945-ben orosz katonai parancsnokság vette át a gyár irányítását. Az orosz parancsnokság jegyzőkönyvileg június 8-án adta át (azaz vissza) az üzemet a Wander vezetőségének. 1945. július 13-án az igazgatótanácsi ülés visszahívja Balla Sándort a vezetésbe. Az rt. vezetőségét ekkor az ÜB elnökével egészítették ki, majd az ÜB két tagja vett részt az igazgatósági tanácskozásokon (Kelemen József elnök és Somfai Zoltán). Budapest ostroma csak kevés kárt tett a vállalat épületeiben, a termelés hamar megindult. Természetesen nem minden régi munkást tudtak újra felvenni.

A vállalat minden vonalon ráfizetéssel dolgozik, hosszú időn át csak saját készleteik felhasználásával tudnak működni az üzemek. Csak 1947-től volt lehetőség nyersanyagok beszerzésére. Az 1945–46-os számok különböző értékeket fednek, így nem lehet tiszta képet alkotni az üzleti tevékenységről.

1947. január 1-jével a cég üzleti leltárt készít (júliusra készül el), értékeli saját vagyonát, elkészíti a nyitómérleget (forintban!). 1947 októberében Albert Wander javaslatára Bessenyei Ferenc lesz az rt. elnöke.

Balla Sándort rehabilitálták. Ő azonban látta, hogy ez a Wander nem azonos az általa megálmodott és megteremtett céggel. 1948. január 1-jével lemond minden tisztségéről, augusztusban Svájcba utazik, és nem tér vissza Magyarországra. (1947 októberében Balla Imre Rómából keltezett levélben mond le igazgatói és cégjegyzői tisztségéről.) Balla Imre és György testvére Argentínában telepedett le, ahol a családi hagyományokat folytatva egy jelentős ot-tani gyógyszergyártó cég, a GADOR SA társultaladonosa lett.

Az 1948-as államosításkor Hann András, egy régebbi mérnök igazgatóként vezette a céget, főmérnöknek és vállalatvezető-helyettesnek Beke Dénest nevezték ki. Bolberitz Károlyt (és a főkönyvelőt) letartóztatták, a svájci állam azonban sikeresen közreműködött szabadon bocsátásuk érdekében. Ezt követően Bolberitz doktor az OKI-ban dolgozva neves vízügyi szakemberré vált.

Az államosítás után a Wander gyár még két évet „élt” mint részvénytársaság. 1950-ben egyesítették öt másik gyógyszergyártóval, a „Wander” név megszűnt, a továbbiakban a vállalat „Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár” néven működött. Komoly állami támogatással jelentősen, szinte ugrásszerűen fejlődött: évtizedeken át teljesítette a hazai tápszerellátást, KGST-„profil”-ként a központi idegrendszerre ható gyógyszerek termelését végezte. Folytatódottak a jó értelemben vett Wander-hagyományok: a dolgozók fizetése még a többi gyógyszergyártóval összehasonlítva is magas volt. A jóléti intézmények bővültek, a sportkör folyamatosan nagy támogatást kapott.

A Wander gyár történetéhez szervesen hozzátartozik az Ovomaltine termék történetének folytatása. A második világháborúban és a világháborút követően az Ovomaltine-nak folytatódott mind hazai, mind világkarrierje. Nem áll ez Magyarországra: a Wander államosítása után 1948-ban a magyar leányvállalatát elvesztő berni cég joggal és sikerrel perelte el márkanévét. Az EGYT ugyan rögvest gondoskodott a „pótlásról”, ez a „generikus” termék (Zamako) azonban már nem volt töretlenül sikeres. A „külföldi” Ovomaltine sorsa továbbra is sikeres volt. A korszerűsített gyártást a Wander AG áthelyezte Bernből a közeli Neuneggbe. A berni Wander céget felvásárló Sandoz, majd Novartis a közelmúltban ugyan megszüntette a majd száz éves hagyománnyal rendelkező angliai (hertforshire-i) Ovomaltine-gyártást, 250 munkást elbocsátottak, sajtójelentésük szerint azonban az össztermelés nem csökken. A kiszerelési formák modernizálásával, korszerűsítésével kísérleteznek – már folyadék, csokoládé, sőt müzli formájában is kapható Ovomaltine!

DR. GÖRGÉNYI FRIGYES

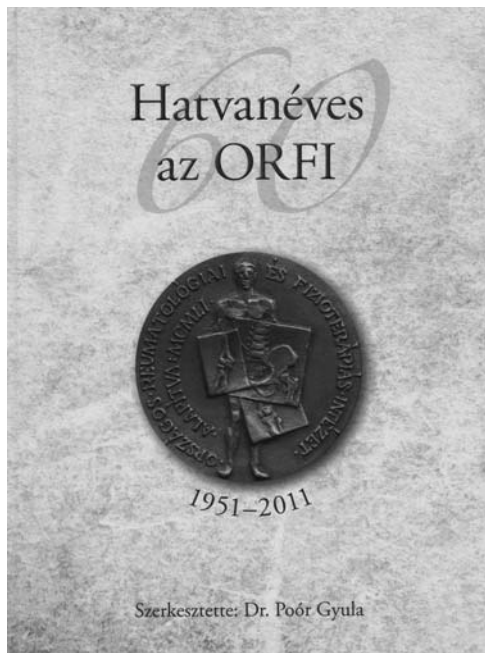
Kultúrest az ORFI Községi Központjában

Kevés dolog tartozik jobban a folyóiratunk profiljába, mint az alább következő rövid beszámoló témája.

Talán eléggé közismert, hogy 2010 őszén nagyszabású ünnepség keretében avatták fel az Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézet újonnan kialakított közösségi központját, s akkor szentelte fel Erdő Péter bíboros az új kórházi kápolnát is.

A közösségi célokat szolgáló központ létrehozása és működtetése – Poór Gyula főigazgató álma – aprólékos munkával immár megvalósult. 2012. április 26-án, csütörtökön, délután 6 órakor ugyanis az „Innováció és klasszikusok” rendezvény keretében a művészetek is hont foglaltak a közösségi központban. Ez alkalommal még a zsúfolásig megtelt terem orvos hallgatóságának szólt a műsor, de a későbbiekben az országos intézetben fekvő betegek is részesülnek a kulturális igehirdetésből. A koncepció lényege, hogy a testi gyógyulás mellett a betegek szellemi értéket is vigyenek magukkal. A műszakilag nagyszerűen kialakított előadóteremben már heti rendszerességgel zajlanak a betegtájékoztatók, lassan be fog épülni melléjük a kulturális mondanivaló is.

Az áprilisi rendezvényen könyvről, innovációról, zenéről és képzőművészetről volt szó. Poór professzor bemutatta az ORFI fennállásának 60. évfordulójára kiadott reprezentatív kötetet, melyet ajándékként minden résztvevő haza is vihetett. A könyv borítóján az ORFI Emlékérem látható, melyet Nagy István János szobrászművész tervezett. A nagyalakú, színes képeket tartalmazó kötet pontosan bemutatja a ma 402 ágyas intézmény szerkezetét és teljesítményeit, „Névindeks”-ében egyben alapos kiutatást tesz közzé a az ORFI-ban valaha dolgozókról.

Dr. Soroncz-Szabó Tamás, az MSD orvos igazgatója „Lenni és/vagy nem lenni: A gyógyszer-innováció válaszai” című előadásában egyedi és érdekfeszítő gondolatokat mondott el a témáról.

A zenei élvezetek kezdetét az „Operatúra” biztosította, hiszen a nemzet zeneintézményének vezetője, Ókovács Szilveszter jeles baritonistaként mutatkozott be a közönségnek Cs. Nagy Ildikó zongoraművész kíséretével. Reumatológiai vonatkozása is volt a „Mesterművek – mesterharmónium” prezentációnak,

hiszen a fiatal, de már nemzetközi hírnévnek örvendő Szabó Balázs orgonaművész édesanyja, Flórián Ágnes miskolci szakorvos, aki jelen is volt a hangversenyen. A helyszínrre szállított, 250 kg súlyú különleges instrumentumon magyarázatokkal ellátott bemutatót élvezhetett végig a közönség.

A vizuális művészetek bevezetését jelentette a két további programpont. A művészeti kiállításokat befogadó Klub-galéria nyitórendezvénye Kass János kamarakiállítás lett. Gömör Béla emlékezett meg a két éve elhunyt mesterről. Mint művészt, embert és barátot méltatta. A kiállított rézkarcokat és rézmetszeteket a Kossuth-díjas alkotó ajándékozta Gömör Bélának és feleségének. Most a közönség elé tárják, s az év során majd a betegek is megismerhetik az anyagot. Az esten részt vett Bánki Vera műfordító, a mester özvegye is. Boros Péter szobrászművész bemutatását dr. Soós László, az ORFI foglalkozás-egészségügyi szolgálatának vezetője vállalta. A művész a galériának ajánlotta fel *Magyar Messiás* című gipszszobrát, amit a Kass-grafikákkal együtt lehet megtekinteni.

DR. GÖMÖR BÉLA

Tudásmorzsa 2.

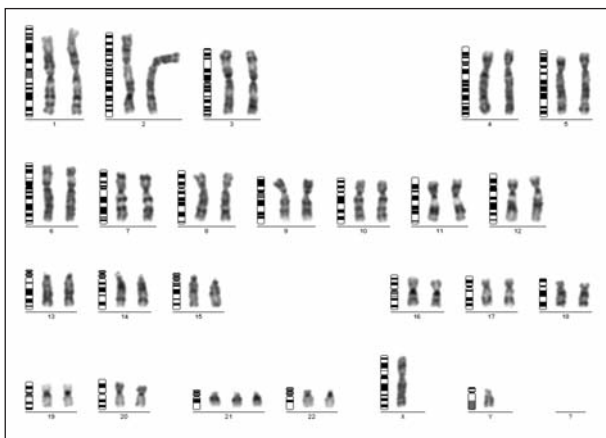
Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből

3. A Down-szindróma megelőzése

A John Langdon Down angol orvos által 1866-ban leírt „mongoloid idiotia”, manapság első leírója után Down-szindrómának nevezett betegség a 21-es kromoszóma triszómiájára (kettő helyett három van, lásd a népi mondást: „valakinek egy kerékkel többje van”) visszavezethető, leggyakoribb szellemi fogyatékoság.

Már az 1960-es évek végén visszatérő kérdés volt a genetikai tanácsadáson, hogy ismétlődhet-e a Down-szindróma, ha egy beteg gyermek már született a családban. Azt, hogy a betegségért a 21-es kromoszóma többlete a felelős, 1959-ben Párizsban fedezték fel, a tudományos bejelentés Lejeune, Turpin és Gautier nevéhez fűződik. Lejeune professzor diagnosztizálta az első szerkezeti kromoszómális rendellenességet is, az 5-ös kromoszóma rövid karjának delécióját (részleges hiányát) a „cri du chat” (macskanyávogásos) gyermekbetegségben.

A felfedezést követő években kiderült, hogy a 21-triszómia az esetek 95%-ában „egyszerű”, míg 5%-ában a szám feletti 21-es kromoszóma valamelyik másik kromoszómához tapad. Így a beteg egyén kromoszómaszáma 46, de kromoszómaállománya 47-nek felel meg. Míg az „egyszerű” triszómia nem öröklődik, mivel az ivarsejtekben véletlenszerűen bekövetkezett osztó-

Down-szindrómás kisfiú kromoszómáinak kóros képe, melynek az a jellegzetessége, hogy a 21-es kromoszómából nem kettő, hanem három van

Hadházy Csaba anatómus professzor

dási zavar következménye, a transzlokációs (tehát a másik kromoszómára átkerült) többlet-kromoszómaállományú triszómia örökletes, mert a transzlokáció kiegyensúlyozott formában valamelyik szülőben is megtalálható.

Az amniocentézissel elért eredményeinken felbuzdulva megkerestem Méhes Károly pécsi gyermekgyógyász barátomat, akinek tudtommal volt egy Down-szindrómás betege, aki nem „egyszerű”, hanem „transzlokációs” triszómiás volt, a két G kromoszómája tapadt egymáshoz, ma úgy mondjuk, hogy 21/22-es transzlokációja volt. Ez 1969-ben történt, amikor meg egyeztünk, hogy arra biztatjuk a házaspárt, vállaljanak terhességet, és mi amniocentézis útján nyert magzatvízsejtek kromoszómaanalízisével megállapítjuk, hogy a méhen belüli magzat transzlokációs triszómiás, tehát beteg-e (ennek elméletileg 30%-os esélye volt), vagy egészséges. Egy éven belül a beteg gyermek édesanyja ismét terhes lett, és a 16. héten magzatvízmin-tát vettünk az amnionürből a magzatvízsejtek kromoszómavizsgálatára.

Erre a vizsgálatra másfél évig készültünk. Az 1960-as évek végén ugyanis irodalmi adatot a terhesség végén vett magzatvízsejtek kromoszómavizsgálatára vonatkozóan találtunk, tehát ki kellett dolgoznunk a kromoszómavizsgálat előfeltételét jelentő sejtenyésztes technikáját kora terhességekből nyert mintákban is. Ebben pótolhatatlan segítséget jelentett számomra

Hadházy Csaba anatómusprofesszor, akinek nagy tapasztalata volt sejttenyésztésekben, és aki akkoriban maga is működtetett tenyésztőlaboratóriumot. Nyolc évvel korábban, amikor az Anatómiai Intézetben diákkörös és demonstrátor voltam, ő volt a mentorom, ő diktálta le az első pályamunkám szövegét, miután kiértékelte az állatkísérleteim eredményeit, a nyulak vesetokja alá ültetett devitalizált szövetből képződött porcszövet valódiságát. Az ő nagyvonalú segítsége nélkül az sejttenyésztéseket nem tudtuk volna elvégezni.

A pécsi terhesünktől vett magzatvízsejtek, ha nehezen is, de osztódtak, és a kariotipizálás (az összerendezett kromoszómák értékelése) sajnos transzlokációs triszómiát igazolt. A házaspár kérésére a terhességet megszakítottuk. Ekkor még úgy tudtuk, hogy mi voltunk az elsők a világon, akik magzati korban diagnosztizáltak Down-szindrómát, de jobban átnézve az irodalmat, megtaláltuk az amerikai Carlo Valenti 1968-as közleményét egy D/G transzlokációs Down-szindróma magzati diagnosztikájáról. Európában mindenesetre az elsők voltunk, de nem is ez volt a lényeg (bár a kutatókat mindig hajtja az „elsőség” sikere), hanem az, hogy hogyan lehetne eredményünket gyorsan megjelentetni külföldön. Valenti a leggyorsabban közlő *Lancet* angol folyóiratban publikálta eredményét, mi is beküldtük hát rövid ismertetőnket a szerkesztőségébe (a szokásos hatósági engedélyezések után), de –Valentiék korábbi közlésére hivatkozva – kéziratunkat nem fogadták el, mivel „nem új eredményről” volt szó. (Később végül egy német szülészeti folyóirat közölte le részletesen az eredményünket.)

Kínálkozott a nemzetközi publikálásra a közelgő IV. Humánogenetikai Világkongresszus Párizsban 1971. szeptember 6. és 11. között. Beküldtük összefoglaló absztraktunkat, melyet visszaigazoltak, hogy előadást tarthatunk. Indult a hadjárat az útlevelért, korábban még nem jártam Hegyeshalmon túl, sőt felvetődött, hogy elkísérhetne az orvostanhallgató menyasszonyom is, aki akkor már a feleségem lesz. De ez így nem volt jó a hatóságoknak, fiatal orvos házaspárt annak idején nem engedtek ki nyugatra. Végül is nem kis protekcióval az a kompromisszum született, hogy szeptember

előtt a házasságkötést meg lehet tartani, de a menyasszonyom szeptember elején esedékes orvossá avatásán nem vehet részt, hanem arra csak egy későbbi alkalommal kerülhet sor. Így feleségem szeptember végén a póttavatáson vehette át a diplomáját, viszont kiutazhatott velem szeptember elején Párizsba. Ez az út maradandó emlék számunkra, hiszen egyúttal ez volt a nászutunk is.

A kongresszuson gyenge angolsággal, de azért jól összeállított diavetítés keretében ismertettem eredményünket, és alig fejeztem be mondandómat, maga Jerome Lejeune professzor, a gyermekgyógyász citogenetikus fejezte ki nemtetszését, aminek az volt a lényege, hogy Down-szindróma miatt nem lett volna szabad megszakítanunk a terhességet. Az ülés elnöke, A. G. Bearn professzor kiállt mellettem, úgy-hogy a továbbiakban a jelenlévők nem velem, hanem az előadásomról vitatkoztak. Az azóta eltelt több évtized arról szól, hogy Írország kivételével a világ országaiban a házaspár kérésére engedélyezték az ilyen terhelt terhesség megszakítását. Esetünkben is a házaspár kérésére történt a beavatkozás. Érthető módon nem akartak egy második Down-kóros gyermeket.

Lejeune professzor akkor még hitt benne, hogy meg tudja állítani ezt a folyamatot, amikor azonban nyilvánvalóvá vált számára, hogy a világ másképpen gondolkodik, a bigottan vallásos professzor felhagyott genetikai kutatásaival. Később jó barátságba került II. János Pál pápával, akivel sok megbeszélést folytatott a magzati diagnosztika dilemmáiról, de őt sem tudta rávenni, hogy a Vatikán nagyobb támadást indítson a széles körben elfogadott és elterjedt magzati citogenetikai diagnosztika gyakorlata ellen.

Előadásom idején elég fiatal voltam ahhoz (még nem voltam 30), hogy ne rendítsen meg Lejeune professzor heves ellenvéleménye, különben is meg voltam róla győződve, hogy ilyen kérdésekben csak és kizárólag a házaspárok dönthetnek. Meg kell engedni, hogy valaki genetikai betegség miatt megszakíttassa terhességét, mint ahogy azt is, hogy valaki ilyen esetben a terhesség kiviselése mellett döntsön.

Otthon, Debrecenben sem volt kedvezőbb az eredményeim fogadtatása.

Ars medica – egy eltűnt fogalom nyomában

A régi orvoslásban gyakran került szóba az orvos művészete. Azt fejezték ki ezzel, hogy az orvos tevékenysége több mint foglalkozás, több mint hivatás (vagyis elkötelezettség, etikai tartás), és több mint tudomány (vagyis nagy ismeretanyag, amit valaki jól tud alkalmazni). Valószínűleg az orvos kreativitására, különleges teljesítményére, munkájának tökéletességére és talán esztétikumára utaltak, ez utóbbira talán az elegancia, a könnyedség, a meglepetés értelmében.

Amire azt mondjuk, művészi, az valamiféle alkotás, ami magára vonja a figyelmet, ami pozitív érzelmeket vált ki, aminek nyomán az alkotó elismerést érdemel, és tekintélyt szerez előttünk. A művészet mint metafora arra vonatkozik, amit az alkotó meg akar mutatni, aminek révén valami többet is ki akar nyilvánítani, mint amit maga a tett vagy a produkció önmagában jelent. Ami művészet, abban benne van a láthatóság, a vágy a hatásra. A művészetelméletekben régi dilemma, hogy elképzelhető-e a művészet önmagában, dolgozna-e – dolgozhatna-e – művész lakatlan szigeten. Ismerjük pl. József Attila vívódását ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Érthető a probléma, a művészet fennköltége, ősidők óta vélelmezett misztikus, transzcendens jellege örök értékeket sejtet, az alkotó szuverén, a tehetség önmagában „kér eget”, tehát elvben lehetne önmagában való jelentősége. Ezzel szemben elismerése, megbecsülése a közönségtől függ, a közönség viszont kiszámíthatatlan, igényei gyakran nem a művészi ideálnak felelnek meg, hanem a korszellemnek, a közhangulatnak, a divatoknak. Az igazi művész jelentőségét gyakran csak az utókor ismeri meg.

A művészet analógiáját szokták alkalmazni mindenféle munkára, teljesítményre, mindenki tűnhet szakmája művészenek, mindenki csinálhat valami olyat, amire azt mondjuk, hogy ez már szinte művészet. De a kifejezőmód többnyire alkalmi és a szemléletességet, a retorikát szolgálja, a művészetek hivatalos körén kívül hétköznapi mesterséghez ritkán kapcsolódik huzamosan a művészet fogalma. Persze ha valakit valami meghatározóan inspirál és ösz-

tönöz, arra mondjuk, hogy múzsa, de az igazi múzsa mégis az alkotóművész lelkében visszhangzik, és a műben, a művek összességében, az „oeuvre”-ben tükröződik.

Miért említik mégis oly gyakran a művészetet együtt az orvoslással?

Erre csak közelítő választ lehet adni. Tulajdonképpen a hasonló kérdéseket módszeresen kellene elemezni. Michael Foucault francia filozófus ajánlott egy módszert, a „tudás régészét”, amely itt alkalmazhatónak látszik. Igaz, hogy ennek távlatait Foucault maga is csak sejtette, és inkább illusztratív módon használta néhány elemzésében. Érdekes, hogy ő is főleg az orvoslással kapcsolatban próbálkozott ezzel a megközelítéssel. Azt vizsgálta, hogyan jött létre a modern orvoslás mint társadalmi intézmény: Hogyan született a klinika, hogyan lett az orvosi munka modern foglalkozás, és az orvosi szemlélet hogyan hatotta át a köztudatot néhány olyan témában, amit a modern társadalom szabályozni akart. Szabályozni, de nem egyszerűen tiltással és büntetéssel, mint ez a régi korokban történt, hanem a közgondolkodás átalakításával. Foucault új fogalmat – governance – talált ki arra, hogyan lehet uralni emberi megnyilvánulásokat a róluk szóló értelmezések elterjesztésével. Ez észrevétlen, rejtett jelenség. A sajátos szellemi uralom szinte „gyarmatosítja” (colonisation) a közfelfogást, sőt a vele kapcsolatos beszédmódot is.

Az orvosi nézőpont – az angol szóhasználat szerint: medical gaze – tudományos igazságnak deklarál valamit, ami korábban hagyomány, erkölcs vagy hatalmi elv volt. E nézőpont elfogadtatása a társadalmi kontrollt függetleníti a közvetlen hatalomgyakorlástól, mert belső szükségletet alakít ki az emberekben, tehát már nem alkalmazkodást igényel. Ez elősegíti az individualizációt, az egyén nagyfokú szabadságát, amelyre a modern (fogyasztói, teljesítményalapú) társadalom épül, és lehetővé teszi, hogy az önérvényesítést (a szerzést, versengést, önmegvalósítást), a Max Weber által felismert „protestáns etikát”, ami a kapitalizmus alapja lett, beépítse a lelkekbe. Az egyén kevesebb kötelem között él, megéli döntési, életvezetési sza-

badságát, miközben igazából a „kapitalizmus szelleme” dolgozik benne, motivációs világa sajátosan „kolonizált”.

A rövid életű, üstökös-ként felbukkanó Foucault legtöbbször abból indult ki elemzéseiben, hogy mit és hogyan tekint a társadalom kórosnak, és mi a normális. A kóros a governance-ot segítő konceptuális újítás a bűnöshöz képest, amely az újkorra már nehezen kezelhető lett a régi önkényes büntetések (pallosjog, deres, pellegér stb.) eltűnésével, az igazságszolgáltatás formalizálódásával, de mindenekelőtt a büntetőintézmények nagy költségei miatt. A betegség fogalmának kiterjesztése vette át a bűnök jelentős részét. Ennek meghatározására bizonyult alkalmasnak az orvostudomány, és így felértékelődött az orvos szerepe.

Amikor ez az „újítás” kialakult, távlati még nem voltak szembeűnők. A kor még csak éppen kezdte megismerni az idült kórképeket, az orvos többnyire heveny betegségekkel foglalkozott a nagy halandóság miatt, a közösség még maga el tudta dönteni, ki a fogyatékos vagy a reménytelenül senyvedő, akit emberségesen el kell látni önfeláldozó apácák révén. De a modern börtönügy már igényt tartott az orvos véleményére, és egy sor társadalmi területen fontos lett, kit érdemes büntetni, kit kellene az ispotályhoz, a menhelyhez hasonlóan elkülöníteni, vagy kivel lehet próbálkozni az orvosi, gyógyító befolyás alkalmazásával. Foucault sokat foglalkozott a szexualitás szabályozásának kultúrtörténetével. A patológiás nemiség fogalmait orvosok alakították ki, orvosok, még csak nem is pszichiáterek, hiszen ez a specialitás a 19. század terméke, vitték be a köztudatba az onánia ártalmainak tételeit, ők alkottak képet – részben az önkielégítés fogalmkörében – az „egészséges” női nemiségről, és azután a pszichiátria keretében már egyre bonyolódó elméletanyag és mind összetettebb intézményes gyakorlat keretében szóltak bele az orvosok abba, mi a normális viselkedés, önszemelés, beszédmód, és mit kell „gyógyítani”. A 19. században az „újítás” vonalában pl. a neurózis fogalmának létrejött a „kóros”, a „betegséget” a lakosság jelentős rétegére kiterjesztette.

Egyidejűleg az orvosok definíciós hatalma más területeken is nőtt, ők szabták meg az alkalmasságot, egyes betegségek kezelése vagy lehetséges megelőzése szempontjából az egyén

jogait és kötelességeit stb. Foucault szerint ezek is a társadalmi rend rejtett uralmi biztosítékai. Így alakult ki a mai helyzet, amelyet sok társadalomkritikus, pl. Ivan Illich túlzásnak tart, mondván, napjainkban „medikokrácia” (vagy más szóval „tanatokrácia”) van, az orvosok hatalma túl nagy a hétköznapi életben. Sokan az egészséges életmód kérdéskörét is egyféle kolonizációnak élik meg, hiszen ez is erősen megszabja az emberek viselkedését és gondolkodását, miközben különféle – pl. gazdasági – érdekek bújnak meg mögötte. Részben ez ellen is lázad a „New Age”-lelkület, az alternatív vagy természetgyógyászat, mivel miután a modern ember elfogadta és nagy bizalommal vette körül a tudományos medicinát, mind több csalódást él meg (ez külön nagy és fontos téma, amit most nincs lehetőség tárgyalni).

Látható, hogy Foucault fontos dolgokat újszerűen magyaráz, éppen ezért ez a „foucault-i perspektíva” ma nagyon népszerű a társadalomtudományokban. Egyes problémákban olyan benyomásokat kelt, mint a kirakós játékokban az alapmintázat vagy egy képrész megsejtése, utána már könnyebb elhelyezni a kis kockákat, mozaikokat. A „puzzle” azonban az orvoslás és a társadalom bonyolult és folyamatosan, gyorsan változó viszonylatában nagyon összetett, és még kevesen próbálkoztak a részletes „kirakásával”. Foucault maga is egyfajta művész volt: megjelent könyveinek téziseit se dolgozta ki részletesen, ma divatos gondolatai élete utolsó éveiből származnak, amikor a Collège de France speciális ösztöndíja révén szabadon kutathatott. Évente háromszor pár napos szemináriumot kellett csak tartania. E szemináriumok hanganyagát csak most kezdik feldolgozni, egy részük angol fordításban jelent meg először az angolszász országokban már kialakulóban lévő irányzata számára, a kilencvenes évek végétől kezdve. A szövegek nagyon elvontak, csapongók, interpretációra, illetve „exegetációra” szorulnak, a tanítványok sokféle jelentést vetítenek beléjük.

Módszere az „ars medica” szempontjából azt írta elő, hogy tanulmányozni kellene, hogy a különböző korszakokban (és kulturális területeken) hogy jelent meg a fogalom, hogy volt használatos. Ma sok kutatási technika van erre, pl. az ún. diskurzív elemzés, amelyben egy-egy jelenséget a közbeszédben gyakori, tipikus előfordulásaiban vizsgálunk, a metaforaelem-

zés, a kvantitatív szemantika stb. A diskurzív elemzésben pl. meg kellene nézni, hogyan beszélnek az orvoslás művészetéről az irodalomban (pl. Thomas Mann regényeiben vagy a nagy francia családregényekben), vagy hogyan kerül elő a kérdés az orvoslás kordokumentumaiban (gondoljunk csak arra, hogy pl. Semmelweis ügyeiben mennyi jegyzőkönyv és más anyag létezik, ezek esetleg orvostörténeti tények megállapításához nem elegendők, de jellegzetes attitűdöket tükrözhetnek, ezért diskurzív elemzésre alkalmasak lehetnek). A metaforaelemzésben pl. az orvosi munkával kapcsolatos igék vagy hasonlatok mélyén lévő rejtett jelentési modelleket lehet feltárni. A kvantitatív szemantikában pedig utalások és átvitt értelmű kifejezések előfordulása kereshető (ahogyan ezt most pl. a terrorizmus elleni harcban az elektronikus kommunikáció ellenőrzésében speciális programok teszik).

Igazán elmélyült vizsgálat helyett, csak illusztrációként („foucault-san”) meg lehet említeni, hogy a tapasztalatgyűjtés, tehát a „tudomány” az orvoslás fejlődésének alapvonala, már az egyiptomi orvoslásban is erőteljesen megjelenik, de itt még nem markáns a másik vonal, a hivatás, a professzió, ami majd a görög-római orvoslásra lesz erősen jellemző. A hivatásban már szakrális elem bukkan fel, a felkentség, a beavatási rítusok, a testületiség (kollegialitás) mozzanataival. Ez fontos a beteg és a környezete bizalma miatt, de mágikus hatásokat is közvetít (amelyek az egyszerűbb kultúrákban varázslók, sámánok gyógyító tevékenységében öltenek testet). A görög-római orvoslás már előírásokat fogalmaz meg az orvosi viselkedésben, amelyek a lelki hatás miatt fontosak. Az orvos elsősorban lelki szempontból van jelen a szenvedő és a haldokló mellett. Megnyugtat, vigasztal. Régi francia orvosi mondás: *Quelque fois guérir, soulager souvent, consoler toujours*, vagyis néha gyógyítani, gyakran enyhíteni (a bajt), de mindig vigasztalni. A középkor orvoslásában a megjelenés, az öltözködés és a viselkedés fontos szerepet kapott, erősen papos volt. A rangos vagy gazdag betegek esetében az orvosi konzílium mindig elsősorban valamilyen rítus, celebráció volt. A latin nyelv használata ilyenkor a beavatottságot jelképezte az élet és halál kérdéseiben.

Az újkorban fejlődésnek indult az orvostudomány; a boncolás lehetőségének intézmé-

nyesülése, az anatómia kiteljesedése után megszületett a klinika (mint ezt Foucault ismert könyve tárgyalja), felértékelődött a laboratórium, majd megjelent a hatósági orvoslás (ugyancsak Foucault írta le, hogyan telepítették le Franciaországban a napóleoni háborúk után a sok katonai sebeszt, illetve orvost, és adtak nekik részben közegészségügyi feladatokat), de az orvoslást a gyakorlatban, vagyis a beteggel és a hozzátartozókkal való találkozásban még a rítusok jellemezték. A feltétlen engedelmesség igénye (a ma gyakran hajmeresztőnek látszó beavatkozásokat is zokszó nélkül vették a betegek), a megfellebbezhetetlen modor, a sok tanács, vizsgálat dramaturgiája stb. mind a lélektani helyzet egyfajta megoldását célozta. Májig is használatosak e kor szimbólumai, a fehér köpeny, a sztetoszkóp, majd a reflexkalapács, az orvosi táskák stb. A papos, autokratikus kommunikációs stílus ma is követelmény az idősebb nemzedékhez tartozó páciensek számára ahhoz, hogy az orvosnak tekintélye legyen, hogy bizalmat keltsen, holott ma már az igazi diagnózis és ellátás szigorú természettudományos alapokon nyugszik, protokollokra épül, és valódi biokémiai, biológiai hatásokat indít el.

Az újkorra a medicina szabad foglalkozás lett, az orvosok között vetélkedés alakult ki, fontossá vált a hírnév, és ez a társadalomban (a betegekben) nemcsak a nagyobb tudást fejezte ki, hanem a képességek többletét is, és ezzel a sikeres gyógyítás nagyobb esélyét ígérte. A hírneves orvos általában karizmatikus orvos is volt, tehát valamilyen mágust láttak benne, vagy természetfeletti tudás hordozójának tűnt, *talentum* volt. Erre értelemszerűen rá kellett játszani az orvosi viselkedéssel, aminek nyomait a mai orvoslásban is látjuk. Sőt, az alternatív medicinában éppen ezt a momentumot „orozzák el” eredményesen az orvostól. Az új gyógyítók a „látványelemet” jelenítik meg olyan módon, ahogyan az már az orvoslásból kiveszőben van. „Aurát” keltenek maguk körül, ami megragadja a pácienseket. A sámán megérzi a valóságot, a látó ember vesszővel megmondja az ártó földenergia csomópontjait, a hagyományos gyógyító különleges kultúrák évezredek tudását ismeri és használja fel, ebben a világban természetes a szellemekkel való kapcsolat, rontásokat űznek el, stb., és ebben a magasan képzett, modern emberek is hisznek. Eb-

ből felsejlik, milyen eszközök teheték a régi idők keveset tudó orvosait mégis hatékonyá.

A „varázsláshoz” általában szükség van a hivatalos tudománytól, a vaskalapos medicinától való elhatárolódásra, kell az „ellenségkép”, hiszen a rivális gyógymódokban a tudományos orvos mindig beszűkült, előítéletes, alapjában tudatlan, sőt lelkiismeretlen. Ezt természetesen ritkán mondják ki, de sokféle módon implikálják, sejtetik, és ezzel különösen hatni tudnak azokra, akik a modern medicinában valamiért csalódtak, pl. mert nem gyógyultak meg könnyen és gyorsan. Az alternatív orvoslásban a beteg megkapja az arkánomot, részese lesz a titoknak, hinni kezd a módszerben, maga is a beavatottak közösségéhez tartozik, és ezzel utat nyit a mágikus hatásoknak.

A kilencvenes évek elején pl. a hatóságok felléptek egy „szentelt vizet”, speciálisan kezelt (valójában közönséges) vizet árusító csoport ellen, betiltották tevékenységét, de a csalók nem hagyták abba a szer terjesztését. A televízió bemutatta, hogyan árusítják az üvegcséket a sorban álló betegeknek azzal a nyilatkozattal és felirattal, hogy közönséges vízről van szó (mint ahogy volt is). Jól lehetett látni a felvételeken a sorban állók arcán az összekacsintást, az elégedettséget, hogy ők most milyen jól túljártak az orvosi hivatalosság eszén.

Az ilyen jelenségek mélyén az rejlik, hogy a modern embernek is szüksége van a hitre. A hitre a csodában. A mágikus gyógyulásra. A karizmatikus találkozássra a gyógyítóval, aki hozzájuttatja őt a csodához. A viselkedési jellegzetességek, a szuggesztív kommunikáció, az utalások a titokra és a beavatottak közösségére stb. kellene a bizalom felfokozására, ennek révén a hitre a csodában, a mágikus reménykedésre. Pontosabban szólva nagyon sok embernek van erre szüksége, vagy talán mindenkinek valamilyen élethelyzetben és valamilyen módon (erről még nem tudunk eleget). Úgy látszik, a modern orvoslásból ez az irracionális, hitadó hatás veszett ki, illetve ez alakult át benne. A mai egészségügyi ellátás gyakori személytelensége, a teammunka, a hivatali környezet ezt a mágikus hatást gyengíti a betegekben (gyakran a hozzátartozókban még inkább, akik a biohiedelmek, az egészséges életmód profétái), és emiatt keresik az erős dramaturgiával bíró új gyógymódokat és közösségeiket. Virtuális közösség pl. a „New Age”

közössége, ahol előítélet, ha nem hiszünk automatikusan a transzcendensben, a spirituális gyógyításban, a mágikus erők működésében.

Kiveszett valami, de át is alakult, mert amilyen rohamosan terjed a bizalmatlanság a tudományos orvoslással szemben, és fogadják be a legképtelenebb hiedelmeket és gyógymódokat, olyan erős a modern ember placeboérzékenysége, ami viszont mégis a természettudományos medicina sajátos kulturális terméke. Itt már visszaköszön az elmúlt két évszázad hatása, az akadémikus orvoslás által „kolonizált” viszony az egészséghez és a testhez. A mai emberbe mélyen, minden szkepticizmusa ellenére kiirthatatlanul beleivódott a bizalom az ősi mágia modern, természettudományos hordozóiban, a tablettában, az injekcióban vagy a manuális kezelésben. E hit fonákja a ma egyre többet vizsgált nocebojelenség, amely ugyanúgy független a tényleges hatástól, mint a placebo, viszont kitérően tükrözi a bizalmatlanságot, a hit elvesztését. Óriási kutatási téma, hogy milyen erők működnek ilyenkor, biztosan fontos faktor az orvos kommunikatív viselkedésének elégtelensége vagy hibája, de a hatások összetettek, láncolatosságúak, folyamatszerűek, a betegek beállítódásának kialakulása gyakran csak áttételesen kapcsolódik az orvos viselkedéséhez. Ha a modern medicina kicsit kijózanodik, és a lélektan felé fordul, nem csak a jelenségek agyi képzőanyagokban való tükröződésére figyel, nagyon meglepő ismeretek fognak kiderülni e téren. Valószínűleg az orvosi szerepviselkedés, a rituális kommunikáció a beteg egyéni lelki igényeihez alkalmazkodó módon nem nélkülözhető a legracionálisabb orvosi tevékenységből sem a beteg megnyugvása, együttműködése szempontjából. Ismernünk kellene a „metafarmakogén” hatáselemeket, a placeboeffektusok világát.

Ha visszatérünk kiinduló témánkhoz, valószínűsíthető, hogy az orvoslásnak ma is van művészete. A legjobban képzett orvos sem mindig tudja biztosítani a bizalmat és a hitet a betegekben. Nem tud megfelelő kapcsolatot teremteni, nem tud kommunikálni velük úgy, hogy megnyerje őket. Pl. mert nem tud eléggé figyelni rájuk, nem tud elég időt szánni a beszélgetésre velük. Ha kell, nem ismeri fel a „cirkuszt” szükségességét. Nem tudja megfelelően kommunikációba és professzionális kapcsolatba „csomagolni” a terápiás biológiai anyagot, beavatkozást.

Természettudományos akadémikus meséli pozitív élményét itt praktizáló (természetesen híres) külföldi orvosnál megélt íriszdiagnosztikai kezeléséről. Lenyűgözte, hogy milyen alaposan vizsgálták (először az egyik szemét, aztán a másikat). Az orvos tört magyarsággal hangosan gondolkodott. A baj valahol az altestben, bal oldalon van. Persze, villant be a páciensnek, ahol a sérvem operálták, amelyik lábammal is annyi bajom volt. Ekkor már teljes a bizalma. Örömmel vette a felírt természetgyógyászati szereket, az egész procedúra a szokványos orvosi ellátások sokszorosába került. Kis idő múlva kiderült, panaszai nem változtak. Ám ezt nem élte meg olyan kudarcnak, mint a szokványos kezelések eredménytelenségét. A különleges eljárás megkeresését eleve azzal indokolta, hogy ő nem fog várakozni a rendelőben (magánrendeléseken is hosszan megvárakoztatták), és amúgy is tudja, hogy csak küldözgetik, pl. laboratóriumba. Miért nem lehet előre tisztázni, hogy kérjen rutinvizsgálatokat és eredményüket vigye magával? Az íriszgyógyász percre fogadta, az alapos vizsgálat tisztázott mindent...

Orvostól orvoshoz járó egyszerű ember, szomatizáló neurotikus elmondása szerint egyetlen orvostól kapott vigaszt, egy ideig hasznos kezelést. Az idős orvos sokáig tűnődött, hogy az ő baját miért nem találták meg eddig, szakkönyveket vett le a polcról, végül rábukkant a diagnózisra, és mondta: magának morbus sárkója (Charcot) van. Ezeken az eseteken lehet nevetni. De lehet, hogy egyfajta orvosi művészet, ha valaki felismeri, megérzi, hogy a konkrét találkozáson hogyan kell az adott beteggel foglalkozni, mit kell neki mondani, különösen akkor, ha ezzel megnyugvást, kivált viselkedésváltozást tud előidézni. Ehhez kell odafigyelés, empátia. A hatóelem lehet teatralitás, sajátos közlés, lehet alapos tudományos megbeszélés, felvilágosítás, konstruktív vita és meggyőzés. Ma pl. hatalmas kutatási anyag áll rendelkezésre a szuggesztív kommunikációról, illetve a „gyógyító metaforákról”, a megfelelő szimbolikus közlési formákról. Ezek ma a medicinában szinte teljesen ismeretlenek, nem hogy használatosak lennének, illetve használatosak, de tapasztalatból eredően, sablonszerűen vagy random módon, ritkábban a „művészet” megnyilvánulásaként, mint félresikerülten, nocebokeltő effektussal.

Mi tehát az ars medica napjainkban? Valószínűleg differenciált viselkedési és kommunikációs képesség az orvoslás adott keretei közt. Adott: vagyis a mai munkakörülményeknek és a szakágazatnak megfelelő viszonyok között. Ha a modern orvos kialakulását „tudásarcheológiailag” nézzük, meglepő, hogy a premodern orvos általában demonstratív módon dolgozott. Nem kötötte az orvosi titoktartás, a beteget sem érdekelte, az orvosi munka gyakran a többi beteg előtt folyt, és a beteg szabadon elmesélte tapasztalatait. Tudunk nyilvános betegbemutatókról, műtétekről is. A híres orvosok klinikáira zarándokoltak a fiatal szakemberek, pl. az említett Charcot-hoz, akinek híres hipnóziskísérleteit Axel Munthe vagy Freud is megfigyelte. Freud ugyanis elment más hipnózisiskolákba is, ahol bemutatták az ott divatos módszereket. Az esetbemutatók napirenden voltak. Az ötvenes-hatvanas években még a magyar orvosképzésben is mindennapos volt a tantermi betegbemutató. Ezek – rangrejtve és implicit módon – az orvosi kommunikáció modellhelyzetei, gyakran imprintinget keltő eseményei voltak. Ma is mindennapos a vizit a kórházakban, ez az orvoslás rutinszerű, átgondolatlan és – szakrális jellege miatt – megkérdőjelezhetetlen, felülvizsgálhatatlan színjátéka. Színtiszta kommunikáció, nagyon sok rejtett és kiszámíthatatlan hatáselemmel. Többnyire igazi „cirkusz”, bármennyire ésszerű is a lényege. Ha belegondolunk, nincs jobb példája ennél az orvosi gyakorlat konzervatívizmusának. Töménten adat van rá, hogy a „körmenet”, a mesterkelt párbeszéd a beteg feje felett, az unatkozó „slepp” tagjainak (gyakran Bosch képeire emlékeztető) arckifejezése általában kimeríthetetlen noceboforrás.

Az emberi viszonylatokban a hatékony kommunikáció legtöbbször multiplikatív jellegű, vagyis társas helyzetekben visszapattanó, egymást erősítő vagy gyengítő tényezőkből áll. A vizit jellegzetesen ilyen helyzet. Ezt kellene kutatni, hiszen ez minden osztályos helyzetben jelen van. Járóbeteg-ellátásban az orvos-beteg relációt a fogadó tér, a váró, a többi rendelő személyzetének sürgése, majd a vizsgálatban az orvos-asszisztens interakció módosítja, a rendelő sokféle ikonikus dísz, felirata, plakátja, a beérkező telefonok párbeszédeinek tartalma stb. Ma ritka a betegdemonstráció, de a teamben történő ellátás főbb eseményeinek híre

megy. A magánrendelő zártóságában történő ellátás is hírt kelt, a beteg vagy a hozzátartozók által megélt és leszűrt változatban. Kiszámíthatatlan világ ez, amelyben a tapasztalt, a gyógyításra figyelő, hitelesen viselkedni tudó, empátiás orvos szinte művésze lehet szakmájának, kivált, ha mellékesen jól is ért hozzá (ad notam: a sebész olyan belgyógyász, aki operálni is tud...).

Persze az orvos tényleges szakmaiságában is lehet sok olyan elem, amely megérdemli a művészet hasonlatát. Művészetnek mondjuk, ha érvényesül a kreativitása, kreativitás pedig ma is lehet a diagnózisban és a terápiás megoldásokban is, ismeretes a jó sebészek demonstrábilis könnyedsége, ügyessége. Művészi lehet a váratlan szövődmények ötletes átlátása és megoldása, eleganciája. Sokszor leírták, hogy az összeszokott sebészeti csapatokban gyakran társalognak, élcelődnek a legnehezebb műtétek során is, ezt Erving Goffman szereptávolításnak nevezi, az a tudattalan funkciója, hogy a helyzet feletti uralom biztonságát, a műveleteket végző könnyedségét vagy eleganciáját fejezze ki, vagyis az „ars medici”-t tükrözze. Valamilyen ellátási helyzetben néha művészi lehet a munka megszervezése. Gyakori, hogy a megszokottság hagyományozott, de nem optimális viszonyokat, munkamódokat tart fenn, ezek ötletes átalakítása is szinte művészinak mondható. Művészi módon lehet motiválni munkatársakat, és akkor a jó vezető hatékonysága észrevétlenül is megsokszorozódhat. A fiatal munkatárs ösztönzése művészet, szelíd visszafogása és korrekciója még inkább, a fogalom átvitt értelmében.

Az orvosi munka ma nagyon nehéz, paradox módon sokkal nehezebb, mint amikor még kevés eszköz állt rendelkezésünkre. A mai ember szkeptikus, miközben vakhitre is kapható, ezért az orvoslásban gyakoriak a konfliktusok. Az orvosi munka stressztartalma különlegesen nagy, ez az orvosok testi és lelki egészségét erősen veszélyezteti. A vízithez hasonlóan a tudomány „szent tehén” az orvoslásban. Mindenki tudja, hogy lehetetlen a jó gyógyító munkával

együtt végezni, megfelelő szinten, hacsak nincsenek meg a megfelelő feltételei (pl. jó team, jó klinika, arányos terhelés stb.). Rengeteg őrlődés keletkezik a feloldhatatlan ellentmondásból. Még az is mondhatjuk, „művész” az, aki pályáján, életében itt tartós egyensúlyt teremt.

Érdeemes lenne tehát az ars medica kihunyó metaforáját feléleszteni, és elemezni, hogy a medicinában hol a művészet mostanában. Mit kellene felülvizsgálni, változtatni. Lehet-e a gályapadból laboratóriumot csinálni? Alakulhat-e értelmes, önkritikus párbeszéd orvosok között a mindennapi gondokról, nehézségekről, amelyek viselkedési, kommunikációs ügyetlenségeinkből, hibáinkból fakadnak? Egyáltalán, csak biológia lehet az orvoslásban érvényesülő tudomány, vagy lehet pszichológia is? Meggártana-e az orvosoknak, ha nagy mintás, randomizált kontrollált kutatások helyett a kvalitatív vizsgálódásokkal (a kínálkozó tapasztalatok diszciplinált, konszenzuális gyűjtése és elemzése, a tiszta fogalomhasználat, a megfelelő általánosítás stb.) is próbálkoznánk?

Messze vezető, de aktuális kérdések ezek.

Latinul bezárt, azaz titok a misztériumkultuszok tartalma, a be nem avatott számára minden, ami megközelíthetetlen (arkandiszciplína). Az alkímiában az Arcanum jelenti a titkos preparátumot, az elixírt, a bölcsek követét. A Zedler Egyetemes Lexikonban (1732) ez áll: „Mostan az arcanumok oly közönségesek, hogy minden fuseráló, különösen akinek arcanuma van, ditsökszik véle: sőt mindenki osztogathatná is az orvosságait arcanum gyanánt, csak az ingredientát és a modum praeparandit kell el titkolnia?” – Zedler korában vitára adott alkalmat az afféle kérdés, hogy méltó-e a keresztény orvoshoz, ha titokban tartja gyógyszerét, és oda lyukadtak ki a válasszal, hogy a titoktartás csak akkor volna helyénvaló, ha megelőznék vele a tudatlanok visszaéléseit (Biedermann, Hans: *A mágikus művészetek zseblexikona*. Kentaur Könyvek, Budapest, 1989).

DR. BUDA BÉLA

Óvakodj az orvosi könyvektől, belehalhatsz egy nyomdahibába.

(Mark Twain)

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből

A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztálya 2012. április 28-án tartotta tavaszi ülését „második otthonában”, az Orvostörténelmi Könyvtár olvasótermében. Az előadókon és a szakosztály tagjain kívül ez alkalommal is szép számmal jelentek meg vendégek a rendezvényen. A programban két előadás és egy könyvismertetés szerepelt.

Elsőként dr. Bóna Endre (Szeged), szakosztályunk alelnöke „Újabb Szent-Györgyi-érmek” című előadására került sor. A Szent-Györgyi-érmek kiváló szakértője előadásának első felében a Szegeden 2012. március 22–25-én rendezett, nagyszabású Szent-Györgyi-konferencia eseményeit ismertette. A párját ritkító tudományos értekezleten kilenc Nobel-díjas tudós vett részt. A konferencia tiszteletére rendezett kiállítások lehetőséget nyújtottak a rendezők számára az eddig készült csaknem valamennyi Szent-Györgyi-érem bemutatására. Közöttük szerepeltek azok az alkotások is, amelyeket Fritz Mihály szegedi szobrászművész a konferencia alkalmából készített. Bóna doktor előadásából megismerhettük ez utóbbiakat, valamint mindazokat a jutalom- és emlékérmeket is, amelyek az előadó *Szent-Györgyi Albert emlékezete képzőmű-*

vészeti alkotásokban című könyvének 2009-es kiadása után születtek.

A második előadó Kocsis János (Budapest) volt. „Donátor Balla Sándor. Arany jutalomérem a tudományos munkásság elismeréséül” című előadásában a Huszár–Varannai-féle éremkatalógusban 417. sorszámmal szereplő Lengyel Béla-gyógyszerészeti jutalomérem létrejöttének körülményeit és az érem eddig kevésbé ismert arany változatát ismertette a hallgatósággal. Az érem megszületését Balla Sándornak köszönhetjük, aki a gyógyszerészoklevél megszerzése után évekig külföldön dolgozott. Hazatérve itthoni munkásságát hódmezővásárhelyi gyógyszerészként kezdte, majd 1912-ben megalapította Budapesten a Wander Gyógyszer- és Tápszergyár Rt.-t, aminek alelnök-vezérigazgatója lett. Kezdeményezésére született meg „A Magyar Gyógyszerészeti Tudományi Társaság Lengyel Béla Jutalomérme”, amit a hátoldalon olvasható körirat szerint „a tudományos munkásság elismeréséül” adományoztak. Az aranyból és bronzból készült, 35 mm-es, kétoldalas, vert érmet Madarassy Walter készítette 1930-ban. Bőkezű mecénásként az érem elkészítéséhez szükséges pénzt és az

Lengyel Béla-jutalomérem
elő- és hátlapja
(Madarassy Walter, 1930)

aranyat is Balla Sándor adta. A jutalomérmét mindössze öten kapták meg, az első kitüntetett Mágócsy-Dietz Sándor volt. Az éremmel jutalmazottak között szerepel Jakabházy Zsigmond és Deér Endre is.

Az előadások után e sorok írója, szakosztályunk elnöke mutatta be Tóth Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész *ÉREMKÖNYV* című katalógusát. Külön örömeinkre szolgált, hogy a művész jelenlétével megtisztelte ülésünket. A 144 oldalas, A/4-es formátumú, színes éremképekkel gazdagon szemléltetett éremkatalógus a művész eddig készült valamennyi érmét ismerteti, az előszót író Gedai István szavait idézve: „A kötet a művész éremalkotásainak összességét adja közre...” A katalógust szerkesztő Tóth Attila szerint az éremkatalógus egyedülálló vállalkozás, mert „a teljes éremtermést mutatja be képekben és adatokban”. Az érmek, plakettek évek szerinti csoportosításban követik egymást. Valamennyi érem adatokkal és éremoldalanként fényképekkel szerepel. Az érmek bemutatása során az előlap és a hátlap képe alatt találjuk az érem

sorszámát, majd címét (elnevezését), méretét milliméterben, a kivitelezés technikáját (öntött vagy vert), anyagát és a készítés évét. Az 1055 érem ismertetése 40 oldalt tesz ki, a hátlapok képével összesen 1615 éremkép található a katalógusban. Az 1055 érem közül 131 sorolható a medicina in nummis témakörébe, közülük 97 portrés érem. A továbbiakban az „Öntött érmek” címszó alatt 516 kinagyított színes éremkép sorakozik, amelyeket a „Vert érmek” fejezetben 173 szintén kinagyított éremkép követ. Nagy értéke a katalógusnak a részletes „Mutató”, amiben az érem megnevezése után a sorszáma következik, míg a fekete oldalszámok az érmek katalógusban elfoglalt helyét, a narancssárga oldalszámok pedig a kinagyított változat helyét jelölik. A szép, ízléses, kifogástalan munka a szegedi Juhász Nyomdát dicséri.

Az előadások után – hagyományainknak megfelelően – most is lehetőség nyílt hozzászólásokra és kiegészítésekre, a hivatalos program befejezése után pedig kötetlen beszélgetésekre.

DR. JAKÓ JÁNOS

Az olvasás, igenis, művészet, végső fokán közel járna az írás művészetéhez, de éppoly kevéssé művész mindenki, aki olvas, mint ahogy a tintafogyasztók sem mind író-művészek. Az olvasás művésze az, akiben a megformálás adományán kívül minden megvan, ami az íróvá teszi.

Benedek Marcell

Az orvosi pálya leértékelődésének újabb bizonyítéka?

A Helyi Téma 2012. március 21-i számában a hirdetések között:

„Tanár, Mérnök, Ügyvéd és Pap könyvhagyatékát korrekt áron megvásároljuk. Ingyenes kiszállítás. 40 év szakmai tapasztalat.”

Regenerálódás Indiában

2011 nyarán talákoztam egykori osztálytársammal, Zsuzsával, aki lelkesen mesélt friss élményéről. Dél-Indiában járt egy ájurvédikus gyógyközpontban, ahonnan, mintha kicserélték volna, annyira felfrissülve, megújulva tért haza. Gondoltam egy nagyot, s karácsonyi ajándékként befizettem magunkat a – tavaszi reumatológiai továbbképzéseket is szervező – Gala Tours (galatours.hu) utazási irodánál egy december végi, kéthetes, dél-indiai gyógyüdülésre. Kényelmes repülőúttal érkeztünk meg feleségemmel az Indiai-óceán partján álló, csodálatos üdülőbe. Nyakunkba akasztott virágfüzérrel és finom kókuszitalal fogadtak minket a recepciónál, utóbbit a kókuszdióból szívószállal szűrcsöhlöttük ki.

A szállás szenzációs volt! Kényelmes és hangulatos, különálló bungalókban lakott minden pár. (Gyerekes családok, illetve egyedülállók is szép számmal érkeztek az üdülőbe.) Külön díjaztuk, hogy nincs televízió, tehát valóban lehetőség van az igazi pihenésre. (A laptopomat azért magammal vittem, s a két hét alatt átglyúrtam rajta pszichológus lányom *Buddha-agy* című, remek könyvfordítását. Hiába, a munkamániások már csak ilyenek...)

Az ellátásról csak felsőfokban beszélhetek. Reggel, délben, este indiai és európai ételek végtelen sorából választhattuk ki – svédasztalos tálalásban – a nekünk éppen gusztusos falatokat. Pincérek és pincérlányok segítettek ebben, akik kivétel nélkül valamennyien hihetetlen kedvességgel és melegséggel végzik feladatukat. Talán ez volt a legmeghatározóbb élményem Indiában: minden ember nyugodt, kedves, és mosolyog! És érezhetően szívből!

Talákoztunk egy fiatal magyar házaspárral is, akik kislányukkal egy közeli halászfaluban telepedtek le. Tőlük tudom, hogy ez a szívből jövő kedvesség nem az üdülőhely sajátja, hanem abszolút általános jelenség. Érdekes, hogy ez a fiatal magyar pár két éve csupán turistaként érkezett Dél-Indiába. Napok alatt azonban annyira beleszerettek az országba, hogy eldöntötték, itt fognak letelepedni. Hazautaztak Budapestre, „téliálom-üzemmódba” kapcsolták vállalkozásukat, majd – immár hatéves,

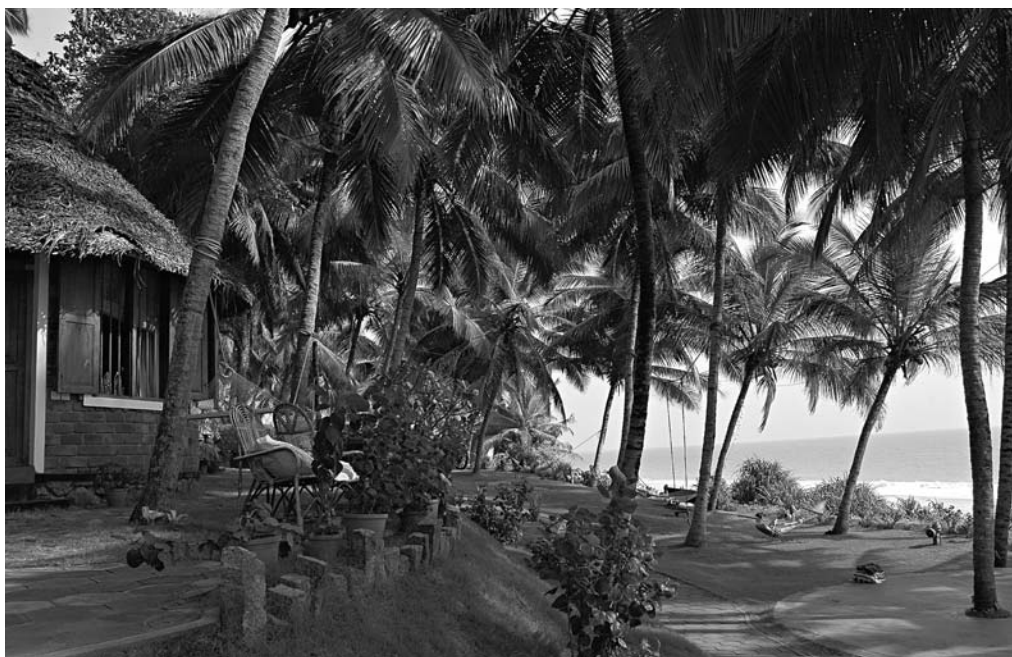
igen eleven kislányukat is magukkal víve – visszarepültek Trivandrumba. Fillérekért bérelnek egy óceánparti, teljesen újonnan épített házat, ahol csodásan érzik magukat. A ház bérleti díja és teljes rezsije együttesen is csupán annyi pénzüket emészti föl, mint az óbudai lakásuk közös költsége. Arról is beszámoltak, hogy még nem fordult elő, hogy bármely étteremben 1000 Ft-nak megfelelő összegnél – Indiában rúpia a fizetőeszköz – többet fizettek volna, pedig hárman fogyasztottak többfogásos ebédet vagy vacsorát.

Azt is a fiatal magyar házaspártól tudtam meg, hogy az utóbbi három évben Indiában elmaradt a monszuneső! Ez is jelzi, hogy valóban klímaváltozás zajlik a bolygón.

Már érkezésünk napján vártak minket a gyógyközpontban, ahol két orvos alaposan kifaggatott minket esetleges panaszainkról. A több ezer éves ájurvédikus medicina szerintem egyik kulcsfontosságú tudása – amit a nyugati medicina csak nemrég ismert fel (ld. *metodic.hu*) –, hogy anyagcsere szempontjából nem vagyunk egyformák. Kategóriákba sorolhatóak az emberek, s más étrenden működik optimálisan az egyik szervezet, mint a másik, a harmadik stb. A kezdeti vizsgálatnál erre a kategorizálásra is sor került, s ettől kezdve az étteremben e szempontot is figyelembe véve ehettünk.

Elkezdődött a terápia. A hölgyeket kezelő asszonyok, a férfiakat pedig kezelő férfiak vesznek – szó szerint – a kezükbe. Ugyanis hangulatos, tiszta fürkékben kétórás masszázsban részesül az ideérkező – német, orosz, amerikai, francia, angol, japán, olasz, magyar stb. – vendégek mindegyike. Varázslatos érzés, ahogy meleg, gyógynövényes olajjal simogatják, gyömszölik, paskolják a szorgos indiai kezek a testet. Valóságos Kánaán! (A kezelés megkezdése előtt rövid imát mondanak, és minden mozdulatukon nemcsak a hatalmas rutin, hanem a páciens iránti őszinte tisztelet is látszik és érződik.)

A testi kezelés nem csupán a masszázs különféle változatait foglalja magába, hanem például inhalálást is. (Krónikus hörghurutom miatt

ebben én minden alkalommal részesültem is.) Inhaláltatáshoz vékony csőrű rézedényben forralják a gyógynövényeket tartalmazó vizet, s a kiáramló gőzt hosszú perceként át kell belélegezni. Sokkal hatékonyabb és kellemesebb módszer, mint a gyerekkoromból ismert, törülközővel letakart fejfel a gőzölgő fazék fölé hajlás...

A masszázs mellett a másik szokatlan kezelés a következő volt: a két kezelőférfi öklömnyi gyógynövénycsomagokat kötözött egy-egy vászondarabba, majd zubogó, forró vízbe áztatta a „gombócokat”. Ezt követően a még mindig forró, öklömnyi csomagokat a kezükbe vették, s jobbról-balról – szinte teljesen szimmetrikus mozdulatokkal – végigdöngölték csupasz testem kitüntetett pontjait.

Feleségem – krónikus náthája miatt – a masszázssal rendszeresen kapott forró olajfürdőt is, valamint az orrába különleges, gyógynövénykivonatot tartalmazó orrcseppeket is csöpögtettek.

A testi kezelést gyógynövénytartalmú tabletták, illetve folyadékok adásával egészítik ki a nagy tudású és végtelenül kedves orvosok. (A helyben kapható, ájurvédikus készítmények meglepően olcsók.)

Csoportos jógázás és meditálás is része a terápiának, ami persze nem kötelező. A jógázás egy-egy alkalommal másfél óráig tart, s külön foglalkoznak a kezdőkkel, a középhaladókkal és a haladókkal. Feleségem a lakhelyünkön, a kapott polifoam matracon végezte az évek óta

rendszeresen alkalmazott, kb. félórás jógagyakorlat-sorozatát. Én reggelente csak az úgynevezett „öt tibeti jógagyakorlatot” végeztem el.

Kéthetes kúránk közepe táján érkezett el a „purgáció” – a megtisztítás – napja. Feleségem hashajtó itallal tért haza a kezelésről, amit elalvás előtt kel-

lett felhajtania. Éjjel vagy négyszer látogatta meg a mellékhelyiséget. Másnap délutánra viszont úgy érezte magát, mint aki fél méterrel a föld fölött lebeg! Ez a méregtelenítés hatása. (Nálam végül – a hörghurutommal kapcsolatos, valamilyen orvosi megfontolásból – elmaradt a purgáció, amit bántam is, meg nem is...)

A pálmafás üdülő az óceán partján áll, ahol egész nap gyönyörű, fehér tarajos hullámok mossa a homokos partot. Zsongító volt reggeltől estig hallgatni a hullámok megnyugtató moraját. Az óceánban többször úsztunk, de az én rendszeres úszásom színhelye a kerti medence volt, ahol olykor 45 percen át róttam a hosszakat, s utána kényelmes ágyon napozhattam.

Az üdülő kirándulásokat is kínál, amelyek közül mi egy közeli programot választottunk. Varázslatosan szép vizeken hajóztunk! (Gyengém a folyócska léptékű víz és a hajókázás...)

A vacsorához minden este műsort is szolgáltatottak a szervezők. Indiai zenészeket, táncosokat, harcművészeket és akrobatákat csodálhattunk meg. Minket leginkább egy hegedűművész, Kumar – valódi katarzist keltő – játéka nyűgözött le.

Amikor két hét után kipihenten leszálltunk a repülőről, Eszter lányom szavai jutottak eszembe. Ő néhány éve két hetet töltött Indiában, s amikor hazajött, azt mondta: „Apu! Viszszamegyek Indiába!”

DR. DOMJÁN LÁSZLÓ

Szent Kozma és Damján

Nagy örömmel hívom fel a figyelmet Langer Róbert professzor, a Transzplantációs és Sebészeti Klinika igazgatójának P. Vértesaljai László jezsuita szerzetessel, a pesti Jézus Szíve-templom igazgatójával közösen írt pompás kötetére.

A címlapon a két római kori, a III. században élt orvos szent XV. századi művészi ábrázolása

jelenik meg, amelyet a Magyar Királyság északi határáról, Bártfa szabad királyi város plébániatemplomából, a Pietà-oltár táblaképéről választottak a szerzők. A nagy tekintélyű, tudós orvosok a középkori professzorok ünnepi öltözetében fordulnak felénk, és mutatnak a kezükben tartott patikategelyre, illetve a laboratóriumi üvegedényre. Tekintetükből a szakértelem mellett a lélek ereje és bölcsessége sugárzik. Isten és felebarátaik szeretete irányítja az életüket, a Biblia fő parancsa szerint. Ezért nyerték el a mennyei dicsőséget, amit a fejüket övező arany dicsfény jelez. A belső címlapon Paul Troger, a hazánkban is sok jeles művet alkotott festőművész 1740 körül készült rézmetszete az orvos testvérpár testet és lelket gyógyító szolgálatát mutatja be.

A kötet előszavában Langer professzor beavatja az olvasót a könyv keletkezésének történetébe. Medikus korában figyelt fel Perner Ferenc professzor előadásán arra, hogy a Szent Koronán ott ragyognak az arábiai orvos testvérek, Szent Kozma és Damján fénylő zománcképei. Majd évekkel később, amikor Perner professzor e szentek nevével jelzett díjban részesült, ő mondta a laudációt az orvos szentek hazai ábrázolásainak felidézésével.

A kötet két fő részre oszlik. Az I. rész a történeti előzményeket, az orvos szentek életére vonatkozó legkorábbi forrásokat mutatja be, min-

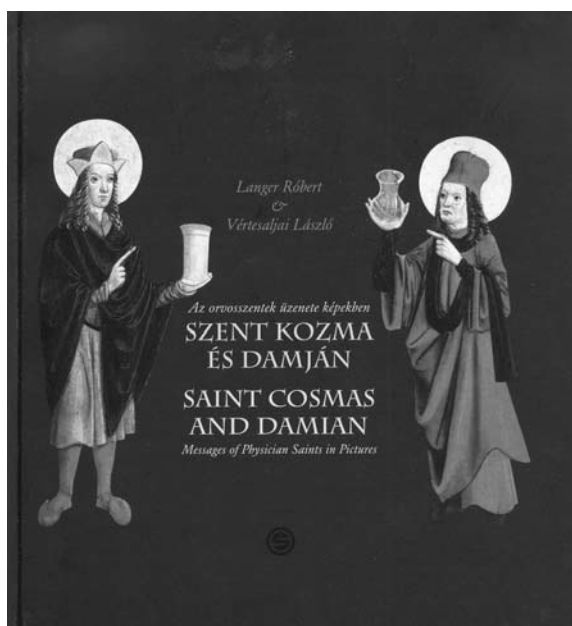
denekelőtt az V. századi küroszi Theodorósz püspök történész tudósítását, amely szerint Küroszban már az ő idejében templom állt az arab születésű, Szíriában tanult és a kis-ázsiai Kilikiában működő, nagy hírű orvos testvérek tiszteletére. A „Krisztosz-Orvos küldetésében” című fejezet Szent Kozma és Damján orvosokat

mint az egész embert, a testet és a lelket egyaránt gyógyító Megváltó követőit mutatja be. Komolyan vették Jézus figyelmeztetését: „menjetelek, gyógyítsátok a betegeket, ... ingyen kaptátok, ingyen adjátok!” Valamennyi forrás a „pénz nélküliek” jelzővel illeti őket. Megemlíti, hogy a gyógyszereket is ingyen adták a betegeknek. A két hitvalló keresztény orvost nagy bizalommal keresték fel a rászorulók. Langer Róbert ismerteti az orvos szentek mesterinek tekinthető, Kili-

kiában működő jeles ógörög orvosok, Teofraszosz, Pedaniosz Dioszkoridész és Galénosz munkásságát is.

Megtudjuk, hogy Kozma és Damján életrajza transzplantációs műtétről is beszámol: egy férfi levágott lábát az éppen meghalt mór testéről levágott lábbal helyettesítették. A radikális Krisztus-követő orvos testvérek – alig negyvenévesen – megtagadták a római császár istenítését, amiért Lysias kormányzó kegyetlen kínzásoknak vetette őket alá. A vértanúakták arról számolnak be, hogy miután sem a nyilazás, sem a kövezés során nem tagadták meg keresztény hitüket, lefejezték őket. A kilikiai Égea közelében temették el testüket titokban a keresztények.

A kötet első része a vértanú orvos szentek tiszteletének áttekintésével zárul, amely keleten és nyugaton egyaránt töretlen az évszázadok során, s amelyet az irodalmi és a képzőművészeti emlékek egybehangzóan igazolnak. Kie-

melt helyet kapott az orvos szentek római bazilikája, a Forum Romanum „Szent Út”-ja mentén. Ezt az ősi római császárkori épületekben a VI. században, 526–530 között alakították ki. Nagy Szent Gergely pápa 592-ben szerezte meg a kilikiai Küroszból Szent Kozma és Damján holttestét, amelyet ünnepi menetben hoztak Rómába, és helyezték az oltár alá.

A II. részben páter Vértesaljai László – aki hosszú éveket töltött Rómában, és ott teológiai tanulmányai mellett művészettörténeti diplomát is szerzett, majd a Vatikáni Rádió magyar adását vezette – az orvos szentek képzőművészeti ábrázolásainak ikonográfiájával foglalkozik, kiemelve a Szent Kozma és Damján-bazilikát. Behatóan elemzi az orvos szentek mennyei dicsőségét ábrázoló VI. századi monumentális mozaikképet, a templom szentélyének félkupolájában. A kék háttér előtt, tüzes felhőkön megjelenő, aranszínű tógát viselő, ítélő Krisztus elé Szent Péter és Szent Pál, a főapostolok vezetik, és ajánlják az ugyancsak római tunikát és tógát viselő orvos szenteket, akik bal karjukon viselik az orvosi táskát, és jobbjukkal nyújtják Krisztusnak vértanú életük győzelmi koszorúját.

A kötetet a magyarországi tiszteletükre utaló fejezet zárja. Bálint Sándor munkája alapján idézi a legrégebbi fennmaradt magyar nyelvű legendáriumunkból, a XVI. századi Érdy-kódexből az orvos szentek életrajzát, és hazai tiszteletük főbb bizonyosságait. Ezek közé tartoznak az orvos szenteknek szentelt templomaink és a Kozma és Damján neveket tartalmazó helyneveink s családneveink.

Az orvos szentek hazai tiszteletének legkézzelvezőbb bizonyosságai a kötet 64 képe között szereplő képzőművészeti alkotások, amelyek kitűnő áttekintést adnak a Magyarország 1000 éves történetét végigkísérő Szent Kozma és Damján-ábrázolásokról: a Szent Korona XI. századi zománcképeitől és az 1031-ben készült koronázási palást hímzett mellképeitől kezdve, a kassai dómban őrzött *Czottman Benedek gyógyszerész* 1516-ban készült fogadalmi képén és *Dorfmeister István* festményein keresztül, *Vér-*

teskozma templomának 1951-ben készült főoltárképéig és Makoldi Sándor Gyula 1998-ban mintázott domborművéig (Budapest, V. ker. Hercegprímás u. 14–16. szakorvosi rendelőintézet kapuzatán). A képek önmagukért beszélnek, ezért a szerzők nem írtak róluk bővebben. Az olvasóra bízzák, hogy ők szólaltassák meg a különböző korokban és műfajokban megelevenedő Szent Kozma- és Damján-ábrázolásokat.

A kötet a hazai ábrázolások után kitekintést ad Európa további országainak Kozma- és Damján-tiszteletére is. Az orvos testvérpár itáliai emlékei közül megemlíti az 1030 körül alapított kis assisi San Damiano-templomát, amelynek falai közül a ferences mozgalom elindult. Bemutatja az itáliai reneszánsz szellemiség nagy mecénását Cosimo Medicit is, aki a firenzei San Marco domonkos rendi templom főoltárképén a jeles festővel, Fra Angelicóval megjeleníttette Szent Kozma és Damján alakját és életük történetét nyolc képben. Ez utóbbiak ma Washington, München és Firenze múzeumaiban láthatók.

A kötet zárófejezete az orvos testvérpárt mint Európa tudományegyetemeinek orvosi és gyógyszerészkarainak védőszentjeit állítja elé. A Semmelweis Egyetem jogarán ma is e két szent ábrázolása állít követendő példaképet orvosaink elé. Orvosi karunk a védőszentjeinek ünnepét, szeptember 27-ét évszázadokon keresztül a pesti Egyetemi-templomban bemutatt szentmisével ülte meg.

A műalkotásokat őrző helységek nevei is, és a szent orvosok keresztnévéből lett családnevek is jól jelzik, hogy hazánk 1000 éves fennállása alatt milyen fontos helyet foglalt el Szent Kozma és Damján tisztelete az ország egész területén...

A kötetet 2011-ben 120 oldalon, 64 művészi kiállítású képpel a Semmelweis Kiadó adta ki, ami igazgatóját, Tancos Lászlót dicséri.

DR. PROKOPP MÁRIA
művészettörténész, Budapest

Nem arra van szükség, hogy folyton újat mondjunk, hanem arra, hogy a régit elégszer mondjuk.

(Kocsis Előd szobrászművész)

A kolozsvári Hitel folyóiratról

38 és fél esztendő's erőfeszítéseim egy ma 77 éves nemzetpolitikai szemle emlékének és értékeinek reszuscitálására

Nehéz küzdelmekről terhes, de unalmasnak egyáltalán nem nevezhető életem során végigkísértek a csodák. Kísértek a felszínen és bűvópatakként, és mindig akkor bukkantak fel, ha feladatomból volt. Sokszor már előtte, látszólag érthetetlenül, mikor még nem is tudtam, milyen célt szolgálnak. Aztán előbb-utóbb megtudhattam azt is.

A gyógyításnak „az én időmben” – a 40 év látszata ellenére – hippokratészi szellemben folyó mindennapi munkája volt az egyik feladat. A választott. Hogy a leghetlenebb helyzetekben honnan jött a segítség, egy-egy addig soha nem „használt” emlékfoslány vagy váratlan ötlet formájában, magam sem tudom. Kellett ez, mert pályám nagyobbik részét teljes mértékben saját lehetőségeimre szorítkozva és az egyszemélyes felelősség jegyében kellett befutnom, nemcsak körorvosi mivoltomból fakadóan, de egy időben elmeorvosként is, és nemegyszer ellenséges közegben.

Most azonban tevékenységemnek egy másik oldaláról próbálnék számot adni. Ugyanis át-évettem a publicisztika, majd az irodalom, sőt az irodalomtörténet és sajtótörténet térfelére. Ezek közül is most ez utóbbiról beszélnék. Úgy érzem, tanulságoktól nem mentes történetet tárok kollégáim elé.

A valamennyire is jártas olvasó szemében ez a kísérlet egy, a sajtó- és irodalomtörténet szent munkájába történő „avatatlan beavatkozásnak” tűnhet. Mentségemre azonban van mit felhoznom. Mindenekelőtt azt, hogy az írásom tulajdonképpeni tárgyát képező, 1935 és 1944 között *Hitel* címmel Kolozsvárott megjelenő – nemzetpolitikai szemlének is nevezett – folyóiratot szüleim támogatásával a kolozsvári Vulcan utca 13. alatti szülőházamban szerkesztet-

A Hitel folyóirat címlapja

ték. Aztán azt az egyre nyilvánvalóbbá váló és a természet szabályai szerint elkerülhetetlen tény is megemlíthetem, hogy a jeles lapnak és szellemi körének tagjai már nem élnek, de őket ismerő fiatalabb – első kézből emlékező – kortársaik is egyre fogynak. Olyan pedig, aki annyira közelről és olyan figyelemmel követhette a szellemi kör utóéletét, mint jómagam, tudomásom szerint nincs is.

Mindebből tehát természet-szerűen következett ez a másik feladat. A kirótt. Amely aztán maga is választottá vált.

Lássuk hát a történetet.

A *Hitel* első alapítója Makkai László, Makkai Sándor püspök író fia volt, barátjával, Venczel Józseffel. A *Hitel*nek ez a hat füzetecskét jelentő – néhány hónapnyi rövid életet élt – első formája utólag a „kis Hitel” nevet kapta kutatóitól. Megszűntének oka a végzés előtt álló diák Makkai László apjának, a püspök írónak, történelmi „Nem lehet”-je volt (mármint kisebbségi sorsban alkotói életet élni). Ezt követő expatriálásuk nyomán, a lap újraindítói és végső formájának, színvonalának kimunkálói: Venczel József, Albrecht Dezső, Vita Sándor és Kéki Béla lettek. A lap ettől kezdve komolyabb formában és súlyosabb tartalommal jelent meg. Ez utóbbi korszaka viszont sajtótörténészeketől a „nagy Hitel” nevet kapta. Az új főszerkesztők kérték fel szüleimet a támogató házigazdai szerepre, és jó helyen kopogtattak. Családunk következő évtizedeit, mondhatnám a mai napig a *Hitel* és utóéletének szolgálata, majd szelleme és az annak életre keltésével járó munka töltötte ki. Így aztán akkor, amikor azt észleltem, hogy a lap és munkássága mesterséges elfeledtetésének kísérlete szinte véglegesnek látszik, belső kényszerűen éreztem rá, hogy ne csupán megmaradt írott, fényképezett és tárgyi emlékeit őrizzem

A Hitel társaság és folyóirat kolozsvári otthona egykor

meg, de próbáljak megszólalni is az érdekében. Ezt kellett tennem még akkor is, ha a szakma esetleg furcsa szemmel néz a magamfajtákra. De ma már szerencsémre elmondhatom, hogy nem ez történt.

Ha figyelembe vesszük, hogy a *Hitel* nem csupán egy folyóirat volt, hanem egy hatalmas szellemi kör is, melynek általam összeírt mintegy 220 tagja az erdélyi magyar szellem akkori legkiválóbbjait sorakoztatta fel, nem csodálkozhat rajta senki.

A *Hitel* élete és utóélete egyaránt a mindnyájunk által megszenvedett, ellentmondásos kor hatása alatt telt. A *Hitel* köréhez tartozott az erdélyi *Helikon* számos tagja is, akik a *Hitel* szellemi körének napi munkájában a legaktívabbak között voltak, élükön éppen Kemény János báróval, a *Helikon* házigazdájával. Vagyis itt munkamegosztásról volt szó. A nemzetstratégiát kialakítani hivatott nemzetpolitikát szolgáló tudományok művelői mellett az írók is ott voltak a *Hitel* körül, sőt túlsúlyba is kerültek. Volt időszak (pl. az erdélyi fiatal értelmiség nagy segerszemléjének is nevezett Vásárhelyi Találkozó előkészítésének hónapjai), mikor szellemi vezére az író Tamási Áron volt. Az irodalmi művek a *Helikon* és a *Pásztortűz*, a tudományok területéhez tartozók pedig a *Hitel* lapjain jelentek meg. Ez a munkamegosztás a lap megjelenése utáni aránylag rövid időn belül alakult ki. A szellem emberei képesek voltak együttműködni, és mint az említett számból is láthattuk, a *Hitel* holdudvara jóval meghaladta a lap belső és külső munkatársainak körét. A közös cél szempontjából fontosnak vélt gondolatokat, a vezérfonalat jelentő elveket együtt tárgyalták

meg. A szüleim által rendezett nagyobb összejöveleteken például rendszeresen jelen volt a négy erdélyi magyar egyház vezetője is. Ez ott, abban a házban a napi munka folyamán így történt. Vagyis szó sem lehet a két kör szembeállításáról, s ez hála Istennek nem is volt napirenden soha. Az ebben érdekeltek annál inkább próbálták utólag túldimenzionálni az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* nemzedéki és presztízsellentétét. Az *Erdélyi Fiatalok* ugyanis egy 1930-ban alapított – rendkívül színvonalas – diáklap volt, melynek nagy érdeme, hogy mondhatni felnevelte a *Hitel*-generáció néhány jeles képviselőjét is. A generációs vita történelmi távlatban természetes folyamat volt. Az *Erdélyi Fiatalok* emlőin nevelkedett erdélyi fiatalok felnőttek. Felnőttek, s jórészt átnőttek a *Hitel*-be. Végül a „legmakacsabbak” is, hiszen *Hitel*-munkatárs lett „örökös” főszerkesztőjük, László Dezső vagy Jancsó Elemér, és végül bekerült az együttgondolkodók közé maga a szellemi vezér, Jancsó Béla is. Ők hárman fémjelezték előbb az *Erdélyi Fiatalok* körét.

Azok, akik a *Hitel*-t szerették volna elfeledtetni, a *Hitel*-kör eredményeiből próbáltak érdemeiknél nagyobb részt kiharítani. Ez a baloldal volt, amelyik manapság is ismerős módszerekkel vagy – ahogy divatos mondani – narratívával keverte gyanúba a lapot és munkatársait.

A valamennyi társadalmi osztály tehetségeiből felépítendő új magyar elitért kiáltó szavakat rendiségnek nevezték, a rend óhaját pedig már fasizmusnak, stb.

A lábjegyzetben Albrecht Dezső „Az építő Erdély” című bevezető tanulmányából is idézek, melynek a fenti módszerrel történt félremagyarázásával Balogh Edgár – a szocializmus évtizedei alatt a romániai magyar szellemi élet egyik hivatalos vezéregyénisége – már az első nagy *Hitel*-szám megjelenésekor megpecsételte a lap későbbi sorsát és utóéletét. Érdemes elolvasni.²

E félremagyarázás további részleteivel azért nehéz röviden foglalkozni, mert közös erdélyi szenvedéstörténetünk bonyolult múltjában, ártó és áldozat között a mai napig lehetetlen éles vonalat húzni. Helyes és helytelen cselekedetek, gondolatok, eszmék, kényszerlépések,

A *Hitel* szellemi körének tárgyalója 1935–1944

hitek és vakhitek, okos és okatlan kompromisszumok sora ez a történet, melyben, ha eligazodunk is, ítélkeznünk csak nagyon óvatosan szabad.

Arra azonban minden olvasó felfigyelhet, hogy a szövegrészletben foglaltak mennyire aktuálisak és igazak mai helyzetünkre is, és mennyire egybecsengenek az ország és a nemzet válságos állapotának megoldásaira javasolt aktuális lépésekkel.

Az érdemeket kisajátítani óhajtok igyekezete is érdekes paradoxonnak tűnhet, ugyanis a „feledtetők” a *Hitelt* valójában éppen pozitívumai és nem az általuk hamisan hangoztatott „bűnös szelleme” miatt akarták átadni a feledésnek. Hiszen a hitelesek és a *Hitel* a fiatal magyar értelmiségi seregszemle, az 1937-es Vásárhelyi Találkozó – utólag, a szocializmust építő években, túlzottan is nagy érdemnek tekintett – megszervezésében oroszlánrészt vállaltak, a magyar négy év alatt pedig számos, a közös megmaradást szolgáló aktív politikai lépést dolgoztak ki és léptek is meg, nemegyszer éppen a későbbi „feledtetők” érdekében is.

1940-ben a *Hitel* tagjai írtak memorandumot – még a honvédség erdélyi bevonulása előtt – Teleki Pálnak az Észak-Erdélyben maradó milliós románság érdekében és az általuk javasolt ésszerű, Erdély szellemét őrző nemzetiségi politikáról. Később a háború vége előtt ők járták ki – a baloldallal történt egyeztetések után –, hogy a magyar hatóságok a Gestapo bevonulása előtt bocsássák szabadon az ennek következtében közvetlen életveszélybe kerülő politikai foglyokat. Többségükben hitelesek készítették el a „negyvenek” beadványát, melyben Horthyt erőteljes argumentumokkal ösztökélték a kiugrásra. Sajnos csak később hallgatott rájuk.

A titkos béketárgyalásokban személyesen is szerepet vállaltak, ezért erről – a történetek fontosságára való tekintettel – lábjegyzetben egy érdekes részletet is megemlítek.³

Mindezek a cselekedetek bizony szintén feledésbe merültek. Részben, mert mások érdemeinek tüntették fel őket, részben, mert nem illettek bele abba a hamis képbe, amelyet végrehajtóikról akkoriban festettek.

Visszatérve a folyóirathoz, amit sajtótörténeti szempontból még fontosnak tartok, az az irodalomcentrikus és a teljességre törekvő szemlélet összefésülésének kérdése lenne.

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztésének elindításakor ki másnak, mint az egykor volt *Hitel*-társfőszerkesztő Venczel József tanácsát fogadta el a *Hitelt* valaha elítélő Balogh Edgár, mikor nem az irodalomcentrikusságra alapozta a – jóval halála után – éppen napjainkra teljessé váló lexikont.

A *Hitel* tudatos elhallgatásának tagadhatatlansága mellett természetesen az irodalomcentrikus szemlélet is hátráltathatta a remélt feltámadást, hiszen mint már tudjuk, a lap munkamegosztásban dolgozott az említett két irodalmi lappal, és a nemzetstratégia, nemzetpolitika köréhez köthető tanulmányokat közölte. Ez akár részleges felmentést is adhat egyes hallgatagoknak. Bár ez esetben éppen az egyéb tudományok művelőinek kellett volna felfedezniük ezt az igen érdekes és értékes forrást.

Annak idején a folyóiratot – a maga területén – Tamási Áron a kor legnagyobb teljesítményének tartotta. De érdeklődő és értékelő, olykor féltő figyelemmel kísérte sorsát Szekfű Gyulától Németh Lászlón keresztül Szabó Zoltánig, sőt Boldizsár Ivánig és Erdei Ferencig a „kinti” magyar gondolkodók igen széles merítésű társasága is.

A szerkesztők egymás közti levelezésében rátaláltam önmeghatározásukra vonatkozó adatra is. Albrecht Dezső barátjához és szerkesztőtársához Vita Sándorhoz írott levelében, liberálisnak nevezi társaságukat. Ezt ma könnyű félreértelmezni, hiszen a szavak és fogalmak elferdítésének korát élve, ahány olvasó, annyi gondolat ötlük fel e szó nyomán. Az ő gondolkodásuk azonban nem a mai neoliberalizmus, hanem az egykor építő és oly hasznos feladatokat elvégző nemzeti liberalizmus ideáit idézi.

Hogy ez a nemzetpolitikai szemle milyen ma

is korszerű felismerésekkel büszkélkedhetett, arra még egy példát hoznék fel. Ebben Venczel József a Leopold-féle diploma idejét, vagyis az erdélyi nemzeti fejedelmek koráról a gubernátorok korára való átlépést említi, Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című ismert írását idézve. A nagy változás e korszakát az 1918-as impériumváltást követő korról veti össze, és elemzi a nagy változásokat követő társadalmi mozgásokat. Ha az alábbi idézetet elolvassuk, óhatatlanul eszünkbe jut a „rendszerváltás” utáni állapotunk. Apor idejében a fejedelmi Erdély társadalmá Bécs nyugati vonzásába kerül. 1918 után viszont egy balkáni világ terpeszkedik el felette. A mai magyar társadalom (és ez Közép-Európa minden magyar szigetére is érvényes) a globalizált világot minden téren képviselő Unió mindenható holdudvarában éri meg kívánatos és nemkívánatos változásait.

A Venczel-tanulmány címe: „Metamorphosis Transylvaniae”, és a *Hitel* 1936/1. számában jelent meg. Első fejezetében, melynek címe: „Történelmi példa a változásról”, a szerző így ír: „Bíró Venczel dr. nemrég megjelent történelmi monográfiája a leopoldi diplomát követő korszak feltárásában Erdély elnyugatiasodásának jegyeit elemzi, s rámutat a XVIII. századforduló lényegére, mely nemcsak hatalomváltás, hanem közszellembeli váltás is. A fejedelem a guberniumnak adja át helyét s egyidejűleg Bécs és a nyugati szellem hatására új intézmények, új szokások, új kultúrfölfogás, valamint új életmód alakul ki. *Metamorphosis Transylvaniae* – Apor Péter szavaival. A történetíró szemléletében azonban a *Metamorphosis Transylvaniae* jelentésében és jelentőségében is lényegesen kiszélesül.” Mint

Venczel József írja, Apor, a művelt cselekvő ember sem tudta felfogni csak a külső jegyeket: a „náj módít” Maga mondja, hogy „Erdélynek régi alázatos együgyűségében holtig megmaradott”. Aztán Venczel így folytatja: „...nyilvánvaló, hogy az 1690. évihez hasonló helyzetalakulás feladatkérdés, tehát közszellem alakító.

Ebből a szempontból az altorjai gróf életműködése, korának közszellemváltozása s egyáltalán az az új életforma, amelyet a történetíró Erdély e korszakából bemutat, nagy tanítás mindannyiunknak, akik (s itt Bíró Venczelt idézi) „csak most kezdünk teljes tudatára ébredni az 1918. évi uralomváltás jelentőségének és következményeinek.”

A „Magunk revíziója” című fejezetben így ír: „Az új »Metamorphosis Transylvaniae« tehát a történelmi példa alapján – kétszáz esztendővel azután, hogy Apor *Metamorphosis*-át befejezte – nem fakadhat amahhoz hasonlóan konzervatív elhárításból. Mert az, ami Erdély földjén az utóbbi évtizedekben végbement, most sem egyszerű külsőséges, formai átalakulás, hanem a szellemet is átalakító és megérlelő. Tehát időszerű látást és megfontolást kíván. Az új »Metamorphosis Transylvaniae« nem apori sirám, hanem feladtakönyv, mert »azok az alapvető fogalmak és meggyőződések, amelyeket (az erdélyi magyarság) régi életéből hozott magával, többé nem fejezik ki az életet, a valóságot magát«, ...mert »az az önvédelem, amelynek lényege az, hogy 'nem felejt és nem tanul', az elme és a szív összehúzódnása, megkeményedése, elzárkózása a valóság parancsai elől«, és mert »előítéletei vannak, melyek meddők és pusztítók, melyek miatt nem tudja felismerni és követni az önfeláldozó kötelesség és szolgáló szeretet isteni parancsát, melyben élete és jövője van«.

Ennek megfelelően az új »Metamorphosis Transylvaniae« lényegét Makkai Sándor immár öt esztendeje, hogy a *Magunk Revíziójában* megfogalmazta, azonban közkinccsé és a megfontolás anyagává még nem lett. Részben mert sokan nem éppen így látták és látják a tényeket, s ezért önmaguk szempontjából legalábbis joggal maradnak meg – mint Apor Péter – »rég alázatos együgyűségük«-ben, de azután nagy a száma azoknak is, akik – mit tagadjuk – még a külső változásokra sem nagyon ijedtek fel.”

Itt Venczel József, a szerző főszer-

A *Hitel*-emlékek mai otthona,
Makovecz Imre munkája

kesztő, Makkai „Magunk revíziójá”-ról told be egy bekezdést:

„A Magunk revíziója azonban a nagy szélcsend ellenére is a változás tanulságtétele. Kívánalmait első megjelenése óta egyazon hangsúlyozással hirdetik a tények: a változás kényszerű parancsai.⁴

A változás hirdetőin, úgy látszik, betelik a törvény. Az új magatartás követelését bár a régi elégtelenségnek érzete váltja ki, kezdetben mégsem tud közösségi jelenséggé általánosulni, hanem csak a gondolkodó és értéktudattal megáldott személyiség kizárólagos, szubjektív »normaélménye« marad. A közösség lassabban mozdul az új felé. A változás konzervenciáit csak idők múltán teszi központi életparancssá. Ezért a Magunk Revízióját ma is forradalmi iratként kell emlegetniünk. Így »Az élet kérdészet« tanulmánykötetben új kiadását nem a múlt emlékeként, hanem a jövő iránymutatójaként olvassuk. A fél évtized újszerűségéből mit sem faragott le. Más szavakkal: az erdélyi magyarság élete ma alig több lényegében, mint öt évvel ezelőtt.”

*

És most arról, hogy miért és miként szegődtem el a *Hitel* fogadatlan, de elkötelezett prókátorának.

Ha jól visszagondolok, immáron 38 és fél éves erőfeszítés nyomán (érdekes módon ez a *Hitel* eddigi 77 évének éppen a fele) jutottam el odáig, hogy az egykori kolozsvári *Hitel* folyóirat emléke, holddudvarának méltó értékelése elinduljon az őt megillető irányba, és ma is oly szükséges gondolatiságának megismerése lehetővé váljon.

Kezdődött azzal, hogy a számos hátsó gondolatot rejtegető „patrimoniu national” (nemzeti örökség) rendelet hatásköréből emlékeinek egy részét „kivontam” (vagyis eldugtam), s folytatódott úgy, hogy a közel négyéves küzdelem és a *Hitellel* közös szülőházam feláldozása árán (és súlyos kényszerítő okok miatt) Magyarországra távozva, elkezdjem az emlékek fokozatos átmentését. Akkoriban senki sem remélhette, hogy az a Ceaușescu nevével fémjelzett, örült menetelés mikor és hogyan fog véget érni. Csupán remélni lehetett, hogy véges. Akár az élet.

Az újrakezdés (negyvenévesen) és ezernyi más magán- és közös ügyet szolgáló napi feladat mellett a tárgyi anyag ottmaradt részének átmentése, feldolgozása, restaurálása negyedszázadot vett igénybe. Csak ezt követően kezd-

hettem hozzá – botcsinálta sajtótörténész, de a legbelső emlékek egyedüli hordozójaként – a tulajdonképpeni kutatáshoz, az emlékek feldolgozásához, az elhallgatás rejtélyének megfejtéséhez és a *Hitelnek*, valamint gondolatiságának visszaemeléséhez az erdélyi és anyaországi köztudatba.

Magyarországon a teljes információhiány, odahaza az évtizedes, mondhatni generációs, elhallgatás fala várt reám. Természetesen Erdélyben a kép sivárságát nagyszerű szak-személyiségek bölcs és csendes, de értő jelenléte törte meg. Élő tanú azonban akkor már csupán kettő volt. A távolban munkálkodó Lőrinczi László író és Jakó Zsigmond, a neves történészprofesszor. Azóta ők is eltávoztak közülünk.

A feladat anyagi feltételeit csodával határos módon sikerült megteremteni, az időigényes tevékenység javát azonban csak nyugalományba vonulásomat követően végezhettem el.

A feltámasztás első kísérletét az Olaszországban élő Illés Elemér, az *Erdély változása – mítosz és valóság* című, úttörő fontosságú könyv szerzője tette, aki mint egykori külső munkatárs, hozzákezdett egy *Hitel*-monográfiához. E munka során közeli kapcsolatra kerültünk, és akkor még élő édesanyámmal együtt minden információval elláttuk. Később örömmel értesített róla, hogy nyomdakész az anyag, és viszi Milánóba a kiadóhoz. Néhány nap múlva azonban meghalt. Özvegye szerint a kéziratot és sok más anyagát örömmel adta át egy „kedves magyarországi úrnak”, aki gondoskodni óhajtott róla. Az illető kiléte és az anyag holléte azóta is ismeretlen. Ezt az özvegyet meglátogató és kikérdező Lőrinczi László írta meg nekem. Ez a *Hitelt* övező egyik eddig megfejtetlen rejtély.

De elkallódott kézen-közön a lap egyik főszerkesztőjének, Albrecht Dezsőnek Magyarországra küldött hagyatéka is.

Megjelent viszont 1991-ben Záhony Éva nagyszerű munkája nyomán egy tanulmánya és a hozzá csatolt gazdag szöveggyűjtemény is. Talán még „túl korán”, mert a tapasztaltnál sokkal nagyobb figyelmet érdemelt volna. Írója el is kedvetlenedett, s más tevékenységbe kezdett.

2003-ban értékes adalékokkal jelentkezett, főleg ami a „magyar négy év” alatti időszakot illeti, a fiatal kolozsvári sajtótörténész, Vallasek Júlia a „Hinni és hihetni egymásban” című remek tanulmányában.

Részlet a ma Leányfalun működő Hitel-múzeumból

Ami az élő emlékezeten kívül rendelkezésemre állt, az a családi levéltárban felelhető – apám által reám hagyott iratok –, továbbá jelentős irodalomtörténeti és memoáranyag, mely az elmúlt évtizedekben megjelent. Magam 150 kötetet olvastam át, hogy a végére járjak a *Hitel* történetének és utóéletének, ami valójában a tetszhalál állapota volt.

Ezeknek ismeretében írtam meg a *Beszédes hallgatás – három Hitel és ami utána következett* című sajtótörténeti könyvemet, Boros Zoltán dokumentumfilmese barátom pedig ennek alapján elkészítette a filmet is. A könyvet a Kriterion adta ki, a filmet a Duna Televízió többször is vetítette. Ezt követően mintegy két tucat könyv- és filmbemutatót tartottam a Kárpát-medence városaiban, Sepsiszentgyörgytől Bécsig.

A *Hitel* múzeuma is elkészült. Mégpedig – jobb megoldás híján – saját lakásomat e célra figyelve építettem fel. Makovecz Imre már az általa felajánlott tervezéskor a kolozsvári ház hangulatát idéző belső teret hozott létre, hogy a restaurált eredeti tárgyakkal sikerüljön visszaadni a genius locit. Neki azonban ennél is többet köszönhetek, mert olykor reménytelen helyzetemben erőt adó biztatásával is melletttem állt, míg fel nem épült a ház. Aztán otthonossá vált az egész, és mára már érdekes együttlétek, csoportoknak tartott előadások helye lett. A 75 éves évforduló alkalmából tettük fel a koronát erre a csodák sorozatával elkészült műre és Kádár Tibor félig Kolozsvárról elszármazott festőművész munkája nyomán, egy nagyszabású, a *Hitel* szellemi körének nagyjait ábrázoló, 54 alakos triptichon is a falra került. A munka kispasztikai részét a szintén Erdélyből áttelepült Péterfy László készítette el.

A könyv és a bemutatók, az időközben megírt több tanulmányom fokozatosan felkeltette az érdeklődést úgy az anyaországban, mint Erdélyben. Odaát Dávid Gyula a *Román Akadémiai Kiadó Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeiben* írt róla, Nagy Pál rangidős irodalomtörténészünk (egykori magyarnyelv- és irodalomtanár) pedig a Székelyföldön értekezett a könyvről, s megemlékeztek róla itt-ott napilapok és az *Erdélyi Napló* is.

Magyarországon a *Hitel* és a *Polisz* nem is egyszer foglalkozott a témával, de több jeles irodalomtörténész, így maga az Irodalomtörténeti Társaság elnöke, Sipos Lajos professzor is felkarolta az ügyet. Ennek is eredménye, hogy időről időre könyvbemutatókra, rádió- vagy tv-riportokra, illetve a múzeumlakásban – kérésre – előadásokra kerülhet sor. Házi múzeumomat egyaránt látogatták doktoranduszok, egyetemi végzős évfolyamok, érettségizők, középiskolások, papok, tanárok, honismereti táborok és kisebb érdeklődő csoportok. Így az információ mára bekerült a szakma vérkeringésébe, sőt az oktatók látókörébe is.

Nagyon röviden, úgy gondolom, ennyi elég az emlékezni óhajtó olvasó érdeklődését felkelteni. Említett könyvemből ennél sokkal többet is megtudhatnak. Jómagam mindent elkövettem, hogy egy erdélyi kiadó adja ki, és ez 2007-ben sikerült is a Kriterionnak.

Az eltelt 77 évre emlékezve ismét megállapíthatjuk, hogy atyáink, nagyatyáink bizony sokat tudtak és sokat láttak előre abból, amit aztán megéltünk. Az is kiderül, hogy bizonyos ideológiák tudatos vagy megtévesztett hívei akkor is a mai politikai élet sablonjaiban gondolkodtak, s módszereik sem voltak mások.

A legfontosabb azonban az, hogy abban a nehéz küzdelemben, melyet az összmagyarország folytat a megmaradásáért, s melyben csak együtt lehetünk eredményesek, szükséges volna elődeink kikristályosított gondolatait felhasználni, nem pedig megmaradni azon az úton, mely a maga folytonos és nem szükség-szerű újraindulásaival, az elért, megszenvedett eredmények semmibe vételével egy önsorsrontó Sziszüphosz látomását idézi fel.

Csodák emlegetésével kezdtem írásomat, ezzel is fejezzem be. Nem kell valamennyit felsorolnom. Elég, ha arra hivatkozom, hogy a több mint 38 év alatt valahányszor e cél érdekében terveztem valamit, felbukkant a segítség. Meg-

Kádár Tibor *Hitel*-triptichonja kinyitva

jelent a tárgyak eldugásakor, az áthozatal megszámlálhatatlan utazásának izgalmi során, a megvalósításhoz szükséges leányfalui állás elnyerésekor, a telekvásárlás és házépítés hihetetlen történeteiben, Makovecz Imre szinte sámáni mellém állásában, az anyagi háttérrel egyedül biztosító (nem gyógyítói) mellékállások elnyerésekor, melyek csakis addig működtek, amíg a ház felépült (megjegyezni kívánom, hogy orvosi jövedelmem egyetlen fillérje sem támogathatta ezt a célt, mert közben a másik énemmel építettem az egészségpolitikai cikkekben, könyveimben propagált körzetmodell), a kutatómunka során, a restaurátorok fellelésében, a könyveimhez kapott szponzori segítség szinte misztikusan hihetetlen történeteiben, el egészen addig, hogy most, május 30-án mint a Magyar Írószövetség és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagja rendezhettem meg – Pomogáts Béla bátorítását is élvezve – az Írószövetségnél a 77 éves *Hitel*-re emlékező és emlékeztető egynapos kongresszust, melyen a szakma valódi kárpát-medencei nagyságai adtak elő.

Hogy a csodák sora kiteljesüljön, éppen a konferencia második blokkja alatt érkezett meg

a hírnök, aki arról értesítette az egybegyűlteket, hogy beadványom, mely a *Hitel*-t és hazai utódát Magyar Örökség-díjra terjesztette fel, eredményes volt. A megtisztelő díjat június 23-án a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében vehettem át, s az összes díjazott nevében is én beszélhettem. Közel négy évtized munkája után felejthetetlen pillanatok voltak ezek.

Jogosan csalódott, megfáradt és ezért olykor már közönyös orvostársadalmunkat talán mérészelhetem biztatni is ezzel a történettel. A gyógyító munka fáradalmi, a ma ezt is meghaladó folytonos küzdelem mellett is, sok évtizedes ellenszélben is megmaradhatunk annak, amik valaha voltunk. A magyar szellemi élet katalizátorainak. Ki-ki a maga apró lépéseivel, a hivatásunkból magától értetődően eredő kitartásával. Mert a *Hitel*-hez hasonlóan feledésre ítélt presztízszünk visszanyerése lehet az első lépés – a betegek érdekeit is képviselő – követeléseink meghallgattatása felé.

Jegyzetek

1. A folyóirat szellemiségét nem ismerők számára itt idéznék néhány sort a „nagy *Hitel*” felvezető szövegéből:

„A Hitel ez évi számainat bizalommal helyezzük olvasóink asztalára. Úgy érezzük, feladatot teljesítünk akkor, amikor tanúságot teszünk az erdélyi fiatal magyarság hitéről, s népiünk önmagába vetett hitét óhajtjuk. Széchenyi gondolata: A hitel tágabb értelemben: himni és hihetni egymásnak.

Nem a „nemzedéki önzés” vezet. Csak önismeretre törekszünk, hogy a magunk erejéből való felemelkedést megkönnyítsük. (...) körültekintünk a magyarság legfőbb társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai kérdései közt, hogy képet alkothassunk a szóróanyagba elszigetelt közép-európai magyarság önjeléről és lehetőségeiről; keressük továbbá az irányulást elvek és lehetőségek között, hogy történelmi hagyományainknak s népiünk belső értékeinek és erőinek teljességét a jelenben magunk számára élővé tegyük; éppen ezért értelmiségünkben tudatossá kívánjuk tenni a történet és a nép ismeretét. (...)

Egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó „egyedül levő magyarok”, akikhez a Hitel szól. Közvéleményt megteremteni, ez a cél. (...) a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozást nyújtani. (...) Úgy érezzük, sokak ajkáról szabadítjuk fel a szót, amikor tudományos eredményekre támaszkodó és a közírás eszközeivel élő nemzetpolitikai szemlének a fiatal magyarság önmagába vetett hitét küldetéssé akarja öntudatosítani, s hitelt szerezni mély gyökerű igaz hitének.”

2. Ennek VII., „Ember, ember, ember kívántatik” című fejezetében a szerző így ír:

„(...)Külföldi értelemben vett középosztály nálunk a köznemesség szétbomlása óta nem tudott kialakulni. „A középosztály szóra – írja Weis István – csaknem kizárólagosan a hivatalnok fogalmat jelenik meg előtűnik. A középosztálynak a kereskedelmi és ipari pályákra terelése elmaradt, és a szabadkereseti pályák felé tájékozódása is későn ment végbe.” Ennek a magyar értelmezésű „hivatalnok középosztálynak” az eltűnésével a bank- és kereskedelmi hivatalnokréteg vette át városainkban a középosztály társadalmi vezetését és a hangadóbb résznek a nemzeti gondolat szembeni közönyössége folytán megteremtődött a közösségi munka cinikus lenézésének az a szelleme, mely városi magyarságunk minden megmozdulását eleve sikertelenségre kárhóztatja. A papok, tanárok, tanítók és a szabadfoglalkozású értelmiségieknek az a része, mely nem hódolt be a közönyösség társadalmi dívatának, párosulva azokkal a birtokosokkal, akik nem dzsentrik, alkotják a középosztálynak leghasználhatóbb rétegét.

(...) Öröklött, de legfájdalmasabb veszteségünk szegény dolgozó magyar testvéreinknek, az ipari és gyári munkásságnak a nemzeti közösségből való kiválása. Velük, ha a jelenben még nem tehetjük, a jövőben annál inkább kell számolnunk. Az alapretegről: a földművesosztályról, a magyar népről, nehéz lenne pár sorban összefoglalni mondanivalónkat.

(...)Ezzel a színes, elzárkózott darabjaiban önmaga szerepét túlélő és mégis állandóan változó világgéppel kell számolnia annak, aki az erdélyi életben bármit tenni akar. A vezetésre hivatottak lemondanak az irányításról, a vezetésre kényszerültek nem tudták kialakítani azt a közszellemet, mely az új osztályképzés feltételeit megteremtette volna. Erdélyben nincs vezetőosztály, mely mély szociális és nemzeti felelősségérzettel, nagy feladatának hivatástudatával vehetné át a nemzet vezetését. Egészséges vezetőosztály nélkül pedig nincs egészséges nemzeti társadalom. Történelmi idők a szükségletnek megfelelően új rétegeket termelnek ki, s bár ennek az új osztályalakulásnak szükségszerűsége nyilvánvaló, és kialakul-

lása feltartóztathatatlan, nemzeti érdekből az öntudatosítás útján gyorsítani akarjuk menetét. Most is, mint valamennyi nemzeti katasztrófánk után, távol és csendben az egyedül levő magyarok kezdik lerakni az új élet alapjait. Ha végigutazod Erdélyt, majdnem mindeniütt, a legkisebb faluban is találsz mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost vagy gazdát, akiben ég a felemelkedés vágya, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítésre és munkára tárulnak karjai. Pompás, drága magyarok, nagyszerű közösségi alanyok ők, akiknek vállaira bátran reá lehet helyezni az új idők minden terhét. Ezeket kell összefogni, és megteremteni belőlük az új nemességet. Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már – okulva a történelmen – nemzeti kiválasztás útján, melynek egyetlen ismérve: szolgálni a nemzetet. Ezek a magára hagyott csendes magyarok a nemzet igazi elitje, nem kívánták maguknak mindaddig a vezetőszerepet. Öntudatosítanunk kell bennük, hogy nem az ő érdekük, hanem a nemzet érdeke sürgeti, hogy vegyék kezükbe a közszellem irányítását, hogy összefogva mielőbb kialakítsák azt a közszellemet, amelyik termékenyítő erejével virágzásba hajtsa a nemzet fáját, de ugyanakkor ítéletével sújtson mindenkit, aki a nemzet érdekei ellen közönyösségből, cinizmusból vagy konklusésból bármit tenni mer.”

3. Az 1944. szeptemberi tárgyalási kísérletről emlékiratában apám, dr. Szász István, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke: „1944. szeptember 28-án este az EMGE üv. alelnöki szobájában dolgoztam, mikor az altiszt belépett, s jelentette, hogy Teleki Béla elnök óhajt beszélni velem. Kéret szobájába. – Röviden közölte, hogy azonnal útra kellene kelnie Besztercebányára. Onnan egy delegáció keretében Moszkvába kellene külön repülőgéppel utaznia a fegyverszüneti tárgyalások haladéktalan megindítása céljából. – Mi a véleményem? Örömmel adtam kifejezést, s azt feleltem, hogy így egy jól tájékozott, józan ítélőképességgel rendelkező személy fogja képviselni a magyar kormányt. Legyintett, s röviden azt felelte, hogy ehhez nincs meg a kellő politikai felkészültsége, és elsősorban nyelvtudásában sem bízok. Teleki Gézát ajánlja maga helyett, mint akit az említett okok miatt saját magánál alkalmasabbnak vél. – Így is történt! Besztercebányáról Moszkvába Teleki Géza repült.” (Mint tudjuk, Moszkvában a fegyverszünet október 11-én meg is született – papíron. De pár nap múlva szertefoszlott.)

4. Közlelebről:

1. „Nemzeti öntudatunknak mindenképpen, bármi sorsban is meg kell változnia, újulnia, tisztulnia.
2. „Az erdélyi magyar kisebbség élete a társadalmi megszervezkedésen fordul életre vagy halálra.”
3. „Az intellektuális pályán maradtak vagy leendők kis serege nemzeti jelentőséget csak mint a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezető réteg nyerhet.”
4. „Egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak vissza kell hajolnia a néplelek mélységeibe, és onnan kell öntudatra hoznia, kiművelnie és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amiért joga van élnie a magyarnak.”
5. És végül: „A nemzeti öntudat revíziójának és a társadalmi megszervezkedésnek gyümölcsei a fiatal nemzedék számára érnek.”

DR. SZÁSZ ISTVÁN TAS
házi orvos, Leányfalu

Írókról, művekről – bizalmasan

Ez a riport 27 évvel ezelőtt született írás. 1985-ben még nem volt „szokás” a Horthy-korszak bestselleríróiról írni, de már a tiltást is „melőzték”!

„Csak csöngessen még egyszer, biztosan itthon van az írónő!” – mondja a lépcsőházban álldogáló lakótárs. Csöngetek. Aztán zaj támad odabent. Lassan kitárul az ajtó, és az ajtónyílásban ott áll botjára támaszkodva Zsigray Julianna.

– Tessék, fáradjon be. Ide, a jobb oldali szobába.

A szoba rendezett és tiszta. Az ágy megvetve. Antik, faragott bútorok. A vitrinben porcelánok, kristálypoharak, nipppek. A falon néhány kép, a könyvespolc zsúfolva.

– Hogyhogy fölkeresett?

– Meg szeretnék ismerkedni a kilencvenéves írónővel.

– Na, most mit szól hozzá, mit írt rólam a helyi lap! Még hogy kilencven! [1985. június 25-én reggel a Petőfi Népe hírei között olvastam, hogy „fölkeresték a 90 éves Zsigray Juliannát Kiskunhalason”. Azonnal kocsiba ültem, és Stekovics János fotóművésszel elindultam, hogy megkeressem az írónőt Halason.] Nézze meg az irodalmi lexikont: 1908-ban születtem. Hát nem rémes, hogy így öregítenek!

– Megnéztem.

– Akkor beszélgethetünk. Gyűjtson rá, ha akar. Majd én kezdem, hiszen bizonyára tudja, hogy újságíróskodtam is. Szóval átok rossz kölyök voltam. Akaratos és rámenős. Budapesten a Sacra Coeurbe jártam iskolába...

– Beszéljünk először a Zsigray családról.

– Képzelve, amikor meg kellett kérnem az adatokat a szülőhelyemről, szinte villámcsapásként ért a válasz. Apám: földműves! Az, aki írta, egy angyal volt. Ma sem tudom, hogy ki írta, ki töltötte ki a papírokat abban a hivatalban. Szóval, jó atyám földműves volt! Hát nem az volt! Földdel foglalkozott. Maradjunk eny nyiben. Atyám földbirtokos volt valójában.

– És az édesanyja?

– Az anyám családja az Arad megyei Simándról származik. Nagyon régi család. Ez a Simánd egy kis falu volt. Hogy most hogy hív-

ják, mi lett belőle, arról fogalmam sincs. Van egy nagy sztorim, azt gyakran el szoktam mesélni, arról, hogy kinek mi volt a legérdeke sebb, legkülönlegesebb napja az életében. Azt tudtam, hogy édesanyám ősei 1200 óta élnek Magyarországon...

– Akkor a Zsigray család – nemesi család?

– Sőt, több!

– Az mit jelent, hogy „sőt több”?

– Azt most hagyjuk. Ezt én tudtam, és ez nekem elég kínos volt a Rákosi-rezsimben. Ámde amikor a legborzasztóbb kitelepítések és egyebek voltak, beállít hozzám egy férfi, és azt mondja: „Én családfakutatással foglalkozom, és most jöttem rá, hogy maguk nem 1202-ben lettek grófok, hanem akkor csak megerősítették a birtokukat, mert Vereckén jöttek be a maguk ősei Magyarországra.” Mondom neki, most már csak ez kellett nekem! Sokat neveltünk rajta.

– És az édesapja?

– Apámék Angliából jöttek Magyarországra, és birkát hoztak ide valamikor 1700-ban. Mária Terézia hozatta ide a merinói birkákat. Édesapám Serák Károly volt. Törökszentmiklós határában volt a birtokunk.

– Kérem, engedje meg, hogy a fotós beszélgetés közben néhány felvételt készítsen!

– Szó sincs róla! Kilenc forгатókönyvet írtam, ott voltam a forгатásokon is, tudom, hogy kell kinézni a filmen! Olyan borzalmas leszek!... Na, nem bánom, fotózzon! Szóval... a családban hat gyerek volt. Két fiú és négy lány. Nehogy azt higgye, hogy írónak készültem. Nagyon jó hangom volt. Énekelni akartam hangversenyeken és színházban. Engem Osvát Ernő fedezett föl a Nyugatban. Én akkor tizenévesen olyan gátlástalan voltam, mint egy pimasz mai fiatal. Nem is tudok rájuk haragudni, csak rossz a modoruk. Az iskolában együtt jártam Schöpflin Aladár unokahúgával. Akkor már én írtam az egész osztálynak a magyar dolgozatokat. Ő kérdezte meg tőlem: „Miért nem mész el Ali bácsihoz az írásaiddal?” Elmentem. Később azt írta a levelében: „Ön valóban író!” Nem voltam még tizennyolc éves. Osváthoz utasított. Föl-

kerestem. Rettentő érdekes ember volt. Egy megszállott. Olyan, mint egy szent. Négy különféle álmodt írtam le, és azt vittem el hozzá. A többi már ismert, fölfedezett! Járt nekünk ott-hon az Új Idők is. Éppen novellapályázatot hirdettek. Mondom anyámnak: „Nem nagy dolog novellát írni!” Anyám rám szól: „Hogy beszélhetsz így!” Írtam három novellát, s elküldtem a pályázatra. A zsűri kiválogatta közlésre az elbeszéléseket. Tizenkét novellát közöltek jelígyesen, és abból három az enyém volt. Majd megszavaztatták az olvasókat. Megnyertem az első díjat. Olyan ez, mint egy mese. Akkor szerződést kötöttem velem. Az Új Időkhöz kerültem. Herczeg Ferenc lapjához, és slapaj lettem, afféle gyakornok.

– *Hogyan folytatódott pályafutása?*

– Ugye, hogy jó szimata volt Osvátnak?

– *Ezek szerint igen.*

– Gyorsan megtanultam a szakmát. Felelős szerkesztő lettem a gyermeklapnál, az Én Újságomnál. Az Új Időknél pedig főmunkatárs.

– *Megkérdezhetem, hogy hány könyvet írt?*

– Úgy harminc könyvet. Holland, olasz és angol nyelvre fordították le őket. Novelláimat pedig osztrák és svájci lapok közölték. Emellett kilenc filmforgatókönyvet is írtam. Például a Tóparti látomását, film készült a Szűts Mara házasságából is. Az utolsó a Fiú vagy lány? című forgatókönyvem volt.

– *Tudja mit ír Önről az 1965-ben megjelent irodalmi lexikon? „Regényei és elbeszélései témáját elsősorban az úri világból meríti.”*

– Mit mondjak erre? Azt az osztályt ismertem, nyilvánvaló, hogy róluk írtam. A Szűts Mara házasságában például portrét rajzoltam egy hülye főispánról, közben a szegények visszas körülményeit is ábrázoltam. Úgy látszik, ezt nem értékelték az irodalomtörténészek, a szakírók.

– *Hadd idézzek még: „1944. március 19-én Magyarország megszállásakor megtagadta a további munkát, s ezért üldöztetésben volt része.”*

– Nem akartam, hogy a nevemet felhasználják a céljaikra. Az akkor már nem volt Magyarország. Az már borzalom volt. A Sajtókamarából többször is felszólítottak, hogy „viselkedjem rendesen”! A kiadó, a Singer és Wolfner cég azonban továbbra is folyósította a fizetésem – titokban. El sem tudom mondani, hogy bántak akkor egy íróval. Nem meghatottságból tették, hanem mert sokat kerestek rajta.

– *Hogyan folytatódott pályafutása a háború után?*

– Engem három perc alatt igazoltak. Később azonban másokkal együtt kitétek az írószövetségből. Nem jelentek meg az írásaim se.

– *Hogyan élt azokban az években?*

– Elmentem dolgozni. Nem kerestem sokat, de dolgoztam. Nem nézte ki belőlem? Aztán, ha valaki olyan flancos alak volt, mint én, annak volt annyi ékszere, hogy abból megélt...

– *Szívesen hallgatnám emlékeit a nagy irodalmi árnyakról. Mondjuk Kosztolányiról, Márairól, Molnárról vagy, ha ismerte, József Attiláról.*

– Jaj, hát Kosztolányi! Az a szentünk volt nekünk, íróknak. Tőle tanultunk meg jól írni, konstruálni. Tőle tanultunk ízlést, mindent. Hogy milyen ember volt. Például, amikor megjelent a Néger című versem, bejött a szerkesztőségbe, hogy megnézze, ki írta a verset. Pedig akkor nagyon sok jó költő volt... Ilyen volt. Nagyon szerettem Márai Sándort. Tudja, én tördeltem is a lapot. Kértem és kaptam tőle novellát. Azt mondta: „Ha valamit ki akar húzni, tegye meg.” Ezt nem csinálta meg mindenki. Más egy pontosvesszőért cirkuszt csinált. Kérdezte József Attilát is. Én őt csak láttam. Ott ült a Japán kávéházban. Csinos fiatalember volt, de sohasem beszéltem vele. Zilahy Lajoshoz és feleségéhez, Piroskához baráti szálak fűztek. A közös munka csak elmélyítette a barátságunkat. Molnár Ferencet pedig kiválóságnak tartottam. Képzeld, akkoriban Kosztolányi meg én írtuk a színházkritikát az Új Időknek. Én azonban csak álnéven írhattam kritikát. Nem lehetett Kosztolányi neve mellett Zsigray neve, akkor Zsigray óriásit nőtt volna! Ebeczki György voltam, az pedig egy senki volt Kosztolányi mellett. Ehhez mit szól?

– *Ámulok.*

– Szóval a Molnár-premierek: élményszámba mentek. Aki így tudott darabot írni! Azt az okosságot! Azt a tiszta munkát! Tőlem szidhatták, én csak a legjobbat írtam róla. És még valamit. Egy Molnár-bemutatóra külföldről is jöttek zsebmetszők. Olyan nagy üzlet volt!

– *Most min dolgozik?*

– Egy festőről szóló regényen. Az ízületi gyulladásom miatt nehezen mozdulok. Írni képtelen lennék, de van titkárnőm, annak diktálok. Ezt a jó szokásomat az újságtól hoztam magammal... Most már fáradt vagyok. Legközelebb folytatjuk...

DR. POLNER ZOLTÁN
újságíró, Szeged

Thermographia Budensis^{*}

Az írásnak, könyvnek története van, hasonlóan minden más világunkban létezőhöz. Még ha egy könyvet, írást több példányban, szinte ugyanúgy nyomtatnak is ki, mindegyik már megszületésekor is egy kicsit más, nem is beszélve későbbi sorsukról.

Jelen írásom eddigi története kurta. 2011. december 8-án az ORFI 60. születésnapját ünnepelte. Tisztelegve a jeles évforduló előtt két dolgot határoztam el, melyet Petri Péter fotós segítségével sikerült is megvalósítani. Egyrészt – méltó helyen és formában – a jogelőd osztályvezetők fényképportréit elhelyeztük az osztályon, másrészt az ORFI központi ünnepségére – főigazgatói engedéllyel – kis tárlatot rendeztünk be ízelítőnek mára már szépen gyarapodó balneológiai-reumatológiai könyvgyűjteményemből. (Köszönet Petri Péternek a rendezésért és a fotóért.) Azért volt kicsi a kiállítás, mert erre kaptunk engedélyt, talán jogosan is,

nehogy elhomályosítsa az ORFI ünnepét, az elmúlt 60 évet a kiállítás, mert a könyvek alaposan – 290 évvel – nyújtózkodtak túl a hat évtizedes határon. Azt azért ne felejtsük: „Nani gigantum humeris insidentes.” Nem kérdés, hogy értékében a kiállítás így is alig maradhatott el az ünnepséget követő eszem-izsom költségeitől. Nagy örömmre, az ünnep végére a könyveim mind megmaradtak, senki sem falta fel őket! Hiába, már alig vannak, akik „falják” a könyveket, a jó pörköltnek, somlói galuskának nagyobb keletje van. Jó szeműek azért észrevették a tárlót, és volt, akinek én és családom hívta fel büszkén a figyelmét a kis kiállításra. Hiába, ritkán lehet együtt látni Stoker Lőrinc, Linzbauer Xavér Ferenc, bilkei Pap Lajos, Bókay Árpád, ifj. Benczúr Gyula, Belák Sándor könyveit, írásait. A rektor, neves professzorok mellett e lap főszerkesztője – szintén gyűjtő, értő, érdeklődő ember – is megtekintette a ki-

állítást, beszédbe is elegyedtünk. Hamar a könyvek történetére, sorsára terelődött a szó. A beszélgetés végére megkaptam a felkérést, hogy gyűjteményemből Stoker Lőrinc *Thermographia Budensis* című, 1721-ben kiadott könyvét, az én példányom történetét ismertessem e lap hasábjain, a *MediArt* megfelelő rovatában.

A budai fürdővilág története a rómaiak előtti kelták idejére (az eraviscus törzsre – van, aki a keltákhoz csapódó, kelták uralma mellett fennmaradó illíreknek

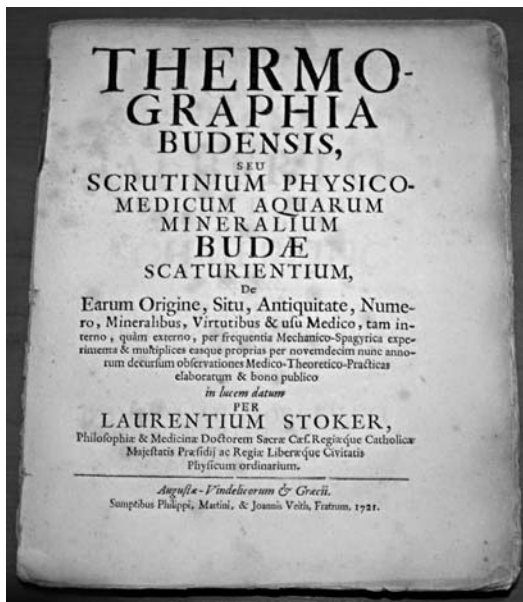
* *Thermographia Budensis, seu Scrutinium Physico-Medicum Aquarum Mineralium Budae Scaturientium, de Earum Origine, Situ, Antiquitate, Numero, Mineralibus, Virtutibus & usu Medico, tam interno, quam externo, per frequentia Mechanico-Spagyrica experimenta & multiplices easque proprias per novemdecim nunc annorum decursum observationes Medico-Theoretico- Practicas elaboratum & bono publico in lucem datum per Laurentium Stoker, Philosophiae & Medicinae Doctorem Sacrae Caef. Regiaeque Catholicae Majestatis Praesidij ac Regiae Liberaeque Civitatis Physicorum ordinarium. Augustae Vindelicorum & Graecii, Sumptibus Philippi, Martini & Joannis Veith Fratrum, 1721*

tartja ezt a törzset) vagy még régebbre, az illír-pannon időkre vezethető vissza. Vannak, akik még korábbra teszik a kezdeteket, a neolitikumra (csiszolt kőkorszak), hiszen vízre, melege az e tájon élő ősembernek is szüksége volt. Ezek a természeti források még ma is bőven rendelkezésre állnak. Egyesek szerint Aquincum neve az öt hőforrásra utaló *aquae quinque* kifejezésből alakult volna ki, míg mások szerint a kelta *ak ink*-ből, vagyis „bő víz”-ből vagy az illír „*acincó*” szóból eredhet, mely szintén a vidéknek, a vár környékének bő víztartalmára, hőforrásaira utal. Aquincumnak minden bizonnyal császári vendége is volt. Ammianus Marcellinus történetíró I. Valentinianus halálával kapcsolatban írja, hogy a császár a téli hónapban Aquincum tájékaról Savariába ment vissza, ahol császári fürdőház is volt, és a császár halálát megjósoló kúvik ennek a fürdőháznak a tetejére szállt volna fel: „et apud Sabariam eodem adhuc constituto, bulbo culminibus regii lavacri insidens, occentansque funebria” (1).

Első írásos emlékünk a magyarok és a budai fürdők találkozásáról Anonymus *Gesta Hungarorum*-jában olvasható: „Árpád vezér meg összes főemberei közös elhatározással, egyetértéssel és szabad akarattal kivonultak a szigetről, táborot ütöttek Soroksáron túl a Rákos vizéig. S midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vannak, és senki sem bír nekik ellentállani, átkeltek a Dunán. A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnak nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán. Mikor odaát voltak, táborot ütöttek a Duna mellett a felhévizekig” (2).

Felhévíz a mai napig őrzi nevét a Rózsadomb aljában. 1721-ig a budai forrásoknak több mint 50 említését ismerjük, többek között Bonfini, Oláh Miklós, Istvánffy Miklós, Evlia Cselebi, Hieronymus Ortelius, Edward Brown tollából. Ezek a leírások földrajziak voltak, és szinte csak

megemlégették a fürdőket. Érdekes és megdöbbenítő, hogy Buda felszabadulása után 35 évvel, a Rákóczi-szabadságharc befejezése után 10 évvel jelent meg az első „tudományos”, a fürdők gyógyhatásaival is foglalkozó mű, Laurentius Stoker 1721-ben írt *Thermographia Budensis* című, 154 oldalas orvosi disszertációként megjelent monográfiája. A szerző, Stoker Lőrinc bölcséleti és orvosdoktor, a német-római császár és magyar király törzsrövosa, Buda szabad királyi város főorvosa, tehát magas rangú tisztviselő és orvos volt. Nemcsak könyve maradt fenn utána, hanem a budai vár Anna utcájában lévő egyik épületet is ő építtette újjá. Itt is lakott, és 1712 és 1745 között itt működött az Arany Sas

patika. Könyvének első kiadása Augsburgban és Grazban jelent meg, Sumptibus Philippi, Martini & Joannis Veith kiadónál. A könyv maga korában sikeres lehetett, hiszen nyolc évvel később már kétszáz példányban adták ki újra, ekkor már Budán nyomtatva. A szerző továbbra is befolyásos ember lehetett, mert a budai tanács 1729. május 2-i ülésén 50 forintot szavazott meg a kiadásra, ahogy azt a Trócsányi Zoltán (Trócsányi Márta kolléganőnk nagyapjának testvére) szerkesztette *Magyar Könyvszemléből* tudjuk (3). A kiadóról se feledkezzünk meg.

Joannis Georgii Nottenstein, azaz Nottenstein György (?–1738) 1728-ban vette feleségül Landerer Sebestyén özvegyét, és haláláig ő, majd halála után özvegye vezette a nagy hírű, 1848-ban pedig forradalmi történelmi helyszínné váló budai Landerer-nyomdát! Harmadik kiadásról azonban nem tudunk.

Az elmúlt 290 évben a művet nem fordították le magyarra, legalábbis nem ismert a fordítása (4). Részleteket azonban ismerünk belőle. Így az 1729. évi második kiadásának előszava a jeruzsálemi Bethesda (Bethsaida) Juh-kapunál lévő, a juhmosó vízmedencét töltő, föld alatti források gyógyító hatásával hozza párhuzamba a királyi Buda öt föld alatti forrását (a Szent Gel-

lért-hegy alattiak, a városi hidak melletti, a rác vizek, a vízivárosiak és a császárvizek). Így ír: „e hőforrások ellen nap-nap után elkövetett bűnöktől, nem különben ezen ásványvizek értékétől, nem ok nélkül méltatlankodik, hogy az egészségnek ekkora kincse, mely a jóságos Isten akaratából, az emberek fáradsága nélkül, a nyomorult betegek üdvére, a föld alatti természet gazdag öléből tör elő, az évek hosszú során át az értelmes emberek közömbössége és tunyasága folytán a tudatlanság határai között mintegy eltemetve rejtőzik”(5). A könyv tartalmának többi része magyarul egyelőre nem ismert. Ez több mindenre hívhatja fel a figyelmünket. Egyrészt a könyv olvasói évszázadokon keresztül deákul tudó emberek lehettek, nem volt szükségük fordításra. Másrészt rámutat arra, hogy a több mint 100 éve hangoztatott gyógy-idegenforgalmunk saját forrásai bemutatásával is adós. Hogy is szeretnénk sikeresek lenni, amikor saját történetünket sem ismerjük, és be sem tudjuk mutatni a világnak gyöngyszemeinket?

Nehéz pontosan megállapítani, hány kötet is maradhatott fenn az évszázadok során. Azt tudjuk, hogy öt példány már szerepelt könyvaukción Magyarországon, de hogy ebből hány volt esetleg ugyanannak a példánynak az is-

mételt eladása, az számomra kideríthetetlen. Utoljára 2009 novemberében fordult elő aukción, és a legmagasabb ismert leütési ára 60 000 Ft volt.

Az egyik magyarországi aukciós könyvről tudjuk, hogy George Bata (Bata Györgyként Budapesten született 1924-ben) tulajdona volt. Az aukció előtt így írtak róla a bemutató honlapon (6): „Egyetemi tanulmányai során vegyész- és és biomérnöki

tanulmányokat folytatott a kolozsvári, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint az Amerikai Egyesült Államokban. 1950 óta élt Montrealban, szakterületén jelentősen hozzájárult a tudomány fejlődéséhez. Száznál több tudományos publikáció, valamint több mint 27 szabadalom fűződik a nevéhez. George Bata volt a Kanadai Nemzeti Kutatási Tanács keretén belül működő Ipari Anyagok Kutatóintézetének alapítója és elnöke; emellett egyetemi tanárként dolgozott a montreali műszaki egyetem nehézfémipari tanszékén... George Bata 12 nyelven írt és olvasott, és szakmai érdeklődésén túl elsősorban a régi könyvek szenvedélyes rajongója volt. Rajongása a régi könyvekért fiatal korától elkísérte, és ezek a régiségek voltak leghűségesebb társai. Több mint 50 éves pályafutása alatt hatalmas gyűjteményt alakított ki régi és ritka könyvekből, amelyek

közül a legtöbb az európai történelemmel, ezen belül is a korai magyar történelemmel foglalkozik. Az örökös a Mike és Társa Antikvárium árverésén kínálja eladásra e nagyszabású gyűjtemény egy részét. Szakértők vélekedése szerint becses, egyedi kollekciónról van szó. Az egyes művekben George Bata possessori bejegyzései, illetve a Sodalitas Danubiana bélyegzőlenyomata található.” Érdekes módon az egykori cseh cipőgyáros Bata is Kanadába emigrált, és ott telepedett le. Azt nem tudom, hogy a két családot a névrokonságon kívül más is összekötötte-e?

Fent és lent: Az Arany Sas patika képei a budai Várnegyedben

Azt tudjuk, hogy az öt aukcióra kerülő könyvből mindösszesen egy volt 2. kiadású. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy az első kiadás még 200-nál is több példányban jelent meg, hiszen több maradt fenn belőle. Bizonyítékunk azonban erre nincs. A tulajdonomban lévő példányon túl tudunk egy példányról, amely a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum birtokában van. A Országos Széchényi Könyvtárnak van példánya mind az első, mind a második kiadásból, míg a Magyar Állami Földtani Intézet Könyvtárának a második kiadásból van egy példánya. Az Egyesült Államokban talán 3 példány is fellelhető, melyek közül az egyik a Yale Egyetemen található. Németországban a müncheni Bayerische Staatsbibliothek birtokában egy példány van, és ma is megvásárolható egy példány az egyik hollandiai antikváriumban 320 euróért.

Gimnazista korom óta járom az antikváriumokat, később sokfelé utazva kezdtem el gyűjteni Magyarországon kívül is a balneológia és reumatológia klasszikusait, sokszor célzottan kivette a „világhálót” is. Ma már jól megfér a polcomon Alfred Baring Garrod *A Treatise on Gout and Rheumatic Gout (Rheumatoid Arthritis)*, Josef Skoda *Ueber Rheumatism* cikke Belák Sándor munkáival.

A *Thermographia Budensist* 2011-ben vásároltam meg a kanadai Montrealból hazahozatva. Íme, egy részlet Helen R. Kahn & Assoc. Inc. antikvárium tulajdonosával folytatott levelezéséből:

„Many thanks for your very kind email. I am happy that you are pleased with the book, and we shall email you a copy of the invoice in the next couple of days.

I cannot properly give you the name of the previous owner, but can tell you that he emigrated to Montreal from Hungary following the revolution of 1956. He was a well-known engineer who died several years ago, leaving behind a large library, which his daughter has been selling off sporadically. We purchased a fair number of the books, and I know that others were sold in Europe.

As far as the printing history of this book is concerned, I am sorry that we cannot be more helpful on this. I have no idea how many copies were printed, and how many still exist. We found three copies in America, as noted in

our description, and I would assume that there are others in Hungarian or Austrian libraries, but could not give you any idea of numbers. Sorry!

Again, sincerest thanks, and kind regards—
Helen Kahn”

Ebből kiderül, hogy a könyv 1956–57-ben került Kanadába, és 55 év után került ismételt magyar földre. Hogy 1956 előtt kinek és hol volt a tulajdonában, talán örökre rejtve marad. Könyvem jövőbeni sorsát azonban szívem szerint szeretném befolyásolni. Tervem, hogy lefordítsuk, és végre magyarul is megjelentessük a könyvet. Gyermekeim latintanárárt kértem fel, hogy vizsgálja meg a szöveget, és döntsön a megfelelő honoráriumról és a fordítás határidejéről. Mecénásnak lenni szép feladat, és ha ebben bárki részt szeretne venni akár magán-személyként, akár cégével, egyesületével, intézményével, annak a támogatását szívesen fogadjuk. Isten malmai lassan őrlnek, de a 300. évfordulóra készen kell lennünk, talán akkorra a gyógy-idegenforgalmunk is felébred Csipkerózsika-álmából. Mi lesz a könyvem sorsa, természetesen nem tudom. Gyermekeim nem választották az orvosi pályát, ha unokáim közül valaki reumatológusnak szegődne, akkor azt szeretném, hogy ő gyarapítsa, gondolja a gyűjteményt. Ha megszorulnának az utódaim, akkor azt szeretném, hogy egyben kerüljön aukcióra a gyűjtemény. Kimondott vágyam azonban az, hogy egyszer a Magyar Reumatológusok Egyesületének vagy a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumnak kiállítótermébe kerüljenek feleségem és nevem alatt a könyvek, és hogy ezen intézmények vagy tagjaik tovább gyarapítsák a gyűjteményt.

Hivatkozások

1. Liber Endre: *Budapest fürdőváros kialakulása*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 1. köt. 127–155.
2. Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford. Pais Dezső. Magyar Helikon, Budapest, 1977.
3. *Magyar Könyvszemle* 1944, 1.
4. Kapronczay Károly személyes közlése.
5. Liber Endre: *Budapest fürdőváros kialakulása*. Budapest Székesfőváros Házinyomdája. 1. köt. 298–300.
6. http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=24-2023

DR. BÁLINT PÉTER
reumatológus, Budapest

■ ...Zichy Géza gróf (1849–1929) érte el azt a hallatlan csúcst, hogy egy kézzel (bal) játszva lett világhírű zongoravirtuóz. 14 éves korában, a Seregélyesen elszenvedett vadászbaleset következtében elvesztette jobb karját, s utána kitartó szorgalommal fejlesztette ki egykezes zongoratudását. Liszt Ferencnél is tanult, majd 1874-től barátjaként szervezte a mester magyarországi tartózkodásait, koncertjeit. Liszt egyes műveit átírta bal kézre, és Liszt is írt Zichynek balkezes átíratot. Liszt Ferenc 1884-ben több héten át vendégeskedett Zichy tetéleni birtokán. Zichy hangverseny bevételeit jótékonyági és kulturális célokra fordította. Sok éven át volt a Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa.

■ ...orvoskollégánk, dr. Samuel Mudd kötelessége ellátása miatt szenvedett el hosszas és súlyos börtönbüntetést az USA-ban. 1865. április 15-én hajnalban két lovas kopogtatott be az orvos marylandi házába. Az egyik férfit – nagy fájdalommal járó csonttörése miatt – a doktor azonnali ellátásban részesítette, a tört végeket lécek közé sínezte, és az éjszaka hátralévő részére lefektette a beteget. Reggel kifizették a honoráriumot, és távoztak. – Néhány napon belül Mudd doktort letartóztatták, és Lincoln elnök meggyilkolásában való bűnrészességgel vádolták. Ugyanis a törött lábú lovas John Wilkes Booth volt, aki a színházi páholyban elkövetett merénylet után a színpadra ugrott, és akkor tört el a lába. Az orvos hiába tiltakozott a gyanúsítás ellen, négy évbe telt, míg kiszabadult a hírhedt szigetbörtönből, a Jefferson-erődéből, ahol láncrea vereten tartották cellájában. (Hét éve a *REUMA-INFO* már közölte.)

■ ...Rudolf Vichow, a patológia atyja, a szigorú szakember beszélt latinul, görögül, héberül, arabul, angolul, franciául, olaszul. Politikai pártot is alapított, de a Német Antropológiai Társaságot is ő hívta életre, tudományos folyóiratokat indított, sőt a régészet területén is aktív volt.

■ ...Érdekes, hogy olyan európai történelmi személyiségek, hírességek, mint Michelangelo, Vincent van Gogh, Schliemann életrajzi regényeit egy amerikai, az 1903-ban San Franciscóban született Irving Stone írta meg. Igaz, európai gyökereire utalhat, hogy születésekor még

Tannenbaum volt a neve, csak később vette fel anyja második férjének a vezetéknevét.

■ ...Az 5. olimpia 100 éve volt Stockholmban. Néhány különlegesség a játékról: 1. A svédek tiltakozására nem rendeztek ökölvívóversenyeket. 2. A kötöttfogású birkózás nagyközépsúlyú döntőjét kilencórás küzdelem után fújták le döntetlennel. 3. A svéd Oscar Swahn sportlövő hatvannégy évesen lett olimpiai bajnok. 4. A maratoni futásnak halálos áldozata volt. A szokatlanul nagy melegben Francisco Lázaro, portugál versenyző napszúrást kapott, futás közben rosszul lett, és a versenyt követő napon meghalt.

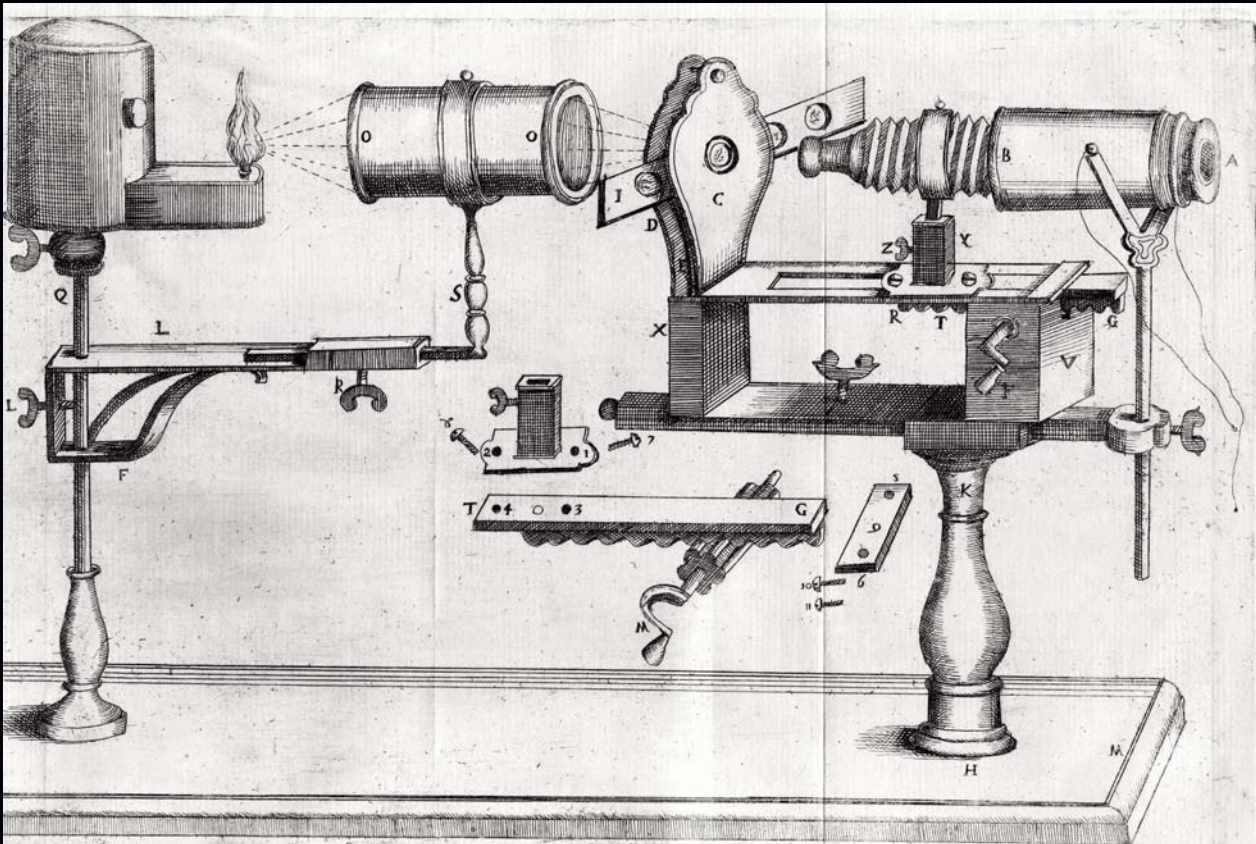
■ ...100 éve, 1912. szeptember 5-én Los Angelesben született John Cage – a 20. század legkülönlegesebb avantgárd zeneszerzője, és 20. éve, 1992. augusztus 12-én New York-ban halálozott el. Legnagyobb hatású műve, az 1952-ben „komponált” 4'33" – melyben az előadó zenészeknek pontosan 4 perc 33 másodpercig kell teljes csendben maradniuk, bárhol „adják elő” a darabot.

■ ...Száz éve jelent meg a kosárlabdázás Magyarországon. A játékot 1892-ben Naismith amerikai tanár találta fel. Öt évvel később terjedt el Európában, először Németországban.

■ ...2012-ben jelent meg Szőnyei Tamás munkája két vaskos kötetben, melyben az állambiztonsági szolgálatnak az irodalmi életben végzett munkásságát tárja fel. Megtudhatjuk, hogy ki volt a Németh László orvoskollégánkról, Kossuth-díjas íróról (és másokról) évtizedeken át hűségesen jelentő ügynök. Az író 1945 után éveken át Hódmezővásárhelyen tanított. Szállásadójáról és annak fiáról, Kristó Nagy István gyógyszerészről mintázta az *Égető Eszter* szereplőit. Később Kristó Nagy mint irodalomkritikus – Juhász Lajos néven – az ÁVH igen szorgalmas önkéntes besúgója lett.

■ ...Benkő László, az Omega tagja új szólólemezen kórházi élményének is emléket állított, az MRI című felvétel furcsa ritmusával. A mágnesesrezonancia-vizsgálat alatt az alagútban fekvő zenész igyekezett megfejtetni a katodás ritmusának képletét.

G. B.

Philippo Buonanni mikroszkópja 1691-ből

Philippo Buonanni (1638–1723) jezsuita természettudós, polihisztor Athanasius Kircher tanítványa és utóda volt a római természettudományi múzeum élén. Buonanni elképesztően sokoldalú ember volt, a lakk-készítés technológiájával, rovarattal, kagylókkal, antik érmekkel, zeneszerzéssel és hangszerkészítéssel éppúgy foglalkozott, mint optikával vagy szövettannal. Bár az első mikroszkópokat már 1590–1610 közt előállította a holland Hans Jansen és Hans Lipperskey, a legkorábbi, tudományos kutatásra is használható szerkezeteket csak Athanasius Kircher, Buonanni mestere állította elő és írta le 1646-ban. Ezt a mikroszkópot utóbb Hook, Leuwenhoek és nem utolsósorban Buonanni tökéletesítette. Mivel az orvostörténeti irodalom az utóbbit nem szokta emlegetni, az ő alkotásának rézmetszetes ábráját közöljük itt.

Forrás: Buonannus, Philippus: *Micrographia curiosa*. Romae, A. Hercules, 1691, 28. o.

DR. MAGYAR LÁSZLÓANDRÁS